

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAPADOKYA TROGLODİT MEKANSAL KURGULARIN İNCELENMESİ:
BİÇİM TEMELLİ TİPOLOJİLERDEN YENİ KAVRAMSAL YAKLAŞIMLARA

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Emine AKCAN

Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ufuk DOĞRUSÖZ

MAYIS 2017

T.R.
MIMAR SINAN FINE ART UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

INVESTIGATION OF SPATIAL FICTIONS TROGLODYTE
CAPPADOCIA : NEW CONCEPTUAL APPROACHES FROM
FORM BASED TYPOLOGY

M.SC. THESIS by
Architect Emine AKCAN

Division of Architecture
Building Design and Theory Program

Supervisor: Doç. Dr. Ufuk DOĞRUSÖZ

MAY 2017

EMİNE AKCAN tarafından hazırlanan KAPADOKYA TROGLODİT MEKANSAK KURGU
İNCELENMESİ: BİGİM TEMELLİ adlı bu tezin 7 LİSANS tezi olarak uygun olduğunu
TİPOLOJİLERDEN YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLARA onaylarım.

Doç. Dr. Ufuk Doğrusöz

Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından BİNA BİLGİSİ Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

: Doç. Dr. Ufuk Doğrusöz

Üye

: Doç. Dr. Rifat Gökman Koçgözü

Üye

: Doç. Dr. Funda Uç

Üye

:

Üye

:

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

ÖNSÖZ

Öncelikle, ‘Kapadokya Troglodit Mekânsal Kurguların İncelenmesi: Biçim Temelli Tipolojilerden Yeni Kavramsal Yaklaşımlara’ başlıklı bu tez çalışması sürecinde önerileriyle tezin gelişmesine katkıda bulunan ve destekleyen hocam Doç. Dr. Ufuk Doğrusöz’e;

Tezin veri tabanını oluşturabilmek için kaynaklarından yararlandığım Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’ne;

Tez sürecinde her zaman yanımda olan ve destekleyen anneme, babama ve kardeşim Kübra Akcan’a

Bana verdikleri desteklerinden ve emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Mayıs, 2017

Emine Akcan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİM LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xiii
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmadaki Tektonik ve Atektionik Kavramlar.....	4
1.4. Kavramların Kapadokya Morfolojisindeki Yeri	6
2.KAPADOKYA BÖLGESİNDE OLUŞAN DOĞAL KENTİN	
KARAKTERİNİ ETKİLEYEN ETMENLER	8
2.1. Tarihsel Katman ve Sürecin Mimariye Olan Etkisi	8
2.1.1. Eski Çağ'da Kapadokya	8
2.1.2. Roma Hakimiyetinde Kapadokya (I.-II.Yüzyılları)	12
2.1.3. Roma Hakimiyetinde Kapadokya (III.-IV.Yüzyılları)	14
2.1.4. Bizans İmparatorluğu Döneminde Kapadokya V.-XI.Yüzyılları..	18
2.1.5. Selçuklu Devleti-Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti .	20
2.2. Bölgenin Fiziksel Özellikleri.....	21
2.2.1. Topoğrafik Özellikleri – Jeolojik Yapısı.....	21
2.2.2. Bitki Örtüsü – İklim	23
2.2.3. Yapı Oluşumları	23
2.2.4. Kent Oluşumları	26
2.3. Bölgenin Sosyo - Ekonomik Durumu	30
2.3.1. Demografik Analiz	30
2.3.2. Sosyal Etkileşimler	31
2.3.4. Bölüm Sonucu.....	32

3.TEKTONİK KAVRAMI VE OLUŞTURAN ETMENLER	34
3.1. Yapı - Alan - Yer - Sınır	37
3.1.1. Yapı – Alan	37
3.1.2. Yer Kavramı	40
3.1.3. Sınır, Sınırsızlık.....	43
3.2. Tasarım, Birleşim ve Detay	45
3.3. Malzeme - Yöntem	47
3.4. Doğal Etkiler.....	50
3.5. Bölüm Sonucu.....	51
4. KAPADOKYA OLUŞUMLARININ MORFOLOJİK İNCELENMESİ VE TEKTONİK - ATEKTONİK DEPERLENDİRİLMESİ	54
4.1. Yeraltı Oluşumları.....	54
4.1.1. Kat Oluşumları	57
4.1.2. Şehir Oluşumları	60
4.1.3. Bölüm Sonucu.....	81
4.2. Yer üstü Oyma Oluşumları.....	82
4.2.1. Kaya-Kale Köyleri	83
4.2.2. Keşiş Hücreleri	87
4.2.3. Manastırlar	89
4.2.4. Kiliseler	92
4.2.5. Kaya Mezarlar	94
4.2.6. Güvercinlikler	95
4.2.7. Bölüm Sonucu.....	95
4.3. Yer Üstü Oyma + Kaplama Oluşumları	96
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	100
KAYNAKLAR	101
ÖZGEÇMİŞ	109

RESİM LİSTESİ

Sayfa No

Resim 1.1. Tekli peri bacası – Uçhisar kalesi (Akcan, 2010)	7
Resim 2.1. Volcanic Rocks, Cappadocia, 1712 (Texier, Çev.Suat, 2002)	11
Resim 2.2. Charles Texier gravürleri (Texier, çev.Suat, 2002)	12
Resim 2.3. Asimetrik yerleşim (Akcan, 2010).....	22
Resim 2.4. Tekli peri bacası (Akcan, 2010)	22
Resim 2.5. Ürgüp (Gülyaz, 2015).....	26
Resim 2.6. Göreme kaya oyma dış ve iç mekân (Gülyaz ve Yenipınar, 2003). 27	
Resim 2.7.Uçhisar Kalesi savunma ve yaşam alanı (Akcan, 2010).....	28
Resim 2.8.Kale içerisindeki oda ve mezarlar (Abdik, 2013).....	28
Resim 2.9. Kaya kapı (Ürgüp) topoğrafyası kademeli kent dokusu (Abdik, 2013)	29
Resim 3.1. Beaubourg, Paris. Piano and Rogers. 1972-7 (Maulden, 1983)	37
Resim 3.2. Petra – Ürdün (Tina, 2017)	39
Resim 3.3. Shanxi Eyaleti , Çin (URL-8, 2015).	39
Resim 3.4. Resim 3.4. Fransız gezgin Paul Lucas (1705) Kapadokya Gravürü (URL-9, 2014).	43
Resim 3.5. Çanak çömleksiz Neolitik Dönem Aşıklı Höyük havadan görünüm yerleşim planı (Demirkaya, 1999).	44
Resim 3.6. Kaya oyma kütleleri (Akcan, 2010).....	46
Resim 3.7. Ziggurat motifi (Maulden, 1983).	48
Resim 3.8. Uçhisar kaya konutları (Akcan,2010).....	49
Resim 3.9. Exeter Kütüphanesi (URL-10, 1965).	51
Resim 3.10. Peri bacasının iç kısmı (Akcan, 2017)	52
Resim 4.1. Derinkuyu yeraltı şehri (Akcan, 2010)	57
Resim 4.2. Derinkuyu yer altı şehri, Misyoner okulunun girişi ve vaftizhanenin görünüşü (Okuyucu, 2007).	63
Resim 4.3. Derinkuyu yer altı şehri, Misyoner okulunun batı kısmının görünüşü (Okuyucu, 2007).	63
Resim 4.4. Derinkuyu yer altı şehri, havalandırma bacasının görünüşü (Okuyucu, 2007).	67
Resim 4.5. Derinkuyu yer altı şehri, havalandırma bacasına inen bir geçişin görünüşü (Okuyucu, 2007).	67

Resim 4.6. Derinkuyu yer altı şehri, üçüncü katın merkezini oluşturan alan ve havalandırma bacasının görünüşü (Okuyucu, 2007).	70
Resim 4.7. Derinkuyu yer altı şehri, toplantı salonunun güneydoğusunda bulunan geçiş alanının görünüşü (Okuyucu, 2007).	71
Resim 4.8. Derinkuyu yer altı şehri, mezar odasına giden tünelin görüntüsü (Okuyucu, 2007).	72
Resim 4.9. Derinkuyu yer altı şehri, mezar odasının içinden görünüş (Okuyucu, 2007).	72
Resim 4.10. Kaymaklı yer altı şehri, büyük şaraphanenin görünüşü (Okuyucu, 2007).	75
Resim 4.11. Petra antik kentinde bir manastır (URL-11, 2010)	80
Resim 4.12. Avustralya'daki Coober Pedy yer altı kasabası (URL-2, 2017)	81
Resim 4.13. Kalenin kentsel alanda silüeti (Carmela Crescenzi, 2013)	84
Resim 4.14. Resim 4.13. Kalenin kentsel alanda silüeti (Carmela Crescenzi, 2013)	86
Resim 4.15. Aziz Symeon tarafından kullanılan inziva hücresinin bulunduğu peri bacası (URL-13, 2013).....	88
Resim 4.16. Karanlık Kilise (URL-5, 2011).....	94
Resim 4.17. Kaya mezarları (URL-3, 2007)	94
Resim 4.18. Güvercinlikler (URL-3, 2007).....	95
Resim 4.19. Ürgüp kaya oyma + yığma konut (Kalaycı, 2006).....	97

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1. Yer altı şehri kesiti (Demir, 1968)	6
Şekil 1.2. Kaya oyma – yığma yapıların oluşturulma şeması (Akok ve Gülçay, 1965)	7
Şekil 2.1. Charles Texier (Asia Minore-1862) (Texier, Çev.Suat, 2002)	17
Şekil 2.2. Anadolu Haritası (URL-6, 2011)	18
Şekil 2.3. Jeolojik harita (Ayhan, 2004)	21
Şekil 2.4. Kapadokya yerleşim dokusu (Binan, 1994)	24
Şekil 2.5. (a)Bir uçurum yerleşimi (b)Kapadokya'daki uçurumun yerleşimi (1:Güvercinlik, 2: Uçurum yerleşme evleri, 3: Çökmüş ve aşınmış düzeyler, 4: Kaya kiliseleri) (Berkmen, 2015).	25
Şekil 2.6. Kaya kapı belgeleme çalışmaları kapsamında, araziden doğu – batı yönünde alınmış bir kesit (Yıldırım, 2005)	29
Şekil 2.7. 1881 - 1882 - 1883 yıllarında Kapadokya'da nüfus dağılımı (Kalaycı, 2006)	31
Şekil 3.1. Mimarlıkta form bulma veya form geliştirme süreçleri (Bötticher, 2005)	35
Şekil 4.1. Nevşehir ve çevresi yeraltı –yer üstü kaya yerleşimleri (Usaid, 972) ..	54
Şekil 4.2. Yeraltı şehirlerinin şematik gösterimi (Okuyucu, 2007)	56
Şekil 4.3. Yeraltı şehri mutfaklarını gösteren çizim (Gülyaz ve Yenipınar,2003) .	58
Şekil 4.4. Yer altı şehirlerindeki şarap aşamasını gösteren çizim (Gülyaz ve Yenipınar, 2003)	59
Şekil 4.5. Derinkuyu yeraltı şehri (URL-1, 2014)	60
Şekil 4.6. Derinkuyu 1.kat planı (Okuyucu, 2007).....	62
Şekil 4.7. Derinkuyu 2.kat planı (Aydan, 2003)	64
Şekil 4.8. Derinkuyu yeraltı şehri birinci katı ikinci kata, ikinci katı dördüncü kata bağlayan geçişin planı (Aydan, 2003)	65
Şekil 4.9. Derinkuyu yeraltı şehri üçüncü kat planı (Aydan, 2003).....	66
Şekil 4.10. Derinkuyu yeraltı şehri dördüncü kat planı (Okuyucu, 2007).....	68
Şekil 4.11. Derinkuyu yeraltı şehri beşinci kat planı (Okuyucu, 2007)	69
Şekil 4.12. Derinkuyu yeraltı şehri altıncı kat planı (Aydan, 2003).....	70
Şekil 4.13. Derinkuyu yeraltı şehri yedinci ve sekizinci altıncı kat planı (Aydan, 2003)	71

Şekil 4.14. Derinkuyu tüm planları (Okuyucu, 2007)	73
Şekil 4.15. Derinkuyu yer altı şehri doğu-batı doğrultulu kesiti (Okuyucu,2007) .	74
Şekil 4.16. Kaymaklı yer altı şehri planı (Giovannini, 1971).....	76
Şekil 4.17. Özkonak yer altı şehri planı (Okuyucu, 2007)	77
Şekil 4.18. Mazı yeraltı Şehri zemin kat planı (Okuyucu, 2007).....	78
Şekil 4.19. Mazı yeraltı Şehri birinci kat planı (Okuyucu, 2007).....	79
Şekil 4.20. Ortahisar Kalesi kuzey görünüşü ve planı (Anon., 2013)	84
Şekil 4.21. Ortahisar genel görüntüsü ve planı (Özata, 2015)	85
Şekil 4.22. Yerleşimin tipik kesitleri (Erdem, 1993).....	86
Şekil 4.23. Katların bulunduğu boşluklar (Aslan, 2002)	86
Şekil 4.24. Yatay kesitler (Aslan ve diğerleri,2002)	87
Şekil 4.25. Keşiş Hücresi b.Şapel (Akyürek, 1998)	88
Şekil 4.26. Hücrenin dışardan görünüşü ve kat planları (Kostof, 1989)	89
Şekil 4.27. Göreme Açık Hava Müzesi plan ve kesiti (Bixio, 1995).....	90
Şekil 4.28. (a) Zelve Açık Hava Müzesinin basitleştirilmiş plan düzeni ve (b) Yarı altı (c) cami ve tarihi kaya yerleşimleri ve manastır (Gülyaz ve Ölmez, 2000)	91
Şekil 4.29. Göreme Açık Hava Müzesi planı (Giovannini, 1971)	91
Şekil 4.30. c.Şapel; d.Kilise; e.Çapraz Plan Kilise; f.Manastır (Akyürek, 1998) ..	92
Şekil 4.31. Karanlık Kilise planları (Kostof, 1989).....	93
Şekil 4.32. Kaya oyma-yığma yapıların oluşturulma şeması (Özata, 2015).....	96
Şekil 4.33.Kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)	98
Şekil 4.34. Kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)	98
Şekil 4.35. Göreme kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)	98

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.: Çeviren

km.:Kilometre

m:Metre

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

S.: Sayfa

yy.:Yüzyıl

KAPADOKYA TROGLODİT MEKÂNSAL KURGULARIN İNCELENMESİ: BİÇİM TEMELLİ TİPOLOJİLERDEN YENİ KAVRAMSAL YAKLAŞIMLARA

ÖZET

Mimarlık, Türkçe'deki çok anlamlı içeriğiyle her zaman sorumlu olmuş bir kavramsal terimdir. Bir yanıyla bir kavramsal uğraş diğer yanıyla yapıyla çevreye kadar yayılan 'çok anlamlı' (polisemik) bir sözcüktür. Bu kavram için kullanılma zorunluluğu doğduğu andan itibaren hangi anlamlarda kullanıldığı belirtilmek zorunda kalınmıştır.

Bu araştırmanın 'ana fikri' mimarlık terimiyle anlatılmaya çalışılan her şeye dair 'epistemolojik' sorgulamaya katkıda bulunmak üzere, troglodit topraktan kazıyarak elde edilen (Kapadokya kaya kütleleri) negatif mekânların incelenmesidir. Başka bir anlatımla mimarlık kavramına genel evrensel bir tanım, mimari olguların betimlenmesinde kullanabilecek en genel ve niteliklerin oluşacağı bir çevreye, bu tür mekânların özelliklerinin ne yolla katılabileceğidir.

Yapay ya da insan elinden çıkma (artefakt) doğanın oluşturduğu temel ayrıntısından başlayan mimarlık; insanın temel gereksinimleri için elindeki malzemeyi kurgulayarak oluşmuştur. Genel kurgu olarak en tutarlı mimarlık tarihçisi ve eleştirmeni Kenneth Frampton'un mimarlığa tektonik boyutunu öne çıkaran tanımlamasına kadar yayılabilmektedir. Ancak araştırmamız 'somut 'gözlem ve çözümleme alanı olan Kapadokya troglodit yerleşmeleri, tüm dünyadaki bu tür yerleşmeler içinde yaygın tipolojik örnekleriyle bu güzel tanımlama çabalarının çerçevesinde ya sığmamakta ya da tanımlamalar çerçevesinde eksik olarak zayıflatmaktadır. Söz konusu ettiğimiz çağdaş kurama Frampton'un güçlü kuramsal kavramı 'tekttonik' bunlardan biridir. Bir başka çağdaş tartışma çekirdeği olan ve mimari mekân betimlemede güçlü bir alan açan 'yer/yersizlik kavramları da Kapadokya'daki doğal/yapay çevre oluşumları karşısında ya yetersiz kalmakta ya da evrensellik ölçütlerinde sınırlarına erişmektedir.

Bu kavramsal bağlamda, tez bölgedeki tüm fiziki yerleşim ve mimari olguları yeniden okuyarak daha genel anlamda bir tartışma çerçevesine katmayı amaçlamaktır. Başka bir açıdan ise araştırma verili ve gözlenen ampirik oluşumları tipolojik bir sıralama yapıldıktan sonra inşa edilen/edilmeyen, sınırlar/sınırsızlar, görünür/görünmeyen, bitmiş/açık uçlu, kent/kır, yüzey/yeraltı, yerlilik/yersizlik gibi kavramlara katkısı ölçüsünde yeniden değerlendirilecektir. Bu ikili zıtlıkları ele aldığımızda kural ve kavram bozan bir dizi nitelik ortaya çıkacaktır. Araştırmada öncelikle Kapadokya'daki mimari ve mekânsal oluşumları önceki çalışmalar eşiğinde yeniden ve bütünsel bir taksonomiyle ele alınacaktır.

Tez; giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Tezin girişinde araştırmanın konusu ve amacı tanımlanmış; yeni bir tanımlama ile (Atektomatik; planlama, strüktür ve malzeme açısından) bölge mimarisi mimari kavramsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde bölgenin nasıl oluştuğu fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerin bölge mimarisini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde tektonik kavramı açıklanmış, Kapadokya mimarisi için uygun görülen atektomatik kavramı meydana getiren öğeler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde bu oluşturulan kavramların Kapadokya'daki yer altı, yer üstü ve yer üstü oyma+kaplama olan kaya mekânları tanımlaması açıklanmıştır.

Kapadokya meydana gelme şekli tamamen doğal olsa da kullanım tanımında bir mimarlıktır. Savunma, barınma, eğitim vb. gibi her türlü 'insani' mekân kullanımlarına hizmet vermiş bir coğrafi bölgedir . Tezde Kapadokya kaya oyma mimarisinin çeşitli öğelerinin nasıl oluştuğu, bu oluşumların nasıl zengin bir mekânsal kurgular tanımladığı ve bu çeşitli kurguların nasıl kullanıldığını mimari kavramlar ile birlikte soyutlaştırarak anlatılmak istenmektedir. Genel ifadelerle Kapadokya mimarisinin inşa edilmeyen bir mimarlık olarak mimari boyutunun nerede olduğu bulunmaya çalışılmış ve eşine az rastlanır bir mimari tasarımı çeşitliliği meydana getiren öğeler ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Tektonik kavramı; fiziki mekânsal bir yapının gerek yüzeyini dolduran çizgi gerekse kütle ve hacimlerin kuran elemanların bütünü olarak tanımlanmaktadır. En genel anlatımıyla bir 'yer'de, yer dışındaki, dış elemanların bir araya getirilmesi olarak özetlenebilmektedir. Mimari (Arche Tektonik) olarak baktığımızda malzemesinden

strüktüre kadar mekânı ve yapıma sürecini tanımlamaktır. Mağaralardan başlayarak toprağa kazınmış, negatif mekânlar bu genel tanıma zorlamakta mimarlığın ne olduğunu yeniden betimleme zorunluluğunu çağırır. Kapadokya'yı bu yapısal (tektonik) kalıbının tanımları çerçevesine oturttuğumuzda eksik noktalara kalacaktır. Bu kuramsal çerçevenin paradigmasını ile 'atektonik' boyutu da katılarak genişletilmek zorunda kalacaktır. Başka bir deyişle bu oluşumlar ne tam olarak artefakt ne de doğal oluşumlardır. Doğanın kendini coğrafik etkilerle yeniden dönüştürdüğü oluşumlardır. Öznenin yeniden oluşumu ise tasarımcıya malzemeye, statığa, planlamaya, yere-sınıra ihtiyacı olmadan oluşturulan mekân kurgusudur. Yukarıda sözü edilen ve mimarlık tarihinin sağlam kalıpları sanılan bir çok başka kavram ve yaklaşım da zorunda kalmaktadır. Yerellik, evrensellik, bölgesellik, geleneksel mimarlık, bitmişlik, evrilebilirlik, esneklik, yapıcılık, meslekler, iş bölümü vb. birçok kavram ya sarsılmakta, ya yetersiz kalmakta ya da yeniden tanımlanmak gereksinimini uyandırmaktadır

Sonuç bölümünde ise mimarlık kuram, tarih ve felsefesinde geçerli olan bir çok kavramın son noktada bireysel kamusal mülkiyet kavramlarının da dahil olduğu geniş bir anlam/terim yelpazesinin Kapadokya mimarisi ile düşünüldüğünde yeniden tanımlanması üzerinde durulmuştur. Mimarlık tarihçi ve felsefecilerine katkı olarak evrensel mimari mekânın tanımında bu tür oluşumlara nasıl bir yer verileceği yönünde bulunacaktır. Yukarıda saydığımız ikili/çelişkili kavramsal ilişkiler troglodit yapılaşmanın mimarlığa farklılaşmasıyla yeni bir boyut katacağını söylemek çok abartılı değildir kanısındayız

Anahtar Kelimeler: Tektonik-Atektonik kavramları, Kapadokya Mimarisi, Kaya Oyma Konutlar, Doğal Oluşan Mimari, Troglodit

INVESTIGATION OF THE SPATIAL FICTIONS TROGLODYTE CAPPADOCIA: NEW CONCEPTUAL APPROACHES FROM FORM BASED TYPOLOGY

SUMMARY

Architecture is a conceptual term that has always been responsible for its 'multi-sense' content in Turkish. It is a 'multi-sense' (polisemic) word that spreads from one conceptual framework to the other. It has been a necessity to state in what sense it is being used since the urgency to use it has occurred.

The main idea of this research is to examine the negative spaces obtained by scraping troglodyte from the soil to contribute to the 'epistemological' question of everything to be explained by the term architecture. In another words, a general, universal definition of the concept of architecture; the most general and the most useful qualities that can be used in the description of architectural phenomena, and the way in which the characteristics of such spaces can be attended.

Unnatural or artifact (artefact) architecture that started from the basic details of nature; It was formed by imagining the material in hand for the basic needs of the people. As a general fiction, the most consistent architectural historian and critic can be extended to the definition of Kenneth Frampton's tectonic dimension in architecture. There is no need to go to the beyond this description. However, Cappadocia troglodytic settlements, a field of 'concrete' observation and analysis for our research, either do not fit into the framework of these fine identification efforts or they are weakened in the framework of definitions with common typological examples of such settlements from all over the world. The contemporary scheme we are talking about is Frampton's strong theoretical concept of 'tectonic'. The concepts of 'place / placelessness', which is another contemporary argumentative core and open up a strong place in the representation of architectural space, are either inadequate in terms of natural / unnatural environment formations in Cappadocia or reach the limits of universality criteria.

In this conceptual framework, the thesis is to reread all physical settlement and architectural phenomena in the region and to include them in a more general context of discussion. In addition, following the typological classification of research data and empirical observations, the study will be re-evaluated in terms of its contribution to the concepts such as constructed / unconstructed, limited/unlimited ,visible / invisible, urban / rural, finished/open ended, founded /unfounded surface / underground, indigenous / alien (non-local).When we deal with these binary contrasts, a set of qualities that will distort existing rules and concepts will emerge. In the research, firstly the architectural and spatial formations of Cappadocia will be discussed again with a holistic taxonomy in the light of previous studies.

The thesis consists of five parts with the introduction and the result chapters. At the introduction of the thesis, the subject and purpose of the research were defined (Atectonics, in terms of planning, structure and materials) with an attempt to explain the architecture of the region in an architectural context which has never been expressed before. In the second part, how the physical, socio-economic and cultural influences affected the region's architecture has been emphasized. In the third part, the tectonic concept has been explained and the characteristics of the atectonic concept which is considered suitable for the Cappadocian architecture have been explained. In the fourth part, how these concepts define underground, above ground and aboveground carving + coating rocky places in Cappadocia have been discussed.

Although the way Cappadocia came into existence is completely natural, it is architectural in terms of the definition of its usage. It is a geographical region that has served almost all kinds of human needs of space including defense, shelter, education etc. It is aimed to explain how the various figures of Cappadocia rock carving architecture were formed, how these formations define rich spatial constructions and how these various constructions are used together with the help of architectural concepts. In general terms, the architectural dimensions of Cappadocia is attempted to investigate as an unbuilt architectural space, and its unique elements which bring diversity to the architectural design concepts are intended to explain.

The concept of tectonics is defined as the line that fills the surface of a physical spatial environment, or the whole of the elements that constitute mass and volumes. In a very broad sense, can be summarized as the bringing together of external elements in a 'place' outside the ground. When we look from the architectural perspective (Arche Tectonics), it defines the space and the construction process from the material to the structure. However, negative spaces, starting from the caves, which are generally scratched to the ground challenge this general definition and call for the necessity of re-describing what architecture is. In terms of Cappadocia, we will have to expand the conceptual framework of this structural (tectonic) pattern by adding the 'atectonic' dimension. In other words, these formations are neither artifact nor natural formations. They are formations in which nature recycles itself into geographical influences.–The recreation of the subject is a space fiction created without the need for designer, material, statue, planning. There are many other concepts and approaches mentioned above, which are considered to be the robust patterns of the architectural history. Many concepts are either challenged, become inadequate or have to be re-established. Perception of locality, universality, territoriality, traditional architecture, flexibility, constructivism, occupations, division of labor are either shaken by many concepts, either inadequate or necessitate the need to redefine

In the conclusion part, it is emphasized that many concepts which are valid in architectural theory, history and philosophy are redefined in the last place considering a broad meaning / terminology of Cappadocian architecture including the concepts of individual or public ownership. As a contribution to architecture historians and philosophers, the definition of a universal architectural space will lead to what kind of place these formations will be given. We believe that we would not be exaggerating saying that, depending on the dual / contradictory conceptual relationships we consider above, troglulite construction will add a new dimension to the architecture by its differentiation.

Keywords: Tectonic-Atectonic Concepts, Cappadocia Architecture, Rock Carving Houses, Natural Architecture, Troglodite

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kapadokya mimarisi incelendiğinde oluşan yer üstü, yeraltı ve yer üstü oyma kaplama kayaların nasıl oluştuklarını üzerinde durulmuş ancak bu mekânların bir araya geliş noktalarını yalnızca oyulduklarından bahsetmiş bölgenin kurgulanmış tasarımından bahsedilmemiştir. Kapadokya hem geçmiş zamanlarda hem günümüzde farklı kullanım mekânları sunan ve bu tarihsel süreç içinde kullanıcıların değişmesiyle mekânlara farklı anlamların yüklendiği bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk çağlarda yalnızca barınmak için oyulan kayalar Hristiyanlığın gelişimi ve Kapadokya'ya gelmesiyle manastır, savunma, keşiş hücreleri vb. fonksiyonlarda kullanılmıştır. Kaya oymaların morfolojisini ve nasıl bir mimari oluşturdukları bu sayede kendi kendini oluşturmuş mekânları ve bu mekânlardan meydana gelen kent izleri incelenmiştir. İnceleme yapılırken mimarinin tektonik kavramı incelenip, bu kavrama öneri bir kavram oluşturulmuş ve bu mimarinin temel özelliğinin, Greko-Romen dünyanın betimlediği mimar (arke tekton) ve tektonik (mimari) kavramlarının büyük ölçüde kullanışsız olduğunu bulgulamıştır.

Doğal kaya içinde bir mekân oluşturmak (kayanın oyularak mağaraya dönüşümü) barınma ihtiyacının karşılandığı ilk noktadır. Bu yaşama ortamı Kapadokya'da kendiliğinde oluşan malzeme kazılarak hem yeraltıdaki hem de yer üstündeki mekânları oluşturmuştur. Oluşan mekânlar tamamen çevre ile bir ilişki kurmaktadır. İlk olarak iklim, çevre koşulları zaman ilerledikçe yapısal ve dini nedenler sayesinde değişmeden günümüze gelmektedir. Bir yapıyı oluşturmak için bir araya gelen unsurlar yerine bu bağlamda malzemenin çıkarılması ile oluşan mimari ; bölgenin morfolojik yapısı tasarım ve strüktür kavramlarının yeniden sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir. Sadece insan tarafından doğal bir oluşumun yüzyıllar boyunca değişmeden yalnızca mekân fonksiyonların değişerek korunması; günümüzde mimariyi özellikle de strüktürü ve dışa vurumu ilk aşama olarak kabul eden tektonik kavram çerçevesinde Kapadokya'yı şimdiye kadar tartışılan konular dışında bırakıp; bu oluşumların tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Kısaca söylersek Kapadokya trogloditleri (oyma mekânları) ve eklemeli trogloditleri, mimarlığın sağlamış ve evrenselmiş gibi gözükken bir dizi kavramını ve teorik dayanağının işlevsiz halde olduğu bir mimarlık ve mekân kurgusudur.

Bir kaç örnekle Kapadokya ve genelde mezopotamya, Arabistan çöllerindeki eski kentsel oluşumlar, Cezayir'deki Mizab bölgesi, Anadolu'daki diğer troglodit kilise ve tapınaklar (Dalyan, Sümela), Sardinya adasındaki ilkel yeraltı barınaklarının sık kullanılan mimarideki çatı, duvar gibi kalıplara uyum sağlamadığı gözlemlenmektedir. Kapadokya'yı belirli cümlelerle tanımlamak istersek :

“Hem çatılı hem çatısızdır,

Duvarlıdır ama duvarı yoktur,

Esnek planlama olanağı sonsuzdur, gereksinime göre evrilir,

Malzeme açısından altı da üstü de aynıdır.

Toprak hem yumuşak (kazıldığında) hem de serttir. (havayla temas ettiginde)

İnsa edilmemistir,

Mimara gerek olmadan üretilebilmiştir (anarketekton) dur,

Enerji verimlidir .

-Yerini doğanın belirlediği mimaridir,

-Tapu kadastro ve parselasyona "gelmez", Yani anomaldir. (kurala gelmez)

-Mülkiyet açısından anomaldir. Çağdas Roma hukukunu sorunlu hale getirmektedir.”

Diyebiliriz. Kapadokya oluşumlarını bu tanımlar çerçevesinde şemsiye kavram olarak atektonik kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Mimarlık oluşturmakta ve sonrasındaki değişimde mülkiyet kavramında da Kapadokya'da oluşan yapının yapımı, yapıyı kullanma ya da yararlanma hakkı, her kullanıcının kendi mekânını kendi oluşturuyor olması, aile nüfusu artıkça oda ekleyebiliyor ya da kat çıkabiliyor olması ve sınırı olmayan bir sonsuz mekân oluşturma durumunu beraberinde getirmektedir.

Kentsel alanların modern mimari tanımında yolların, odak noktalarının, kamu alanlarının oluşmasıyla başlarken; Kapadokya mimarisi planlama ihtiyacı olmadan oluşmaktadır. Kapadokya'daki mekân kurgusu oda oda oluşup; odaların bir kayayı oluşturduğu, kayalarında kenti oluşturduğu bir model sunmaktadır. Ama fiziksel beceri gerektirmeden tasarımcısız başlayan ve devam eden bu tümenden gelen mimari kavramların doğal oluşan bir mimari üzerinden anlatılmasıdır.

Kapadokya Troglodit mekânlarının taksonomik ve morfolojik çözümlemesinden kayda değer bir kazanım elde edilmemiştir. O nedenle bu çalışmada yeni bir metodolojik denemelerle, kuramsal anlamda salt biçim temelli yaklaşımların bir üst düzleminden değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu mekânların tanımlanması için yeni kavramlar gerekmektedir. Bu mekânlar konvansiyonel kavramlar silsilesinde tektonik kavramı ile tanımlanan mimariye uyum sağlamamaktadır. Bu

mekânların metodolojik kavramsal kurgu gerektirdiğini ve kavramlar silsilesinde tektonik kavramı dışında tanımlanan öneri kavram 'atektonik' kavramı üzerinde bir tartışma yürütülmüştür. Böylece Kapadokya yeni kavramlarla yeni tanımların oluşmasına neden olabilecektir. Spesifik olarak boşaltılarak, oyularak, delinerek sonucu oluşmuş mekânların; tipo-morfolojik olarak yeni tanımlamalarını ortaya çıkaracaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kapadokya'da oluşan yer üstü, yeraltı ve yer üstü oyma +kaplama kayaların nasıl oluştuklarını açıklanmaya çalışılmıştır. Mimarlık oluşturmakta ve sonrasındaki mülkiyet kavramında da Kapadokya'da oluşan mekânların mülkiyet tanımına uyum sağlamadığını görmekteyiz. Yapının kullanımında; her kullanıcı kendi mekânını kendi oluşturuyor, oda ekleyebiliyor ya da kat çıkabiliyor ve sınırı olmayan bir sonsuz mekân oluşturma durumu söz konusu olmaya başlamaktadır. Bu bağlamda dıştan içe doğru oluşan bir mimarlık tanımı ortaya çıkıyor. Dış kütlenin belli olduğu ve sınırları olmadan mekân üretilen doğal oluşum bir mimarlıktır. Mekânsal ya da kentsel oluşumu oluşturan öğelerin olmadığı Kapadokya mimarisi; yeni oluşturulan kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Amaç ise bu olağan dışı oluşan mekânların mimarideki yerini kavramlar ile anlatmaktır.

Kentsel alanların modern mimari tanımı yolların, odak noktalarının, kamu alanlarının oluşmasıyla başlarken; Kapadokya mimarisi planlama ihtiyacı olmadan oluşmaktadır. Mekân kurgusu oda oda oluşup; odalardan kenti oluşturan dış mekân üretmektedir.

1.3. ARAŞTIRMADAKİ TEKTONİK VE ATEKTONİK KAVRAMLARI

Tektonik, bir sanat yapıtının yüzeyini dolduran çizgi, kütle ve hacimlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Tektonik terimi, Yunanca kökenli bir terimdir. Tektonik; tekton teriminden türemektedir; marangoz veya inşa eden anlamına gelmektedir. Sanskritçe'den gelen bu kelime, marangoza ve zanaatin uygulamasına karşılık gelmektedir. Tarihe baktığımızda benzer bir terimin Vedic'te (Hindu dininin en eski kutsal kitabı ve dili) yine marangoz anlamına denk geldiği görülmektedir. Yine Yunanca'da Homer'in genel anlamıyla inşaat sanatını tanımlamak için 'tektonik' terimini kullandığı görülmektedir. Terimin içeriğinde bir şeyin özel ve fiziksel oluştan yapmaya eş değer bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. (Frampton,2011)

Wolffin (1915) resim sanatı kompozisyonlarında tektonik ve atektonik için şöyle demektedir:

“Kapalı biçim üslubu (Tektonik), biçimin sağlam ve kapalı elemanlarına dayandığını söylemektedir. Simetri 16. Yüzyıl içinde genel kompozisyon şekli olmuş değildi, ama kolayca yerleşmişti. Elle tututabilir bir yolda kullanılmazlığı yerlerde daima resmin iki yarımı arasında belirli bir denge bulunmaktaydı. ”¹

“Derinlik, açık üslup (Atekttonik) anlaşmazlık ve birlik vardır. ”²

Wolffin resim sanatında tektonik ve atektonik zıtlığını açık ve kapalı üslup olarak tanımlarken; mimaride bir yapının şeklini belirleyen bazı kavramlardan bahseder. Bötticher'e göre ise bir formun oluşumda fiziksel ve coğrafik etmenlerin dışında insan (kullanıcı) zihniyeti ve tarihsel süreç bu şeklin oluşmasında etkili olmaktadır.

Konstantinidis ise iyi bir mimarlığın her zaman etkin bir konstrüksiyon ile başladığını dile getirir. Bir yerde konstrüksiyon yoksa mimarlığın da olmadığını iddia eder. Çünkü ona göre konstrüksiyon materyali biçimlendirir ve onun özelliklerini kullanımıyla ilişkilendirir. Bu tanımlara göre oluşan dört kavram ile tektonik mimariyi açıklıyor: Sınır (alan-yer), tasarım(birleşim-detaylar), malzeme, doğal etkiler.

Atekttonik kavramı ise tektonik kavrama öneri olarak oluşturulmuş ve Kapadokya mimari oluşumunu anlatmak için ortaya çıkmaktadır. Atekttonik kavramını basitçe tasarım ve malzemesi olmayan olarak tanımlarsak; Kapadokya tüflerin birikmesi sonucu soğuyarak bir oluşan kütlelerin insan eliyle delinerek, kazılarak mekân oluşması ve bu doğal kütlelerin içinde dıştan içe bir mekân oluşturmalarıdır. Kaya

¹ Wolffin,Heinrich,Sanat Tarihinin Temel Kavramları a.g.e 152

² Wolffin,Heinrich, a.g.e 157

oymadan bir mekân yapmak için Kapadokya belirli bir alandır. Kapadokya için sınırlandırılmış bir yerdir demek doğru bir kavram olmamakla birlikte tasarımcısı olmayan, kullanıcısının kendi mekânını ilkel basitçe oyduğu herhangi bir strüktür sistemi olmadan kurgulanan bir mimari olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir doluluğun içini oyarak mekân oluşturmak ise imar, kurmak, dikmek gibi kavramlarla antitez oluşturmaktadır. Kavramlar bu şekilde bozulduğunda ve yeniden tanımlandığında Kapadokya'daki tüm fiziki mekânlar oluşum aşamasında, atektonik yani mimarsız, inşa ve imar (kurgulanmamış) edilmemiştir. Toprak, yeryüzü, yeraltı yüzey paylaşımında yani hukuksal olarak mülkiyet kavramında da anormaldir. (yani kurallanamaz ya da kural dışıdır).

Kuruluşlar atektoniktir çünkü mimari arketekton olarak tanımlayan Greko-Romen gelenek (Spiro Kostoff,...) kuran kişiyi, bir ölçüde duvar ören ve çatı kapatan olarak betimlemektedir ve arketektonları ya duvarcı/taş ustalarından ya da çatkı ve çatı çatan marangozlardan yetiştirmektedir. Ama Kapadokya'da esas olarak 'çatı' yoktur ki çatı çatan olsun. Çevre sözcüğü troglodit mekânlarda bambaşka bir anlam ağıının karşılığıdır. Zemindeki 'arsa' ve mülkiyet paylaşımı Kapadokya'da 'verimsiz' bir spekülasyondur, yeraltı şehirleri ve peribacaları (İmar Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu, Tapu Kanunu, Tapu Sicil Tüzüğü, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun vb. Türk ve Avrupa hukukunu zorlayacak) çağdas hukuk kurallarını zorlayacak oluşumlardır. Yeraltı şehirleri hem bir mühendislik ve askeri tahkim harikası hem de sıradan bir gecekondü üretim becerisidir.

Özetlemek gerekirse ; Kapadokya oyma mekânları insan ürünü mekânsal kurgular olarak karşımıza çıkmaktadır, yalnızca morfolojik özellikleriyle kümelenerek ayrıştırıldıklarında temel özelliklerinin büyük bir bölümü kayba uğrayacaktır. Buna karşın çalışmada önce tipolojik yapılanma çözümlenecektir. Daha sonra bu yapılan arka planındaki temel özelliklerini veren bir okuma matrisi ile yaklaşılabilecektir.

1.4. KAVRAMLARIN KAPADOKYA MORFOLOJİSİNDEKİ YERİ

Kavramları kaya oluşumlarının morfolojisi üzerinden anlatmak daha doğru bir nokta olacağından fonksiyon, yapıma şekli ve toprakaltı toprak üstü olarak ayrıldığında üç başlık altında toplanmıştır. Yeraltı oluşumları, yer üstü oluşumları ve yer üstü kaplama oluşumlarıdır. Kısaca neler olduklarını bakıldığında yeraltı yerleşimleri topraktan yer çekimine karşı bir eksenle oluşan ve katlardan meydana gelen amacın savunmak ve aynı zamanda barınmak olduğu toprağın altında meydana gelen bir kent olgusudur. Günümüz kentleri ile karşılaştırma yapılırsa odak noktaları, sokakları, önemli binaların oluşumları biraz farklılık gösterse de konutları, kilisesi, katlar arası bağlantıları, komşuluk ilişkileri manastır, vaftiz odaları ve yemek salonları gibi birçok mekânsal ögenin bir arada olduğu bir kenttir. Tektonik-atektonik kavramında bakıldığında bir strüktür sistemi kurulmadan, toprak altı bir kütlenin oyularak mekânların oluşturulmasıdır. Katlar arasında koridor ve merdivenlerle oluşmuştur. Mimari bir yapı oluşumunun bir sınırı varken yeraltı oymada aile nüfusu artarken oda yanına bir oda eklenerek malzemenin bittiği yerde yapı bitmektedir. Malzemesi kendinden oluşan tasarım detaylarının tamamının kullanıcı tarafından oluşturulduğu atektonik olan bir mimari yaratmaktadır.

Şekil 1.1. Yer altı şehri kesiti (Demir, 1968)

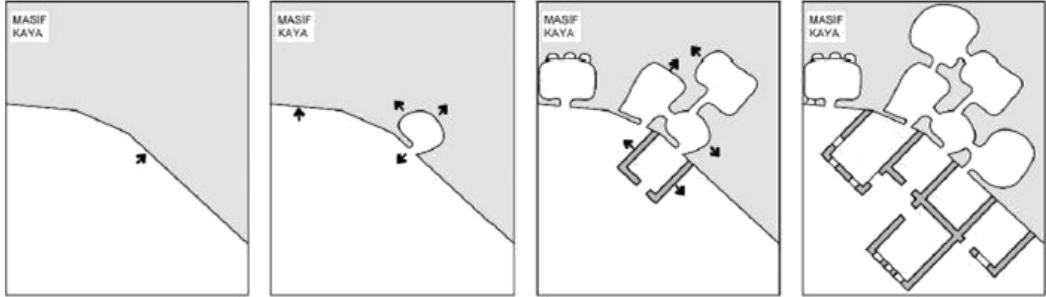
Yaşama alanı yapılarından yer üstü yapılarını genelde kayalık yamaçların bazen de konik kayaların içine oyularak oluşturulan ve yeraltı şehirleri gibi barınma ihtiyaçları için kullanılan kaya oyma alanlar olduğu gözlenmektedir. Oluşan bu boşluklar; doğal ortama uyumlu ve oluşan formların düşünülmüş mekânlar olduğudur. Antik dönemde oluşturulmuş mekân sınırlaması ile Kapadokya yerleşim modeli karşılaştırıldığında; mimarsız mimarlık ürünü olarak tüflerin oyularak oluşturulduğu, sınırlarında da kendi içinde bir çeper meydana getirip ancak oluşum morfolojisi düşünüldüğünde mekânların oluşumunda bir sınır olmadığı; yapılabilecek noktalara kadar devam eden mekân olgusu gözlemlenmektedir. Bu boşlukları bazen bir peri

bacasına, bazen bir eğimli kayaya oyarak farklı fonksiyonlarda değerlendirilmiştir. Toprak üstü tekil bir keşiş hücresi olarak kullanılırken, yamaçtaki kütle ise kale, savunma barınma gibi bir yer üstü kentini meydana getirmektedir.

Resim 1.1. Tekli peri bacası (keşiş hücresi) - Uçhisar Kalesi (Akcan, 2010)

Kaya oyma+kaplamalar belirli bir amaç için oyulmuş masif bir kayanın üzerine yığma yapı yapılarak oluşturulmuştur. Mevcut kaya oyma yapıya ek bir revak veya odanın yığma ile tamamlanması veya kaya oyma mekânın bir kısmının kaba veya ince yonu taş ile tamamlanması ile oluşturulan yapı türüdür. Kaya oyma-yığma yapıların genel özelliği, büyütülebilir ve çoğaltılabilir olmasıdır (Özata, 2015).

Şekil 1.2. Kaya oyma-yığma yapıların oluşturulma şeması (Akok ve Gürçay, 1965)

2. KAPADOKYA BÖLGESİNDE OLUŞAN DOĞAL KENTİN KARAKTERİNİ ETKİLEYEN ETMENLER

2.1. TARİHSEL KATMAN ve SÜRECİN MİMARİYE OLAN ETKİSİ

Küçük Asya’da batıda Kızılırmak (Halys) ‘ten Fırat Nehrine, güneyde Toros’lardan, kuzeyde Karadeniz’e kadar uzayan geniş bölgeye Kapadokya (M.Ö. 559-330) adı verilmiştir (Günaltay, 1987).

Geçmişten günümüze Kapadokya ismi çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

1.**Katpatuka**:Persçe ‘Güzel Atlar Ülkesi’ bir diğer görüşe göre ‘Kappadox’ nehrinden gelen ‘Kappadox Yurdu’ şeklinde kullanılmıştır.

2.**Kappadox**: Kızılırmak Nehrinin bir kolu

3.**Katpatuk**: Ermenice halk,millet demek

4.**Hepat – Kepat** :Kapadokya Bölgesinin baş tanrısı

5.**Kadavadu** Mısır dilinde, **Budak** Ermenice’den türemiştir. (Adıbelli, 2002)

6.**Kappadoks**: Asur Kralı Ninias’ın Kappadoks adındaki oğlunun isminin verildiği belirtilmektedir (Korat, 2005).

Antik dönem yazarlarından Strabon’un (M.Ö.64 - M.S. 24) 17 ciltlik “Geographika” adlı kitabında (Anadolu XII, XIII, XIV) Kapadokya Bölgesinin sınırları güneyinde Toros Dağları, batıda Aksaray, doğuda Malatya ve kuzeyde Doğu Karadeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir bölge olarak belirtilmiştir. Bugünkü Kapadokya Bölgesi; Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerinin bulunduğu alan olarak bilinmektedir (Gülyaz, 2004).

2.1.1. Eski Çağ’da Kapadokya

Kapadokya’nın coğrafi konumu ilk kez Roma İmparatoru Augustus zamanında tarihçi Strabon ‘Geographika’ adlı eserinde tanımlanmıştır. Arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda M.Ö. III.bin yıllarına kadar uzanmaktadır. Bölge Hattilerin egemenliği altındadır. M.Ö. II.bin yıllarında Anadolu’ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurluların başlattığı ticari faaliyetler sayesinde yazıyı öğrenmişlerdir (Mutlu, 2015). Med İmparatorluğu döneminden beri kurmuş olduğu yapı gereğince Asur Devletiyle birleşen Kapadokya, o zamanlar Küçük Asya yarımadasının, bir denizden diğer denize kadarki kısmını içine alıyordu (Suat, 2002).

Gerçekte Medler, bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları zamandan yüz yirmi beş yıl önce Asurlular, Yukarı Asya'nın hakimiydiler. Önce de açıkladığımız gibi Medler, sınır hakimiyetlerini Kızılırmak (Halys) nehrine kadar geri çektiler. O halde Kapadokya'nın tarihi, İskender' in halefleri zamanına gelinceye kadar Medler, Asurlular ve İranlıların tarihinden ayrılamaz. Rahip Cyrille'in haritasına ve bütün Kayseri Rum kilisesine göre şimdiki Nevşehir kasabası, Nyssa'nın yerini işgal eder. Hatta Rum ruhani liderliği, Nevşehir Başpapazına Nyssa Papazı unvanını verir. Eski Kapadokya'nın incelemek için sunduğu şey kayalar içine oyulmuş mağaralardan ibarettir.

Asur ticaret Kolonileri Çağı'nda Kapadokya ve çevresindeki şehirler kervanların güvenli bir şekilde kuzeye ve güneye gitmek için kullandıkları güzergâhlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu stratejik konum Hitit döneminde de devam etmiştir (Şahin, 2010).

Kültepe metinlerinde öğrenildiği kadarıyla Washania (günümüzde Ürgüp) yolların kavşak noktasındaydı. Bu şehrin lokalizasyonu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Tüccarlar bu şehirden geçerken vergi ödüyorlardı. Asurluların yerli halk üzerinde siyasi bir nüfuzu yoktu. Bunun aksine onlar yerli krallara sığınıyorlar, güvenlikleri konusunda yardım görünüyorlardı (Şahin, 2010).

M.Ö. 1200 yıllarında Hititler'in bir kolu olan Tabal Krallığı'nın tekrar canlandığı ve bölgeyi ele geçirdiği görülmektedir. Tabal Krallığı yaklaşık 24 beylikten oluşan bir konfederasyondur. Hacıbektaş-Karaburna, Topada (Acıgöl), Gülşehir-Sivasa (Gökçetoprak) da çıkan hiyeroglif kaya yazıtları bunu göstermektedir. Tabal Krallığı at yetiştiriciliği ile ünlü olmuştur. Hititler'in çöküşünden sonra Tabal Ülkesi adını alan Kapadokya bölgesinin siyasal yapısı Ege'den (Frigyalılar ve Lidyalılar), Kafkaslar'dan (Kimmerler, İskitler ve Gasgarlar) ve Doğu'dan gelen (Persler, Medler) akınların etkisiyle sarsılmıştır. Bu akınlarla, Tabal Krallığı'nın hakimiyeti bölgede son bulmuştur.

M.Ö. 1180 de yıkılan Hitit Krallığının ardından sırasıyla Kapadokya; Frigyalılar, Lidyalılar ve Karvalıların yönetiminde kalmıştır ve Pers egemenliğine girerek Kapadokya Krallığı kurulmuştur (Thierry, 1971).

Kapadokya'da büyük şehirler yoktu. Birbirinden oldukça uzak; dağınık köyler ve kentlerden oluşan Kapadokya pek mamur değildi. Büyük kaleler; kentleri koruyan

surlar inşa edilmemişti. Bugünkü eyalet sistemine benzeyen ve on bölgeden oluşan bölgesel sistem uygulanırdı. Bölgelerin yöneticisi konumundaki valilerin şatoları vardı. Bu şatolarda kralın hazineleri saklanırdı. Kapadokyalılar kralları için tümölüs yapmamışlardır. Krallarını kayadan oyma mezarlara gömmüşlerdir (Kumanoğlu, 2005).

Birinci dönemde, içinde bina için bir taş bulunmayan arazide yaşayan cahil ve neredeyse barbar çoban ya da volkanik yumuşak taş ve kayaların dar vadilerine sıkışmış bir kısmı dağlı bazıları zamanımızdaki Kapadokyalıların da halen haba (aba) adıyla giydiğı yapağı yününden elbise giyinmiş, çadır altında göçebe, diğler bazıları önce kovuklara sığınarak daha sonra bunları oyup mağara halinde düzenlerler ki bugünkü sayısız evlerin aslını temsil eder. Aile halkı arttıkça, kayaya bir oda daha oyarak arı kovanı gibi delikleri sonuna kadar artırmışlardır. Taşçı kalemi ve çekici kolay kabul eden bu volkanik taşlarda, öölüler için de yer bulmuşlar ve zenginlik derecesine göre mezar, lahit oymuşlardır (Texier, Çev.Suat, 2002).

Makedonya Kralı Büyük İskender, M.Ö 334 ve 331'de Pers ordularını artarda bozguna uğratarak bu büyük imparatorluğu çökertmiştir. Doğı Seferleri sırasında İskender'in Kapadokya'dan geçerken Cabictas adlı komutanını bölge idarecisi olarak bırakmasıyla Kapadokya da Makedonya egemenliğine girmiştir. Ancak Makedonyalılar, Kapadokya'da Batı Anadolu'daki Yunan kolonilerinde olduğı gibi coşkuyla karşılanmamıştır. İskender, komutanlarından Sabiktas'ı bölgeyi denetim altına almakla görevlendirince, halk buna karşı çıkmış ve eski Pers soylularından Ariarates, halkın desteğini alarak 332'de merkezi Mazaka (Kayseri) olan Kapadokya Krallığı'nı kurmuştur. Çalışkan bir yönetici olan I.Ariarates Kapadokya Krallığı'nın sınırlarını Yeşilırmak havzasına kadar genişletmiştir. Genç Kapadokya Krallığı İskender'in ölümüne kadar barış içinde yaşamıştır. İskender'in ölümünden sonra onun otoritesini üstlenen Perdikkas, Makedonya İmparatorluğu'nun ortasında filizlenen bağımsız bir krallığın varlığına göz yummamıştır. Ariarates'in bozguna uğratılmasından sonra yönetim Makedonyalı komutanlardan Eumenes'e devredilmiştir. Çok geçmeden I. Ariaraets'in yeğeni II. Ariarates, Kapadokya'ya geri dönerek Makedonyalılar'ı bölgeden atmıştır. Ancak ikinci kez kurulan krallık, topraklarının önemli bir kısmını yitirmiş durumdadır. Kuzeyde yine bir Pers soylusu olan Ktistes Pontus Devleti'ni, güneyde ise İskender'in komutanlarından Selevkos bağımsız bir krallık kurmuştur. Aynı zamanda M.Ö. 280 yıllarında Kapadokya Batı'dan gelen Galat topluluklarının istilasına sahne olmaktadır. Kızılırmak yayı içine yerleşen Galatlar, Kapadokya ile sınır komşusu olmuşlardır. Kapadokya Krallığı

Galatlarla sık sık savaşmak zorunda kalmış, aynı zamanda Roma Devleti'nin Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemesine engel olmaya çalışmıştır. Bunun için Bergama Krallığı'nın yanında yer alan V. Ariarates'in ölümüyle Yunan kültürü Kapadokya'ya girmeye başlamıştır. Pontus Krallığı'nın entrikalarıyla Kapadokya tahtı iyice sarsılmıştır, sonunda kral soyu tümüyle yok edilmiştir. Ardından Kapadokya Krallığı'nın topraklarının paylaşımı için Pontus Krallığı ile Roma Devleti arasında bir mücadele başlamıştır. Bu dönemde Kapadokya tahtı birkaç kez el değiştirmiştir (URL-7, 2012).

Resim 2.1. Volcanic Rocks, Cappadocia, 1712 (Texier, çev.Suat, 2002)

Resim 2.2. Charles Texier gravürleri (Texier, Çev.Suat, 2002)

2.1.2. Roma Hakimiyetinde Kapadokya Bölgesi (I.- II. Yüzyılları)

Kapadokya Bölgesi M.S. 17. Yılında İmparator Tiberius tarafından Roma Eyaleti haline getirilmiştir. Kapadokya M.S. 72-73 yılına kadar Roma İmparatoru Vesposion döneminde Galatya ile birleştirdi. Adı Galatya-Kapadokya Eyaleti adı verildi. Kapadokya Roma için Küçük Asya'da bir bütünlük oluşturmaları için önem arz ediyordu. Ayrıca Kapadokya Roma İmparatorluğunun birçok ülke ile mücadelesinde savunma noktası oluşturmıştır (Tuncer, 2015).

Bölge Tanımı ve Şehirler

Roma İmparatorluğu zamanındaki bölgenin tanımını Strabon şu şekilde ifade ediyor doğuda Armenia, batıda Galatya, güneyde Toros Dağları ve kuzeyde ise Eukseinos (Karadeniz) ile çevrili olduğunu belirtmektedir. Kapadokya bölgesinin sınırlarını çizirken, bölgenin Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Malatya şehirlerinin tümünü, Ankara'nın doğusunu, Yozgat ve Sivas'ın güneyini ve Adana'nın da kuzeyini kapsadığını belirtmektedir (Sevin, 1998).

Kapadokya bölgesinin bir Roma eyaleti haline getirilmesinin birçok sebebi vardı. Öncelikle Kapadokya her zaman Roma'ya sadık bir bölge olarak ön plana çıkmıştı. Kapadokya her zaman Roma'ya sadık bir gölge olarak ön plana çıkmıştı. Kapadokya'nın son kralı Archelaus da, olası bir Parth tehlikesi karşısında Roma'nın yanında yer almıştı. Bu durum, Kapadokya'nın eyalet haline getirilmesinde önemli bir etkendi (Tuncer, 2015).

Kapadokya bölgesinde Mazaca/Caesarea (Kayseri), Nyssa(Nevşehir), Tyana (Kemerhisar), Melitene (Malatya) gibi yer bulunmaktadır.

Bu merkezler dışında önemli bir yer de, Venasa (Avanos)'dır. Krallık döneminde dini bir merkez olan Venasa, Kapadokya eyaleti döneminde şehir statüsü kazanamamıştır. Bir papaz tarafından yönetilen Venasa Geç Roma döneminde yerel Hristiyan festivallerinin yapıldığı bir yer olarak belirtilmiştir (Dam, 2002).

Ekonomi

Kapadokya bölgesi yüksek plato üzerinde yer almaktadır. Bölgede bu bakımdan hayvan yetiştiriciliği için geniş otlaklar bulunur. Bölgede en fazla at ticareti yapılmıştır. Ayrıca bölgedeki sağlam yapılı köylü sınıfı sayesinde arazi sahipleri bu sınıfı Roma'ya köle olarak satıp karşılığında para kazanmaktaydı (History, 1936).

Hayvan yetiştiriciliğini bölge haklı için önemli olmasının en büyük etkisi volkanik bir bölge olmasından kaynaklı verimli otlak bölgelerinin çokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu sayede hem yetiştirip hem de ticari olarak kullanmış olduklarını tahmin ediyoruz. Daha önceki çağlarda başlayan ve Roma döneminde de devam eden ticaret yollarının kavşak noktasında olması ekonomik anlamda bölgenin gelişmesini sağlamıştır (Texier, Çev.Suat, 2002).

Din

Kapadokya'da Mecusilik (ateşe tapma) mezhebi, Mabude (Anaitis, çok tanrılı dinlerde dişi tanrıçaya tapma) mezhebi ile beraber yabancı kavimler tarafından bölgeye getirilip yayılmıştı. Bu durum Roma devrinden çok sonraya kadar devam etmişti. Ancak bütün Kapadokyalıların hürmet ve saygısı, mabedlerin süsleri ve gösterişi, asıl yerli mabudlara (tapınan varlık) idi. Ayrıca Romalılar tarafından Bellone adı verilen Men ve Ma mabedleri, rahipleri krallardan olan hakiki hükümet merkezi idi ve bu mabudlardaki Asyatik isimler terk edilip Romalılarda Vesta, Venüs Urani ve Lunus isimleri ile anılmışlardı (Texier, Çev.Suat, 2002).

Orada, sayısız mağaraların ve kayaların içindeki oyuk mezarların cesetler dışında, mezarlarında muhafaza edilmesini istediği tanrıçaya sunulmuş bazı eşya ve aynı zamanda mücevherler ve cesur savaşçıların ayak ucuna konmuş değerli silahlar bulunurdu. Bu mağaralarda, bazı ailelerin yağmalarından korkarak sakladıkları hazineleri de vardı (Texier, Çev.Suat, 2002).

Hz.İsa Filistin’de Hristiyanlığı ilan ettiğinde 30 yaşındaydı. Roma Kudüs Valisi Ponce Pilate, ‘Filistin’de yeni bir devlet kuracak’ diye İsa’yı suçlayınca İsa çarmıha gerildi. Fakat havarileri Filisten’den çıkarak çeşitli bölgelere dağılmış Hristiyanlığı anlatarak geliştirmeye çalışmışlardır. Kapadokya bölgesinde doğan önemli din adamlarından Nazianzos’lu (Nenezili) Aziz Basileios zamanında Orta Anadolu’da Hristiyanlık hızla gelişerek kilise ve manastır yapımına ağırlık verilmiştir. İlk yapılan ibadet yerleri genellikle küçük manastır şeklinde, daha doğrusu bir inziva yeri idi. Önemli mimari yapıları yoktu. Bu ibadetler genelde vadilere dere yataklarına ya da bulunması zor olan yerlere yapılmaktaydı. Çünkü Hristiyanlık henüz serbest bırakılmamıştı (Demir, 1968).

Nevşehir civarında Roma Dönemi’ne ait kaya mezarları da yeraltı şehirlerinin hemen yakınında olup onlar gibi geniş alanlara yayılmıştır. Hatta kaya mezar odalarında yer alan yatak biçiminde nişli klineler ³yeraltı şehirlerinde de bulunmaktadır. Derinkuyu yeraltı şehrinin gezilemeyen bölümlerindeki bir mekânda açığa çıkan Roma Dönemine ait mermer boğa heykeli, Roma Dönemi halkının da yeraltı şehirlerinin yapımında bir rolü olduğunu göstermektedir (Günaltay, 1987).

Kapadokya Bölgesi, hem ekonomik hem askeri ve hem de stratejik anlamda Roma için önemli bölgelerden birisidir. Ticari olarak bulunduğu konumunu Hristiyanlığın yayılmasında kullanması; yasak olan bir dini gizli olarak yaşamak ve yaymak Roma İmparatorluğunun gelişmesinde önem arz etmektedir.

2.1.3. Roma Hakimiyetinde Kapadokya Bölgesi (III.- IV.Yüzyıllar)

III. yüzyıla gelindiğine Roma’da karışıklıklar ve ayaklanmalar olmuş, Contantinus bu ayaklanmaları bastırarak Roma İmparatoru olmuştu. Contantinus imparator olunca 313 yılında Hristiyanlığı serbest bırakmış sonra da Roma’nın başkentini Byzantion’e (İstanbul) taşımıştı. Hristiyanlık serbest olduktan sonra Kapadokya’da gizli yaşanan din serbest hale gelmiş kilise, manastır, keşişhane yapımı artarak İstanbul Patriği’nin dini etkisi altına girmiştir (Demir, 1968).

Gelişen dini etki sayesinde Kapadokya Babaları olarak nitelendirilen Caeasareialı (Kayseri) Basil, Nyssalı (Nevşehir) Gregory ve Nazianzuslu (Aksaray) Gregory iki

³ Antik çağda, dinlenmek ya da yemek yemek için üzerine uzanılan uzun bir çeşit kanepe.

kardeş ve onların karşılıklı arkadaşlığı daima üçü öne çıkmaktadır. Her biri birer piskopos ve önemli bir özelliği haline gelmişti⁴.

Nyssalı (Nevşehir) Gregory Kapadokya Bölgesi için en etkili din adamı olarak ön plana çıkmaktadır. Kendisi evrensel retorik (söz bilim) dahisi olarak kabul edilmektedir. Kapadokya'ya piskopos olarak atanmış aynı zamanda Konstantinopolis piskoposluğu yapmıştır (Meredith, 1995). Hristiyanlığın geliştiği bu dönemlerde Kapadokya bölgesinde oda oda kayalara oyulmuş kiliseler, mağara evler ile çevrili bir bölgeydi. Artık bireysel din yaşama anlayışından çıkan bölge tamamen bir şehir olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bölgenin bir bölümü ikamet, bir bölümü din merkezi ve bir bölümü kaya mezarlar olarak hem yer üstünde ve hem de yeraltında çeşitli katmanlara bölünmüştür. Dinin serbest bırakılması çeşitli saldırılarını olmasını engelleyememiş hem din merkezleri hem şehir çoğu zaman çeşitli saldırılara maruz kalmaktaydı.

Bazen Mecusiler ve bazen ruhaniler tarafından baskıya uğrayan Hristiyanlar, eşyalarına el konulan kiliselerini terk etmek zorunda kalıyorlardı. Kapadokya'nın en vahşi, en ayak basmamış vadilerinde Hristiyanların kayaların içlerini oyarak yaptıkları çok sayıda küçük kilisenin yapımı işte bu döneme, yani III. yüzyıldan, V. yüzyıla kadar uzanır. Güneşin ışınlarına karşı korunabilecek tek bir ağaç sunmayan yangınlarının yakıp yıktığı köyler yazın kavurucu sıcakları kendilerine hissettirir hissettirmez kuruyan cılız kaynaklar, inananların ibadetine terk edilmiş yerler ve bazıları normal bir kilise boyutlarına ulaşan ve içleri iyi durumda resimlerle süslü bu küçük kiliselerden binlerce yapılmış olduğu düşünülünce, bu dine yeni katılanların gayreti ve coşkusu hakkında bir fikir sahibi olunur (Charles Texier, 2002).

M.S. 53 yılında Havari Paulus'un misyonerlik gezisi sırasında muhtemelen bölgeye uğramış ve Göreme vadisini kiliseler kurulması için uygun bularak bölgede Hristiyanlığın başlamasına sebep olmuştur. Böylece bölge, Roma zulmünden kaçanlar için ideal bir sığınma yeri olmuştur (Özkul, 1991).

Roma İmparatorluğu döneminde bir vali ile yönetilen Kapadokya'da halk gittikçe sefaletle sürükleniyor, hükümdarın topraklarında çalışan köylüler köle ilan ediliyor ve araziyle beraber başkasına satılıyordu. Buna ilaveten bölgedeki ruhani teşkilat da sarsılmıştır. Çünkü Roma Meclisi birçok mabedin melce (sığınak) olma hakkını

⁴ Theodoret Of Cyrus The Ecclesiastical History, 1892

ellerinden almış, böylece ruhani imtiyazların hiçbir değeri kalmamıştır. Zamanlar Kapadokya’da vergiler ve buna bağlı olarak da halkın sefaleti artmıştır. Bu sıkıntılı dönemde halk yeni bir din olan Hristiyanlığa sarılmış, zamanla bu din bölgede hızla yayılmıştır (Neri, 1971). Genel manada manastır kurumu Bizans İmparatorluğu’nun ilk yüzyıllarında ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu içinde Hristiyanlığın yayılması uzun tarihi boyunca Bizans toplumunun her kademesini derinden etkileyen bu kurumu yaygınlaştırmış⁵; manastırlar, zamanla aynı sebeplerden dolayı baskı gören diğer Hristiyanlar için de bir çözüm, bir kaçış yolu olmuştur. İlk Hristiyanlığın özüne bağlı kalanların tüm bu kötü gelişmelere karşı gösterdikleri reaksiyonlar Kapadokya bölgesinde bir manastır hayatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Adıbelli, 2002).

⁵ Alice-Mary TALBOT, “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, Cogito, Bizans Özel Sayısı, S.17, İstanbul, 1999, s.163.

Şekil 2.2. Anadolu Haritası (URL-6, 2011)

2.1.4. Bizans İmparatorluğu Zamanında Kapadokya (V.-XI. Yüzyıllar)

Anadolu'da yayılmaya başlayan Hristiyanlık dini için Roma dönemi oldukça etkili olmuştur. Anadolu'da bu dini yaymak için gezilerde bulunan Kayseri Piskoposu Aziz Paulus, M.S. 53 yılında önemli bir din merkezi haline gelen Kayseri'den Kapadokya'ya gelmiş ve kaya kiliselerinin yapımını başlatmıştır. O dönemde Göreme'de yapılmaya başlayan kaya kiliseleri sonradan Ürgüp ve çevresinde de artmış ve Ürgüp bir piskoposluk merkezi olmuştur. Bu gelişmelerden sonra bölgede Hristiyan nüfusunda artış gözlenmiştir (Anon., 2003).

375 yılındaki Kavimler Göçü'nün etkilerine dayanamayan Roma imparatorluğu 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve Kapadokya Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlanmıştır, ayrıca Anadolu'daki iki piskoposluk merkezinden bir tanesi olarak belirlenmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarında bölge halkı huzurlu bir yaşam sürmüş ve bölge kalkınmıştır. İmparatorluğun sınırlarının Kafkasya'ya kadar uzanmasıyla bölge coğrafi konum itibarıyla merkez halini almış fakat İranlı Sasaniler ve Müslüman Araplar bölgeyi ele geçirmek için saldırılarda bulununca; Derinkuyu ile Kaymaklı gibi ovalarda yaşayan halk yer altı şehirlerine, dağlık kesimlerde yaşayan halk ise kendi oydukları kaya kiliselerine ve hücrelere sığınmışlardır (Görmez, 2002). 515 yılında Hunların bölgeye yaptığı akınlar ve 544 yılında başlayıp üç yıl süren şiddetli veba salgını çok artmış ve Kapadokya nüfusunu büyük oranda azaltır (Binan, 1994).

725 yılında imparator III.Leon'un kutsal sayılan ikonlara tapmayı yasaklamasından sonra, Hristiyanlığı kendilerine din kabul eden halk, yaklaşık 300 yıl boyunca imparatorun askerlerinden kaçarak Kapadokya'ya sığınmış, civardaki peri bacalarını oyarak içlerine evler, kiliseler hatta yeraltı şehirleri yapmış ve bu bölgelerde saklanmışlardır (Gülyaz, 1998).

Mimari ve kültürel açıdan oldukça ilginç örnekler sunan yeraltı şehirlerinin sayısının da bu dönemde arttığı söylenmektedir. Genellikle dinsel ve savunma amaçlı kullanılan yeraltı şehirlerinde hayvan barınağı, yasama ve dinlenme mekânları, mutfak, şaraphane, kilise, mezar odaları bulunmaktadır (Okuyucu, 2007).

VI. ve VII. yüzyıllarda Kapadokya Erken Hristiyan dekor ve sembolleri ile süslenen kaya oyma kiliseler yapılmaya başlanır. IV- VIII. Yüzyıllar arası ise Kapadokya'da bilinen en eski Hristiyanlık anıtlarının yapıldığı devirdir. Komana Harabeleri, Eski Andaval Çavuşin, Aziz Jean Baptiste Kilisesi bu dönemden günümüze kadar gelen yapılardır (Binan, 1994).

Bizans İmparatorluğu tarihi'nin en önemli dönemlerinden biri olan İkonoklazma (İkon Kırıcılık-Tasvirlerle Mücadele) dönemi bir yüzyıldan fazla sürmüştür. 726 yılında tasvirlerle karşı açıkça tavır alan III.Leon (717–741) önce halkını tasvirler kültürünün yakışsızlığına ikna etmek gayesiyle telkinlerde bulunmuş, fakat bunun faydalı olmadığını anlayınca 17 Ocak 730'da bir ferman yayınlarak bütün aziz tasvirlerinin imhasını emretmiştir (Okuyucu, 2007)⁶.

Manastırcılık Akımı

Kapadokya 'da geniş aşınmış alanlar vardır. Burada aşınmış tüf oluşumları mağara konutları ve yer altı köylerinin yapılmasında etkili olmuştur. Bu sayede bölgede yaşayan ilk insanlar mağara evler yapmışlardır. Hristiyanlık döneminde ise kaya kiliselerin oyulması bu arazi ve taş yapısının oluşmasında etkili olmuştur (Haldon, 2007).

⁶ George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Isiltan), Ankara, 1991, S.150-153; John Lowden, "İkona Mı Put Mu? İkonakırıcılık Tartışması", Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, İstanbul, 2001, S.214.; Nilay Yılmaz, İkonalar, C.1, Ankara, 1993, S.3.;Gülgün Köroğlu, "İkonoklazma Döneminden Bizans Resim Sanatı Örnekleri", Sanat Ve İnanç, 2, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Tarihi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, S.27.; Ayse Hür, İkonoklazma Mad., İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1994, S.153-155; Kuban, Çağlar Boyunca Türk Sanatının Anahatları, S.68.;

Hristiyanlığın yayılmasından sonra gelişen Manastırcılık akımı ilk önce Mısır'da yaygınlaşmıştı. MS III. Yüzyılda Mısır'da IV. Yüzyılda Suriye ve Filistin'de etkili olan Manastırcılık akımı; VI. Yüzyılda bütün Hristiyan dünyasına yayıldı. Bu akım, Mısır ve Suriye'den sonra Anadolu'da özellikle Kapadokya'da yaygınlaştı. Kapadokyalı Aziz Büyük Vasilios, Kapadokya'da manastırlar kurdu. Özellikle Zelve ve Göreme gibi yerlerde yapılan manastırlarda Hristiyan din adamları yetiştirdi. Kapadokya 'da VII. Yüzyılın başında pek çok manastır inşa edildi. Böylece Kapadokya adeta manastırlar merkezi oldu (Haldon, 2007).

2.1.5. Selçuklu Devleti - Osmanlı İmparatorluğu - Türkiye Cumhuriyeti

Roma sonrası Bizans hakimiyetinde kalan Kapadokya İslam-Bizans mücadelesi 300 yıldan fazla sürmüştür. 1048 Pasinler Savaşı ile Selçuklular Anadolu'nun doğusunu Bizanslılar'dan aldılar. Kapadokya bölgesini de ele geçirmişlerdir. Bizans İmparatoru Romen Diyojen tarafından tekrar alınan bölge 1071'de Süleymanşah, Kapadokya tamamen kaybedilmiştir (Gökhan, 2015).

Bölge zamanla Türkleşmeye başlamıştır. Kapadokya Roma ve sonrasında kullanılan birçok kaya oyma kaleler Selçuklu zamanında da savunma amacıyla kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu zamanında kaya oymalara ek olarak çeşitli yapılar; troglodit yerleşimlerle entegre olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte birçok cami, kervansaray, türbe gibi dönemin mimarisi yerel malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Anadolu'da Selçuklular birlikte başlayan iskan ve istimalet politikası sonucu yeni köyler, kasabalar, kazalar ve şehirler kurulmuştur. Osmanlı zamanında planlı bir şekilde inşa edilmiştir. Yerleşim yerleri ticaret yolları üzerinde olması sebebiyle biraz daha gelişmiştir (Gökhan, 2015).

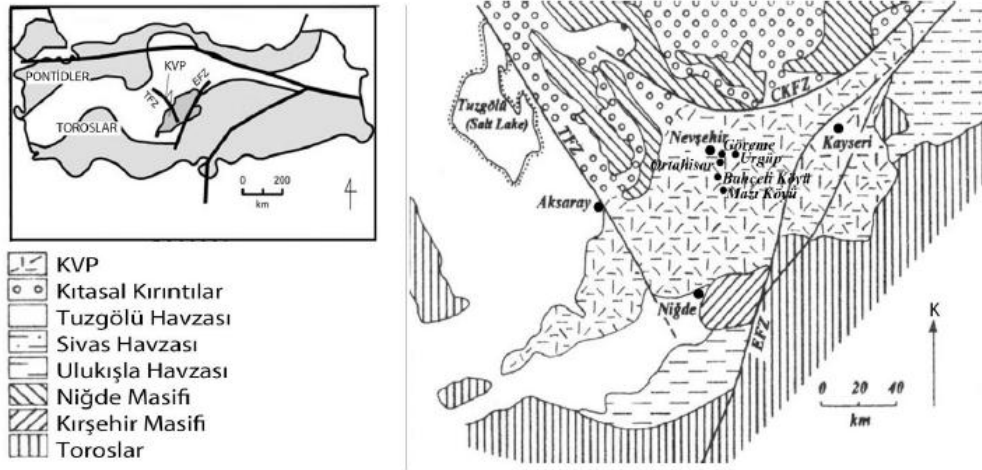
Kapadokya Bölgesi, Osmanlı Dönemi'nde de oldukça sakindi. Nevşehir, Damat İbrahim Paşa Dönemi'ne kadar Niğde'ye bağlı küçük bir köydü. 18. yüzyıl başlarında özellikle Damat İbrahim Paşa zamanında Nevşehir, Gülşehir, Özkonak, Avanos ve Ürgüp'te imar hareketleri gelişmiş; camiler, külliyeler, çeşmeler yaptırılmıştır. Özkonak kasabasının merkezinde Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında (1514) yapılmış köprü, Nevşehir'deki erken Osmanlı yapısı olması açısından önemlidir. Osmanlı Dönemi'nde de Selçuklu Dönemi'nde olduğu gibi yörede yaşayan Hristiyanlara karşı hoşgörülü davranılmıştır. Ürgüp/Sinasos'taki 18.

yüzyıla ait Konstantin-Eleni Kilisesi, Gülşehir'deki 19. yüzyıla ait Dimitrius adına yapılan kilise ve Derinkuyu'daki Ortadoks Kilisesi bu duruma örnektir (URL-4, 2014).

2.2. BÖLGENİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Topoğrafik Özellikleri – Jeolojik Yapı

Çağlar boyunca Kapadokya'nın jeolojik yapısı tarihsel geçmişinde ve insan yapısı fiziksel çevrenin biçimlenmesinde önemli bir etken olmuştur (Binan, 1994). Bölge karakter olarak volkanik oluşumlar sonucu volkanik tepeler, lavların oluşturduğu alçak dağ etekleri ve geniş düzlüklerden ibarettir. Dünyadaki oluşmuş en son volkanik oluşum örneğine sahiptir (Andolfato, 1971).

Şekil 2.3. Jeolojik harita (Ayhan, 2004)

Kapadokya Bölgesi'nin coğrafi yapısı, bölgedeki tektonik hareketlere bağlı olarak, düz ovalar içerisinde yükselen tekil dağlar, vadiler ve platolar şeklindedir. Kapadokya Bölgesi'ndeki doğal biçimlerin oluşumu 3.jeolojik zamanın 2.yarısında 'neojen' adı verilen dönemde yaşanmıştır. Bu mimarinin hazırlanmasında önce yerküre iç güçleri etkisini göstermiş, iyice sertleşmiş durumdaki yer kabuğu derinlemesine kırıklarla yarılmaya başlamıştır, derinlerde bulunan 'magma' adını verdiğimiz yarı akıcı kızgın maddeler bu kırıklar araladığı yarıklardan dışarı çıkarak öncelikle Erciyes, Hasan ve Melendiz gibi volkan konileri oluşmuştur. Yörenin coğrafi yapısının mimari bu volkanlardır (Tuncel, 1998).

Volkanların fırlattığı katı ve akıcı maddeler; farklı renklerde, farklı sertlikte bir örtüyle o günkü topoğrafyanın elverişli yerlerinde ve özellikle sığ göllerinde, yatay tabakalar halinde tüm yöreyi kaplamaktadır. İç güçlerin oluşturduğu bu yapı dış güçlerle birlikte bugün görünen yapısını oluşturmuştur. Yüzeyde metrelerce birikinti halinde

oluşan tuf malzeme aşınmalardan etkilenecek biçim farklılıklarını da beraberinde getirmektedir. Eski kütleler üzerinde sert kaya parçaları altındaki daha dayanıksız kütleleri korumaktadır. Gövdeden koni ya da silindirik, simetrik yada asimetrik, tek yada ikili-üçlü birleşik gövdeli; başlıklı yada başlıksız çeşitleri vardır. Birbirine benzeyen peri bacaları aynı yerde toplanırken farklı kesimlerde topografya koşulları değiştiğinden biçimler değişmektedir (Tuncel, 1998).

Resim 2.3. Asimetrik yerleşim (Akcan, 2010)

Resim 2.4. Tekli peri bacası (Akcan, 2010)

Naumann'a göre; coğrafyanın yerleşmeler üzerindeki yönlendirici etkisi yerleşmenin şeklini, konut örüntülerinin yapısını ve kamusal alanların yerini etkilediği ve yönlendirdiği söylenebilir (Gürler, 2007).

Ayan ise topoğrafik yapıyı yaşam mekânlarında yapıların en uygun nerelerde gruplanabileceğini, yapıların birbirlerine göre konumunun nasıl olacağını ve yapı tipini belirleyen en önemli faktör olarak görmektedir (Deniz, 2004). Kapadokya yerleşim dokusuna bakıldığında jeolojik özelliklerin etkisini görmek mümkündür.

Kapadokya Bölgesi'nde özellikle Hititler engebeli araziler için topografyanın olanak verdiği yerlerde savunma sansını artıran kolaylıklardan faydalanmışlardır (Cimsit, 2007).

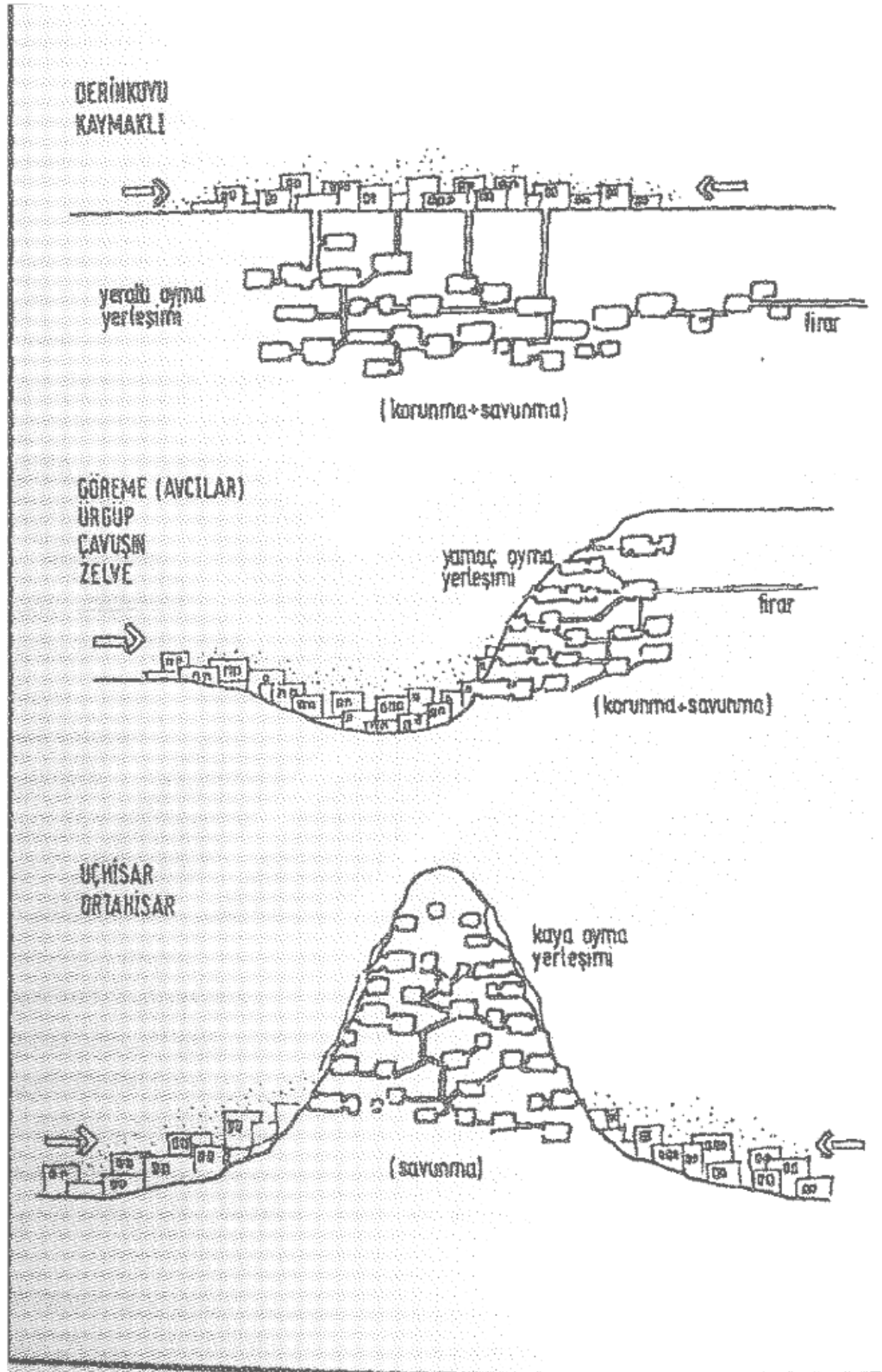
2.2.2. Bitki Örtüsü – İklim

İklim özellikleri bakımında bölge Orta Anadolu'nun kara iklim kuşağında bulunmaktadır, fakat topoğrafik özellikleri dolayısıyla oluşmuş ve mikro iklimik özellikler gösteren havzaları bulunmaktadır. Volkanik dağlar bölgesinde görünen dağ iklimi görülür. Mevsimler ve gece-gündüz sıcaklık farkları fazladır. Yazın alçak alanları gündüz çok sıcak, yüksek yayla düzlüklerinde ve dağ yamaçlarında nispeten serin olur (Darkot, 1973).

İklim özelliklerine ve toprak yapısına bağlı olarak bitki yapısı değişmekte olup, volkanik dağların kireçtaşı kaplı yüksekliklerinde bitki örtüsü seyrek, vadi yamacındaki tuf topraklarda ise verimlidir (Karakaya, 2007). Bitki örtüsü topoğrafik farklılıklar gösteren alanlarda değişik özellikler taşır. Çoğunlukla bazı yerler çöl göstermesine karşılık bodur ağaçlı step karakterli bitki örtüsü hakimdir. Bölgede ormanlar yoktur. İklim özelliklerinin doğal sonucu olarak kurak bozkır ile kaplanmış ovalar vardır (Usaid, 1972).

2.2.3. Yapı Oluşumları

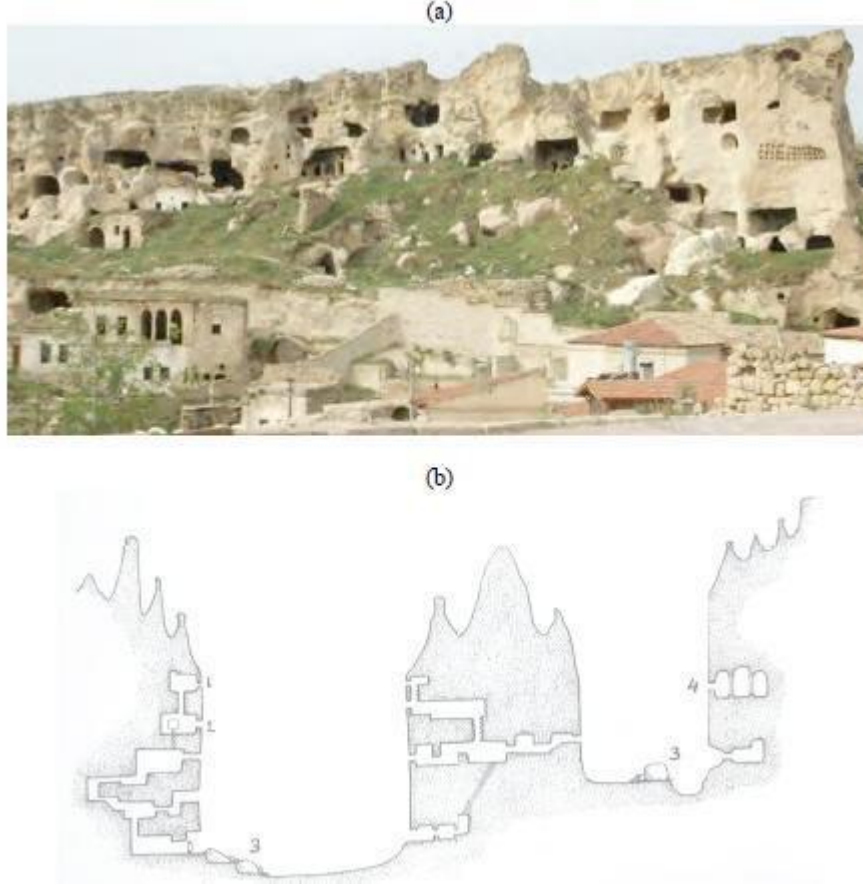
Kapadokya bölgesi doğal bir şekilde bir tuf tabakası olarak kalmamış; tarih boyunca insanların sosyal hayatlarını kurdukları bir yer haline gelmiştir. Coğrafyanın verdiği tuf adı verilen kayanın kolay işlenmesinden ve yontulmasından yararlanarak içlerini barınma ihtiyaçlarını gidermek için kullanmışlardır. Yalnızca barınma değil; dinsel tapınaklarını da bu taşları oyarak meydana getirmişlerdir. Zamanla tehlikelere karşı korunacağı yer altı şehirlerinin yapmıştır. Bu yer altı şehirlerinde normal kentte olması gereken detayların çoğu düşünülmüş ve güvenli bir yapı oluşumu meydana getirmektedir. Yer altı şehirleri gereksinimin türüne ve zamanına göre yer altını son derece akılcı bir biçimde değerlendirmiştir. Kayayı oyan kişi ihtiyaca göre mekânını genişleterek büyümüştür (Tuncel, 1998) .

Şekil 2.4. Kapadokya yerleşim dokusu (Binan, 1994)

Bu durum Kapadokya mimarisi için esnek bir büyümeyi sağlamıştır. Başlangıçta çekirdek aile gereksinimi için oyulan tek kat oyarak yerleşen kırsal kesim halkının; her çocuğu evlendikten sonra bir kat daha oyarak evinin büyütmesi organik ve

sınırsız büyümenin kanıtıdır. Sadece barınmak değil; özellikle Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı zamanlarda gizlenmek için bu kadar ideal bir yer bulunamazdı. Özellikle Bizans döneminde kolay yontulan tuf taşlarına manastır, kilise ve mağara-konut yapmışlardır (Tuncel, 1998).

Şekil 2.5. (a)Bir uçurum yerleşimi (b)Kapadokya'daki uçurumun yerleşimi (1:Güvercinlik, 2: Uçurum yerleşme evleri, 3: Çökmüş ve aşınmış düzeyler, 4: Kaya kiliseleri) (Berkmen, 2015)

Önceleri kaya oyma mekânlarda yaşayan yöre halkı, ince taş işçiliğini mimari yapılara uygulamakta gecikmez. Kapadokya evleri yamaçlara, ya kayaların oyulması suretiyle ya da kesme taştan inşa edilmişlerdir. Mimari de kullanılan 'kepez' adı verilen taşlar farklı renkli tonlar da içerir. Taşın bölgede bol bulunması, ısıya karşı ciddi bir yalıtım sağlaması, ocaktan çıktığında işlenmesinin çok kolay olması kullanımını yaygınlaştırmıştır. Zamanla konut türleri 'oyma', 'yarı oyma-yarı yığma' ve 'yığma' olmak üzere çeşitlenir. Kapadokya evleri genellikle; kaya oyma mekânların üzerine, kesme taştan yapılan mimari yapılardan oluşur (Gülyaz, 2015).

Tüf yapı oluşumları çeşitlemeleri dikkate alındığında; bu oluşumların malzemenin yer altında mı yoksa yer üstünde mi yoğun olduğu ve bu mekân kurgusunun bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır. 'Tektonik kavramının rasyonellik olarak ⁷ kullanıldığı düşünüldüğünde hem yeraltı hem yer üstünün rasyonel olarak oluşmadığı; tüf kütlelerin bulunduğu yere çeşitlemeler gösterdiğini görmekteyiz.

Şengün'e göre tektonik kavramı;

"Yapının, bütün-parça ilişkisinde farklı katmalarda bir araya geliş olanaklarının ve kurgusal imkânların eşiklerine ilişkin bir araştırma bilgisidir."⁸

Kapadokya kaya oyma çeşitlemelerini tektonik olarak kurgusal bağlamda ele aldığımızda; bütünden parçaya giden tündengelim bir mimari olarak değerlendirebiliriz. Belli bir kütlenin irrasyonel parçalarının bir araya gelişidir.

Resim 2.5. Ürgüp (Gülyaz, 2015)

2.2.4. Kent Oluşumları

Kapadokya şehirleşme yönünden çok gelişmiş bir yer değildir. Kabile-aşiret düzeninden öteye örgütlenememiş olan halk çoğu kez köylerde yaşıyordu. Engebeli bir arazi yapısı düşünüldüğünde en az nüfusa sahip alanlara sahip bir yerd. (Sevin, 1998)

⁷Yücel; Atilla , Betonart Dergisi, Sayı 48 , 2016

⁸ Şengün,Hakan, Betonart Dergisi, Sayı 48 , 2016

Strabon, Plinius ve Ptolemaios Büyük Kapadokya'nın 'strategia' denen bölgesel ayrıldığını belirtmiştir (Ökmen, 1991). Bu bölgeler genelde Roma varlığı egemenliği döneminde soylulara ait bölgelerdi. Kent olgusu düşünüldüğünde; milattan önce ikinci yarısından olduğu düşünülen Zeus tapınağının varlığıdır. Strabon'a göre kutsal görünümündeki bu alanın 3000 kölesi bulunduğunu ve yönetimin başındaki rahibe olduğu söylemektedir. Büyük İskender döneminden sonra yerli tanrının yerini Zeus olduğu belirtilmektedir (Ökmen, 1991).

Kentleşmeler ilk olarak Bizans döneminde görülür. Kapadokya'nın dini merkez haline gelmesi çok sayıda kaya oyma manastır ve kilise yapılması ile başlamıştır. Hristiyanlığı yaymak için büyük din okulları açılmış ve misyonerler bu bölgede yetiştirilmiştir (Güney,1988). Dini merkezin devamında peri bacalarına yapılan konutlar, kiliseler, keşiş hücreleri kayadan oyulmuş bir kent olgusunu yansıtmaktadır. Bir arada bulunan yapılan modern kent yapısındaki sokak, cadde meydan noktalarını doğa kendiliğinden belirlemiştir.

Resim 2.6. Göreme kaya oyma dış ve iç mekân (Gülyaz ve Yenipinar, 2003)

Yerleşim dışında kayalara oyulan kaleler; bölgenin eğimli olduğu bölgelerinde savunmak için yapılmıştır. Kapadokya bölgesine Uçhisar bölgesi; gözetleme ve savunma için yapılmış bir kalede aynı zamanda oda, ev, sığınak, depo, sarnıç, mezar, mahzen yapılmış ve üzerinde saldırılara karşı yuvarlamak üzere büyük taş güller bulundurulmuştur. Kale bölgesi 1960 yıllarına kadar kullanılmış; topografyaya oturmuş bir kenti oluşturmaktadır. Kent içerisinde çok sayıda odalar,

tüneller ve koridorlar ile bağlanmıştır. Kalede sadece konut değil, kilise ve mezar odaları ile birlikteliği sağlamaktadır.

Resim 2.7. Uçhisar Kalesi savunma ve yaşam alanı (Akcan, 2010)

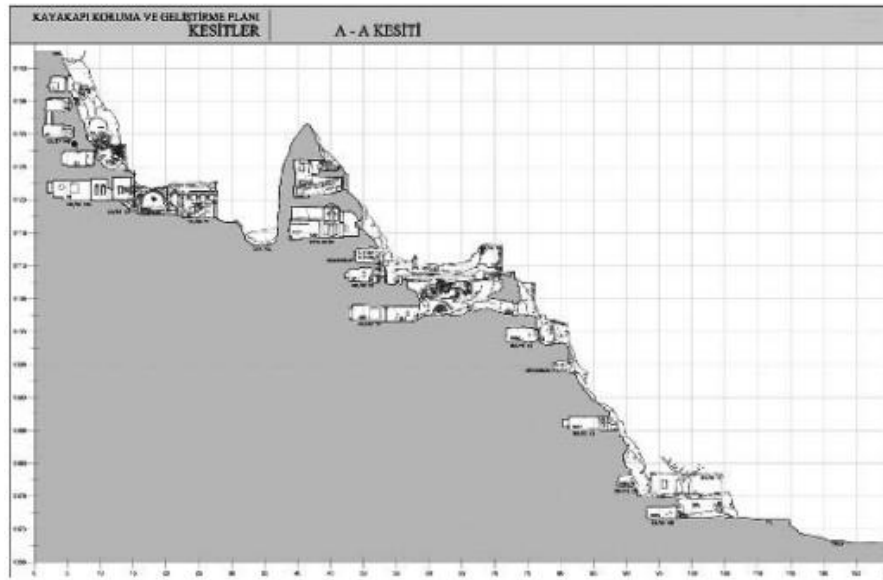

Resim 2.8. Kale içerisindeki oda ve mezarlar (Abdik, 2013)

Tarihsel süreç içerisinde coğrafi ve topoğrafik, politik, sosyo-ekonomik, askeri ve kültürel etkilere göre şekillenmiştir (Deniz, 2004). Kapadokya bölgesi için özellikle topoğrafik yapının yaşam mekânlarının nerelerde toplanacağına, yapıların oluşumlarına ve sokak dokularının oluşumunda katkısı büyüktür. Kaya oyma mekânlar tamamen topografyaya oturan kademeli olarak oluşmuş ve organik sokak dokuları kendiliğinden oluşmaktadır.

Resim 2.9. Kaya kapı (Ürgüp) topoğrafyası kademeli kent Dokusu (Abdik, 2013)

Şekil 2.6. Kaya kapı belgeleme çalışmaları kapsamında, araziden doğu – batı yönünde alınmış bir kesit (Yıldırım, 2005)

2.3. BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

2.3.1. Demografik Analiz

Hristiyanlık dininin Kapadokya Bölgesi'nde etkili olmaya başladığı Roma İmparatorluğu döneminde, MS 53 yılında misyonerlik gezisine çıkan Havarî Paulus bölgeye gelmiş ve bu bölgede kiliseler kurulması ve Hristiyanlık dininin yayılmasını sağlamak için katkıda bulunmuştur. Baskılar nedeniyle o dönemde gizli vadilere sığınan Hristiyan halk, Avanos'ta yüksek Çavuşin tepesi Ksistra, Mavrucan ve Soğanlı Vadisi ile Arçhelhaus , Hasandağı ve Belısırma gibi yerler veya Roma antik mezarlarına yerleşmişler ve bu mezarların yanında oyma kiliseler yapmaya başlamışlardır (Gülyaz,2004). Din olarak Hristiyanlığı kabul eden Kapadokya halkı, bölgenin jeolojik yapısından dolayı oyularak şekillendirilmeye müsait olan bölgelerde kaya oyma kiliselerin yanı sıra yeraltı şehirlerinde de kiliseler oluşturmuşlardır (Çekiç, 2004).

Kapadokya bölgesi Hristiyanlığın sadece yaşandığı bölge değil aynı zamanda bir merkezi haline gelmiştir. Buna en güzel örnek Göreme Açık Hava Müzesi içerisinde yer alan ve günümüze kadar ulaşan kilise, manastır, şapel, keşiş hücreleri ve mezarlık yapılarıdır. Göreme' de yoğun olarak bulunan bu anıtsal nitelikli yapılar Ürgüp'te kaya kapı bölgesinde kaya oyma kiliseler şeklinde olup Uçhisar' da ise iki tane kaya oyma kilise kalıntısı şeklindedir (Abdik, 2013). Türklerin Anadolu' ya yerleşmesi ve devamındaki Osmanlı İmparatorluğu dönemin de mevcut olarak Kapadokya bölgesinde yaşayan Hristiyan halk gelen Türklerle bir arada uzun bir süre yaşamışlardır.

Kapadokya bu tarihsel süreç içinde çok farklı medeniyetlerin, kavimlerin, kültürlerin birlikte yaşadığı, hem fizik-mekân hem sosyal yapı anlamında üst üste gelmiş katmanlardan oluşan özgün bir dokuya sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kapadokya; müslümanlar (Türkler, Aleviler, Kürtler, Kürt Aleviler), Hristiyan Ortodoks ve Katoliklerden oluşmaktaydı (Berkmen, 2015). 19. yy'ın son çeyreğinde yapılan nüfus sayımlarından elde edilen verilere göre; bölgenin nüfusunun %76'sını Müslümanlar, % 22'ünü Ortodoks mezhepli Hristiyanlar ve %2'sini de Gregoryan Ermeniler oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Yunanistan ile yapılan nüfus değişiminde (1924) bölgedeki gayrimüslim halk Yunanistan'a yerleşmiş ve bu sebeple günümüzde Hristiyan nüfus yok denecek kadar az hale gelmiştir (Kalaycı, 2006).

Dini Gruplar	Nevşehir	Ürgüp	Gölşehir	Avanos	Toplam	%
Müslüman	30 370	19 880	11 029	17 790	79 249	82,43
Ortodoks-Rum	8 918	3 134	3 934	392	15 987	16,63
Gregoryan-Ermeni	477	16	20	-	905	0,94
Toplam	39 765	23 030	14 983	18 182	96 141	100,00

Şekil 2.7. 1881-1882-1883 yıllarında Kapadokya’da nüfus dağılımı (Kalaycı, 2006)

2.3.2 Sosyal Etkileşimler

Bölgenin jeolojik yapı özelliğine bağlı olan kaya oyma yerleşim geleneği tarih içinde pek çok uygarlığa barınak olan özelliğini devam ettirmiştir. Bölgenin karakteristik özelliği olan kaya oyma konutlardan yığma sistem taş konutlara geçiş yoğun olarak 19. Yüzyılda gerçekleşmiştir.19.yy tüm Anadolu’da olduğu gibi Kapadokya Bölgesinde de yoğun sosyo - ekonomik gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir (Binan,1994).

Türklerin Kapadokya bölgesine yerleşmesinin ardından çeşitli ticari ve toprak anlaşmaları Türk, Rum ve Ermenilerin bir arada yaşama ticaret yapma ve eşit konut yapma haklarıyla birbirleri ile etkileşimi sağlanmış ve kaya oymalara entegre olarak yapıların süsleme ve cephe formalarından bu farklılıklar anlaşılmaktadır.

Kapadokya bölgesinin önemli ticaret merkezlerinin olması; çevre illerle ekonomik olarak etkileşimi ve özellikle 1960 sonrasındaki turizme yönelik çalışmaların artması; Kapadokya’nın sosyo - ekonomik ve kültürel özelliklerinin maddi yansıması olan mimari özelliklerin yerel özelliklerle birleştirerek kullanılması bölgeye özgü yöresel mimarini oluşmasını sağlamaktadır (Binan,1994).

2.4. BÖLÜM SONUCU

İnsan varlığının ilk belirtileri, avlandıktan, savaştıktan ya da çölde göç edip durduktan sonra, ısıtan ve yiyecek hazırlanmasını sağlayan ateşin ve can veren alevin bulundurulacağı yerin düzenlenmesinden ibaretti (Semper, Çev.Tümertekin ve Ülner, 2015).

Kapadokya tarihsel süreci, fiziksel özellikleri ve sosyo-ekonomik olarak değerlendirildiğinde yoğun nüfusa sahip Asur ova örgütlenmelerin Küçük Asya'ya kadar yayılması ilk yerleşimlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu tarihsel süreç zarfında oluşan mimari biçimler kullanım fonksiyonuna göre başkalaşıma uğrayarak değişmiştir. Barınma ihtiyacından oyulan bir mağara kullanılan medeniyet ve zamana göre evrilerek fonksiyon değiştirmiş ve mimari biçimler betimlenmiştir. Kapadokya için sadece tarihsel etki değil, bu süreçten önce meydana gelen fiziksel etmenler mimari biçimlerin oluşmasının temel noktasıdır. Coğrafi etkilerin tuf tabakasını oluşturma biçimsel oluşumların ilk evresidir.

Tamamen doğal olaylar sonucu oluşmuş bu biçimsel oluşumlar peri bacaları, yeraltı şehirleri, kaleler, manastırlar ve konutlar dünyanın en büyük mağara komplekslerinden birini oluşturmaktadır. Roma ve Bizans dönemlerinde kutsal alan, nitelikli alanların oluşması ve savunma amacıyla kullanılması daha sonrasındaki Selçuklu döneminde ise mevcut peri bacalarına entegrasyon sağlayan yeni bir tipoloji ortaya çıkarması yönünden yüzyıllardır insanların kullandığı, değiştirdiği, doğal peyzajı ile yerleşimi ortaya koymaktadır.

Mimari biçimler, malzeme tarafından koşullanan ve malzemedan doğan bir dünya olarak betimler (Semper, çev.Tümertekin ve Ülner, 2015). Kapadokya için bu durum malzemesinin kendiliğinden olan bir betimlemeyi karşımıza çıkarmaktadır.

Semper doğanın oluşturduğu mimariyi tanımlarken şu soruyu yöneltir :

“Malzemesini doğanın belirlediği yasalara göre seçip kullanması ve yapıtların biçim ve anlatımını malzemelere değil de yapıtların bağrında yatan fikirlere bağlı kalması gerekmez mi? “⁹ ve yapıyı tanımlarken en doğru malzeme seçildiğinde; yapının doğal bir simge olarak ortaya çıkacağını dile getirmektedir.

⁹ Semper, Gottfried. Mimarlığın Dört Ögesi ve İki Konferans, Türkçe çeviri:Alp Tümertekin, Nihat Ülner, Janus Yayıncılık, 2015

Kapadokya fiziksel oluşumlarında malzemesinin doğa tarafından belirlendiğini ancak mekânı tanımlayabileceğimiz noktada bir seğim söz konusu olmadığını görmekteyiz. Mimari tanımı olarak bahsedilen malzeme odaklı Antikçağ yerleşimi Kapadokya için malzeme noktasında sınırlı kalmıştır. Bu duruma ek olarak özellikle Hıristiyanlığın yayılması ile başlayan süreçte sosyo- ekonomik analiz noktasında tarihsel sürecin devamlılığından gelen ve kullanım fonksiyonunun kullanıcıya göre de değiştiğini özellikle kaya oyma kaplama çeşitlemelerinden görmek mümkündür.

3. TEKTONİK KAVRAMI ve OLUŞTURAN ETKİLER

Tektonik bir sanat yapısının yüzeyini dolduran çizgi, kütle ve hacimlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Tektonik terimi Yunanca kökenli bir terimdir. Tektonik; tekton teriminden türemektedir; marangoz veya inşa eden anlamına gelmektedir. Sanskritçe'den gelen bu kelime, marangoza ve zanaatin uygulamasına karşılık gelmektedir. Tarihe baktığımızda benzer bir terimin Vedic'te (Hindu dininin en eski kutsal kitabı ve dili) yine marangoz anlamına denk geldiği görülmektedir. Yine Yunanca'da Homer'in genel anlamıyla inşaat sanatını tanımlamak için 'tektonik' terimini kullandığı görülmektedir. Terimin içeriğinde bir şeyin özel ve fiziksel oluştan yapmaya eş değer bir kavram olduğu anlaşılmaktadır (Armağan, 2011).

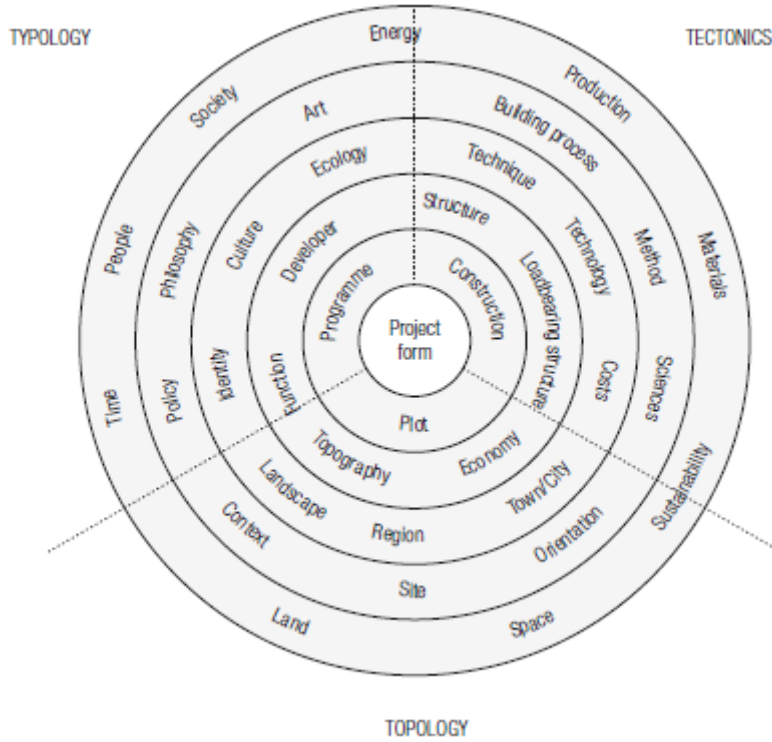
Mimarinin sıfat olarak Batı dillerindeki karşılığında baktığımızda 'mimari sanatına dair' olarak ifade bulabilecek olan architectural (Fr./İng.) karşısında 'yapıma, inşa etmeye ve yapıya/strüktüre dair' olanın sıfatı olarak architetonico (İng.) architectonique (Fr.) ya da architetonico (İt.) ayrımı, mimarlığın iki farklı boyutunu işaret ediyor (Yücel, 2016) .

Kenneth Frampton tektonik kavramını tanımlarken, mimariyi oluşturan öğelerin tamamının birleşimi olduğunu savunmaktadır. Frampton'a göre tek başına tektonik terimi inşaatın, mimarının tamamını kapsamaktadır. Bu süreç mimarlık için malzemedan bitmiş binaya kadar devam eden süreçtir (Bötticher, 2005).

Yapı, prensipte yerçekimine karşı mimari elemanların matematik ve mekaniğin yardımıyla bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkarılmaktadır. Tektonikte, bu elemanlar strüktürel rasyonelliğe üstün gelmeye çalışarak ve anlam üreterek var olur. Tektonik bu anlamda yerçekimine karşı verimlilik veya uygunluktan daha çok analogi ile üretime karşılık gelir. Tektonik kavramı mimari tasarıma varoluşsal bir bakış açısı ile bakar. Mimari ürünü bütünsel bir materyal olarak algıladığı için materyal odaklı tasarımın önemli konularından biri haline gelir (Frampton, 2001).

Bötticher araştırmalarının sonucunda Alman tektonik kuramının temel unsurları haline gelen ana-form (kern-form) ve sanat-form (kunst-form) ayrımını yapmıştır. Ana-form (kern-form); strüktürel olarak, performans üretimine karşılık gelirken; sanatsal-form, (kunst-form) sembolik ve sanatsal üretime karşılık gelmektedir (Armağan, 2011).

Birkhauser ise tüm materyallerin varlığına bakılmaksızın bir şekli ve bu şekillerin bir araya gelme iradesi vardır. Bir mimari yapının şekli nasıl oluştuğu üzerinde düşünülmektedir. Öncelikli olarak bir yapının şeklinin gelişimini nelerin etkilediği üzerinde durmaktadır. Coğrafi ve kültürel yönlerin yanı sıra insan zihniyeti ve tarihi, istemeden bu şekli etkilemektedir. Mimari şekil karmaşık bir etkileşimin sonucudur ve bu şekli etkileyen birçok faktör vardır. Sadece faktörlerin etkileşimi mantıklı bir kompozisyona izin verir. Bu birliktelik sonucunun birçok farklı seçenekleri vardır (Bötticher, 2005).

Şekil 3.1. Mimarlıkta form bulma veya form geliştirme süreçleri (Bötticher, 2005)

Kenneth Frampton, mimari formda üç yakınsak vektörün etkileşimini dile getiriyor; tipoloji, topoloji, tektonik (typos, topos, tectonic). Ayrıca konstrüksiyon ile materyal kültürü ayrımını reddeder. O, şiirsellik ve tektonik vasıtasıyla konstrüksiyon ve materyal kültürünü birleştiren tasarım düşüncelerini kapsayan mimarlık görüşünü desteklemektedir. Gerçek tektonik bir yapının görünüşü dışında arkasında yatan öğelerinden oluştuğu açıkça ifade edilmektedir. Mekânsal tasarım yaparken belirtilen vektörler birleşiminden oluşmaktadır.

Semper ise ilkel konut oluşumlarına incelerken; mimarinin tarihsel başlangıcını oluşturan sıcak iklim, coğrafi izolasyon avlulu bir hayat tarzına dönüşmesine neden oldu. Bu da yeni plan oluşumunu getirdi. İlkel dönemde tektonik kavramının

değerlendirmesi en muhtemel ögesi doğal çevre faktörleriydi. Tektonik kavramını marangozluk olarak nitelendirir.¹⁰

Konstantinidis ise iyi bir mimarlığın her zaman etkin bir konstrüksiyon ile başladığını dile getirir. Bir yerde konstrüksiyon yoksa mimarlığın da olmadığını iddia eder. Çünkü ona göre konstrüksiyon materyali biçimlendirir ve onun özelliklerini kullanımıyla ilişkilendirir. Bu nedenle kullanılacak materyal ve ona dair konstrüksiyon fikrinin bütün olduğunu belirtir. Önemli olan hangi materyali kullanıldığı değil, kullanılan materyalin ruhuna uygun davranılıp, konstrüksiyonun ona göre belirlenip belirlenmediğidir. Sınırlı bir durum olarak mimari yapı yapmayı; iklim koşulları, topoğrafya, materyal imkânlarının belirlediği konstrüksiyon metodu, fonksiyonel ihtiyaç ve son olarak ortaya çıkan biçim olarak aşamalandırır (Konstantinidis, 2001).

Özdemir ise yukarıda belirtilen kelimeler bir cümlemin anlamının onu oluşturan şeylerin salt toplamından farklı olması gibi mimarlık da onu bir araya getiren malzeme, teknoloji, yer, bağlam gibi olguların bir bütünü ve fazlasıdır. Mimarlığın kurduğu fiziksel gerçeklik, duyuşsal algılar ve imgelem yoluyla deneyimlenir ve tamamlanır. Mimarlığa ilişkin fiziksel ve fiziksel olmayan olguların bir araya gelişini deneyimlemek bir bakıma yaratıcı ve estetik bir iletişim sürecini tanımlar. Mimari bir nesnenin deneyimi esnasında bedensel ve zihinsel olarak kurulan ilişkiler çoğunlukla işaretler, semboller, metaforlar ve göstergeler yoluyla fiziksel olanın ötesinde metafizik durumlarını tanımlar (Özdemir, 2014).

Mimari formun hacimsel özellikleri dikkate alındığında yapısal maddelerin yeniden değerlendirilmesi yoluyla oluşması sağlanmalıdır. Sadece yapım tekniğinin nasıl olduğu değil, onu ifade eden potansiyele atıfta bulunmaktadır. Yapının sanatsal boyutunda figüratif değil; tektonik ve dokunsal karakteri de düşünülmelidir. Yine de mimarinin bir yapı olduğu ve yüzey, hacim ve plana dayanan soyut bir söylem olduğu düşünülmektedir. Tektonik kavramının Frampton'un tanımladığı haliyle materyale duyarlı tasarımda öne çıkmasını sağlayan durum yapının konstrüksiyonu ve ona ait dilin var edilebilmesidir. Bir mimari yapıyı oluşturan öğelerin bir araya geliş biçimleri, yapıyı oluşturan tüm yüzeyler ve onu ayakta tutan sistem tektonik dilin unsurlarıdır. Önemli olan tektonik dilin hangi araçlar veya ne gibi parçalardan bir araya geldiğinden çok nasıl bir araya geldiğidir. Bu materyalin tanındığı, imkanlarının

¹⁰ Gottfried Semper. 2015. Mimarlığın Dört Ögesi ve İki Konferans. Çev. Alp Tümertekin, Nihat Ülner. İstanbul: Janus Yayınları

sınandığı ve üreteceği anlamların irdelendiği süreçle, mimarın mimarlığı yapma biçimine işaret edebilecek bir durumu ortaya koyar.

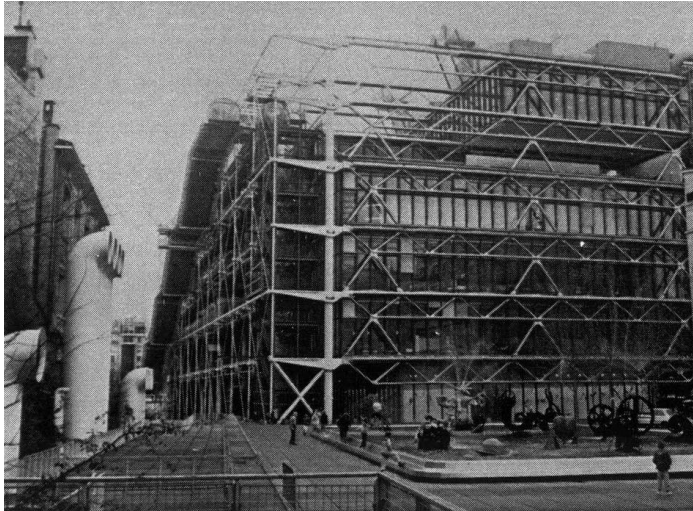
Mimari incelerken odak noktasının tektonik alan olduğu dikkat çekmektedir. Tektonik tüm yönleri ile incelendiğinde dört ana konu üzerinde durulmuştur. Belirtilen başlıklar bir bina yapım reçetesinden ziyade tektonik uygulama yöntemleridir. Bu yöntemlerin tamamı bir mimari yapının oluşması yönündeki adımlardır.

- 1.Yapı-alan-yer (sınır)
- 2.Tasarım, birleşim ve detaylar,
- 3.Malzeme ve yöntem,
- 4.Doğal etkiler (Maulden, 1983)

3.1. YAPI – ALAN - YER - SINIR

3.1.1.Yapı – Alan

Tektonik kavramı içerisinde en geniş alana sahip olan yapı- alan kavramdır. Bu durum tektonik kavramının algılanma aralığını temsil etmektedir. Özellikle sınırlanan içinde yapısal sistemleri açısından yaklaşmaktadır. Mimari yapının ayrılmaz bir parçası olarak kullanır ve mimarının varlığı yapıya bağlı olduğunu savunmaktadır. Tektonik kavramı yapı içerisindeki tüm sistemi kapsamaktadır (Maulden, 1983).

Resim 3.1. Beaubourg, Paris. Piano and Rogers. 1972-77 (Maulden, 1983)

Maulden'e göre bir yapının mimari bir anlam kazanması için tektonik kavramında tamamından oluşan bir strüktür ve bu strüktürün belirlediği bir alan (sınır)

gerekmektedir.¹¹ Tektonik kavramını en büyük payı alan yapı ve strüktür kavramı açısından Kapadokya oluşumuna bakıldığında; bir alanı olmadığını yani bir yeri olmadığını görmekteyiz. Alanın kendiliğinden strüktürün ise tamamen ilkel olarak oluşmuş, kendiliğinden meydana gelen bir konstrüktif olmaktadır. Bu kendiliğinden oluşan mimaride geçici veya kalıcı ikametın sonucu oluşan bir araya gelmeleri gözlemekteyiz. İlkel insanların yaşadıkları yerler olarak mağara konutları, yeraltı şehirleri gibi birçok yerde kullanılmıştır. Bu kavrama sınır kavramına ek olarak yer kavramını da dahil edersek; bu oluşan konstrüktifin bir de bir konumu olmalıdır ve Framton'a göre bir mimari yerçekimine karşı verimlilik veya uygunluktan daha çok analogi ile üretime karşılık gelir. Tektonik kavramı mimari tasarıma varoluşsal bir bakış açısı katmaktadır. ¹²Bir 'yer'de var olan yeni bir yapı mimari olarak algılanırken bunu karşılığında 'yer'de zaten olan şey üzerine mimarlık yapılamaz mı ?

Semper'e göre mimarlık gelişimi insanın alan duygusunun aşamalı olarak ortaya çıkardığını savunmaktadır. Dinamik mekân biçiminin çeşitli şekillerde rasyonilize edilmesi sonucu mimarlık oluşmuştur.¹³ İç mekândan dış mekâna mekânsal plastik birliğine ölçeklere bakılmaksızın tüm katı formlarında oluşmuş halleridir (Frampton, 2001).

Frampton tektonikte mimari formun hacimsel özelliklerini inkar etmeden alana verilen önceliği gerekliliğini savunmaktadır. Sadece yapım tekniğinin nasıl olduğuna değil onun ifade potansiyeline atıfta bulunması gerektiğini söylemektedir. Konstrüksiyon fikrinin dayandığı bir izlek olduğunu ve bütüncül çerçevede yapısallığı vurgulayarak her şeyin bütünlüğünde mimarinin anlam ifade ettiğini söyler (Frampton, 2001).

Umberto Eco'nunda söylediği gibi bir kişinin kullanım noktası olduğu müddetçe birinin mutlaka bu kullanımın göstergesi olan bir işaret vardır. ¹⁴Yaşam biçiminin aldığı şeklindeki formun farklı tekniklerle oluşturulması için bir ön koşul olduğu, ancak çok farklı seviyelerde kıvrımlarda açık kalabileceğini iddia edebiliriz. Sekler ise tektoniği yapısal formun statik direncinden kaynaklanan belirgin bir dışa vurumculuk olarak tanımlarken; yapı açısından ise inşaatın tek başına olduğu şekil

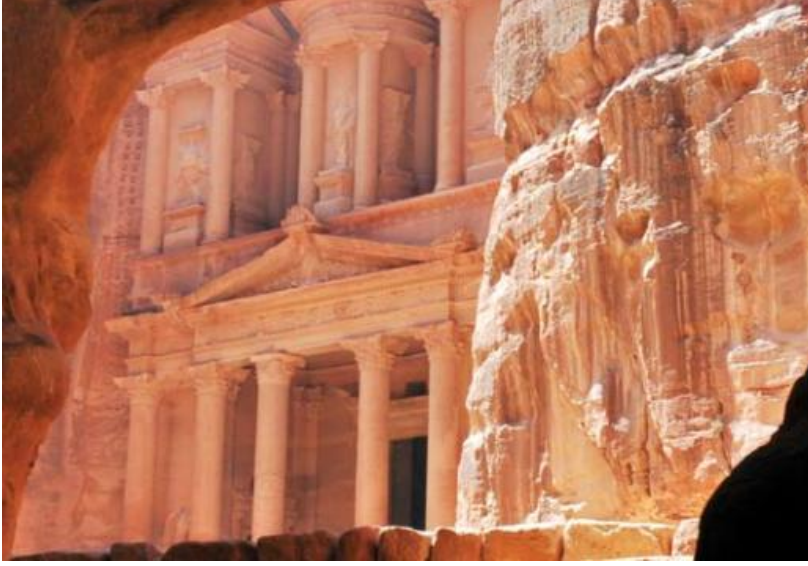
¹¹ Maulden, R., 1983. Tectonics In Architecture:From The Physical To The Meta-Physical.

¹² Frampton, K., 2001. Studies in Tectonic Culture: The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture. Cambridge: MIT Press.

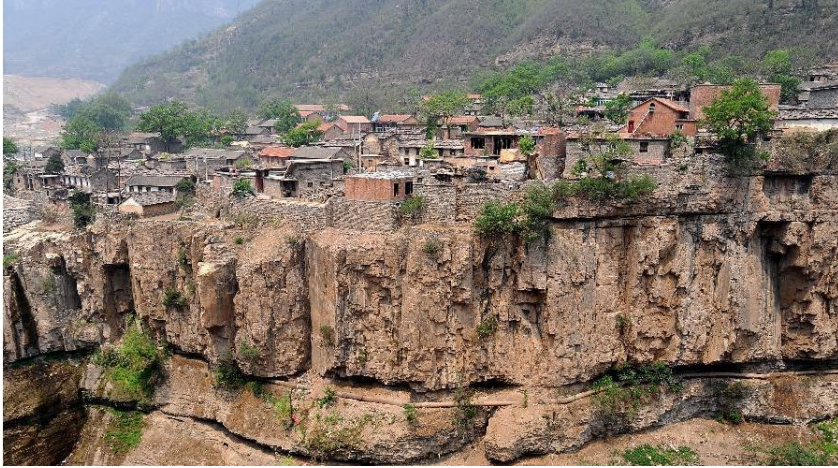
¹³ Gottfried Semper. 2015. Mimarlığın Dört Ögesi ve İki Konferans. Çev. Alp Tümertekin, Nihat Ülner. İstanbul: Janus Yayınları

¹⁴ Umberto Eco, A Theory of Semiotics (Bir Gösterge Bilimi Teorisi) (1976)

olduğunu söyler. Çeşitli köşe detaylarının görünmesi veya strüktürün algısı tektoniğe örnek olarak gösterilir. Ne zaman ki yapı-inşaat görünür halde karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğu söylenebilir (Frampton, 2001).

Resim 3.2. Petra-Ürdün (Tina, 2017)

Resim 3.3 Shanxi Eyaleti , Çin (URL-8, 2015)

3.1.2. Yer Kavramı

1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân: ʾİzinsiz bir yere gitmek ne haddime -M. Ş. Esenal.
2. Gezinilen, ayakla basılan taban: ʾAyıp bir şey gördü mü kulaklarına kadar kızarıyor, gözünü yerde bir noktaya dikip öylece kalakalıyordu.ʾ -H. Taner.

3. Bulunulan, yaşanan, oturulan bölge: ʔAnadolu'nun bazı yerlerinde eski bir kocakarı itikadı vardır. -R. N. Güntekin.
4. Durum, konum, vaziyet: Türkiye stratejik bakımdan önemli bir yerdedir.
5. Ülke.
6. Görev, makam: ʔAskerden gelirse bakalım bir yere yerleştirebilecek miyiz-M. Ş. Esendal.
7. Önem: Uçağın yurt savunmasındaki yeri.
8. İz.
9. Üzerine yapı kurulmaya elverişli arazi, arsa: Deniz kıyısında bir yer aldılar, ev yapacaklar.
10. Ekime elverişli toprak parçası, arazi: Çorak yerde ot bitmez
11. Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal: Toplantı yeri. Kaza yeri.
12. Otel, motel vb.nde kalınacak oda: Yeriniz var mı?
13. Sinema ve tiyatroda veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye: ʔÖn tarafta bir yer bulup oturunca kurnazlığına pek sevindi.-H. Taner. 14. coğ. Yerküre.
15. Durum, konum: Sen benim yerimde olsan ne yapardın (TDK, 1998).

Kartezyen yaklaşım karşısında yer alan, görüngü bilimsel yaklaşıma göre yer; öznenen ayrıştırılmış olarak değil onunla beraber, gözlemleyen on a yüklediği anlam ile ele alınır. Böylece insan algısına göre mekânın yayılımı sonsuza kadar devam edemeyeceğinden, fenomenolojik kavrayışta yer, mekân ile iç içedir. 'Mekân'lar aynı zamanda 'yer'lerdir. İnsandan bağımsız standardize edilmiş bir yer kavrayışı söz konusu değildir. Böylece yer, öznenin algısına göre, mekânsal farklılıkların kavrandığı bir zemin olacaktır (Koçyiğit, 2007).

Moles ise, öncelik coğrafi bir konumdur (Bilgin, 2003). Başka yaşam alanlarına göre konumlanır, işaretlenir, tanınır. Kendine özgü koordinatları ve ona ulaşmanın özel yolları vardır. İnsan, çeşitli davranışlarını zamansal-mekânsal bir çerçeve de düzenlediği ve gerçekleştirdiği ölçüde, toplumun tarihi ve kültürü içerisinde, insanlar ile yaşam alanları arasındaki ilişkileri incelemek, yaşam alanlarının ya da yerlerin algısını ve anlamını kavramak durumundadır (Koçyiğit, 2007).

Türk Dil Kurumuna göre mekânın tanımlaması; yer, bulunan yer, ev şeklinde yapılmıştır (TDK, 1998). İnsanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli boşluktur. Mimari bir mekânı yaratmak, geniş anlamdaki doğadan veya peyzaj mekânından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır (Hasol, 2016).

Yer, insanın üzerinde yaşadığı şekillendirdiği ve onunla dünyayı algılama biçimine göre ilişki kurduğu temel oluşumlardan biridir. Tarihsel sürece bakıldığında, insanın yer ile kurduğu ilişkinin değişen toplumsal koşullar ve düşünce yapısına göre dönüşüm geçirdiği gözlemlenebilir (Seçer, 2016).

Toplumlardaki kültürel, sosyal ve ekonomik değerlerin değişimi, doğayla ve evrenle kurulan ilişkinin değişimini de etkilemektedir. Modernleşme sürecinde değişen toplumsal pratiklerle beraber zaman algısı da değişime uğramıştır. Zaman kavramı önceleri insanların yaşantılarının doğal bir uzantısı iken, modernleşme sürecinde değişime uğrayarak, evrensel bir standart haline gelmiştir (Seçer, 2016).

Giddens'in yaklaşımına göre mekânı yapılandıran, orada olup bitenlerdir. Olaylar orada bulunmaya yani 'yer'e bağlıdır. Beden, mekânın ölçeğini esas belirleyicisidir. Modern öncesi dönemde toplumlar doğayı kendi etkinlikleriyle ölçmüşlerdir, toplumsal etkinlikler ve tüm yaşantı mekân ve zaman ile dolaysız olarak ilişkilidir (Bauman, 1999).

Mekânı en kapsamlı anlamda yer ile birlikte düşündüğümüzde algıladığımız ölçüde sınırları olan, belirli bir hacimde yer kaplayan; yaşanan yer olarak tanımlayabiliyoruz. Mekânı bir araya getiren öğelerin en başında sınır, bu sınırın oluşturduğu bir boşluk, sınır ve boşluğu kapsayan bir çeper ve bir yer (konum) bileşenleri ile düşünülebilir. Bu bileşenlere ek olarak insan olgusunun yaşam alanı biçimleyerek bir biçim ve düzende oluşturduğu çevre olarak düşünülebilir. Mimarinin mekân fikrinin en önemli ilkesi yer ve yerleşim ilkesidir. Çevre aksine mimarinin özü haline gelmektedir. Bu noktadan hareketle, tasarım için yeni ilke ve yöntemler görülebilir. Belirli bir alanda yerleşim öncelik veren ilkeler yöntemler mimarinin modifikasyonunda çıkan bağlamı bilme eylemidir.

Yer kavramı yalnız bir çevresel çözümleme aracı değil aynı zamanda mimari tasarımı yönlendiren temel bir önermedir (Koçyiğit, 2007). Bu tanım doğrultusunda Kapadokya'da oluşan mimari oluşumlara bakıldığında coğrafi olarak yapısal kütle olarak kullanılan jeolojik formasyon tuf tabakasıdır. Oyulmağa uygun yumuşak bir kayaç olan tuf aslında sertleşmemiş kalsiyum karbonattır. Yüzeyler havadaki karbondioksitin oluşturduğu kimyasal bir reaksiyon ile sertleşmektedir. Bu tuf tabakanın kendi ağırlığı ve yağışlar ile sıkışması sonucu toz parçacıklar arasında bağların kuvvetlenmesi sonucu oluşmuştur. Yağışlar, çağlar boyunca, yöredeki vadi,

boğaz, kaya yüzleri, peri bacaları biçimlerini oluşturmuştur. Doğada oluşan bu biçimlerin her biri yerleşmeler veya başka amaçlar için çeşitli oyma olanakları yaratmıştır (Önür ve Özkan,1974).

Mimari mekânın oluşması için kullanılan yer kavramının kuramsal karşılığında Kapadokya bir yeri tanımlayabilir. Malzemesi, yeri kendinden olan bu yer çağdaş yer kavramının incelenmesinde bu tanıma uygunluk gösterir. Bu durumun ekstrem durumu ise; Heidegger 'in meskenleştirme 'ölçme' çıkarıldığında geriye şiirsellik kalır (Heidegger, 1871). Vittorio ise biçimsel müdahaleler, coğrafi ve tarihsel anlamda şeylerin toplamı olarak görülen doğanın gerçekliğini ifade eden yerin, şiirselliğini açığa çıkarır şeklinde ifade eder. Bu dönüştürme, doğanın gerçekliğe ayna tutarak geometrik bir biçimde düzenlenmesini, idealize edilmesini içerir (Gregotti, 1991).

Bir yerin mimari bir olgu haline gelmesi için onun olduğu gibi korunmasından ziyade değiştirilerek, çeşitli parametrik ölçülerin alana girmesi ile oluşur. Kapadokya'daki durum ise coğrafi oluşumlarında oluşan tuf tabakaları yersizdir; ancak sonrasında üzerinde yapılan oyma işlemi eldeki kayanın bir yere dönüştürülmesi kavramına uymaktadır. Çünkü bu dönüşüm yukarıda belirtildiği üzere doğanın gerçekliğine bir dönüştür. Farklılık ise bu dönüşümde bir alan belirlemesinin, duvar yükselmesinin, bir mekân bölünmesinin yaşanmamasıdır. Bu kavramlar Kapadokya mimari oluşumunu mimari kavramda yersiz bir noktaya değil; yerin dönüşümü ile tanımlamasına uygun görmektedir.

Resim 3.4. Fransız gezgin Paul Lucas (1705) Kapadokya Gravürü (URL-9, 2014)

3.1.3. Sınır , Sınırsızlık

Mimari mekân, kişinin deneyerek yaşayabileceği yer olarak tanımlanırken, mekân algısının deneyimle ilişkili olduğunu dile getirilir. Sınırlama söz konusu değilse kişi mekânı algılayamaz. (Jeodicke, 1985) Mekânı oluşturan sınırlama fiziksel olabileceği gibi yalnızca görsel de olabilir. Devam eden yaşayabilen her yer sınırlarıyla tanımlanmıştır. Sınır içi ve dışı yansıtır (Meiss, 1992).

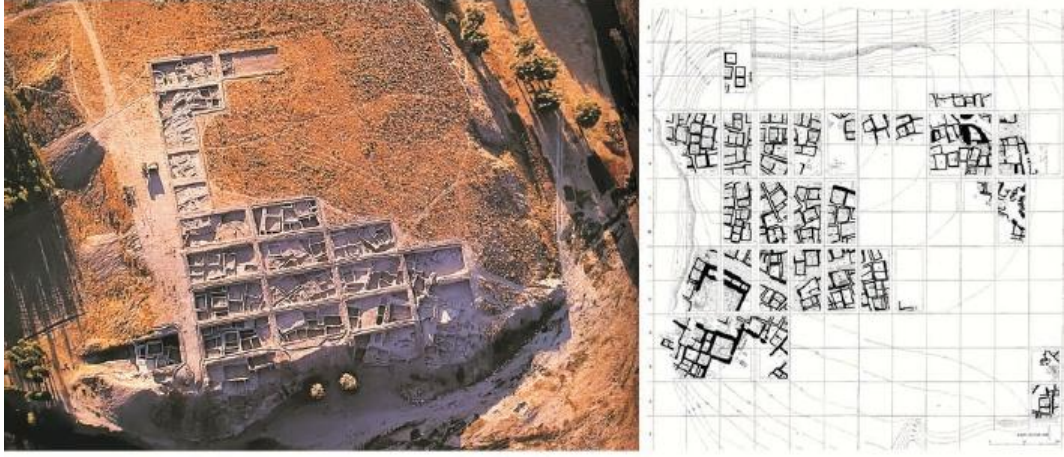
Mekânın duvarları (sınırları) mekânı tanımlı hale getirir. Boşluğun biçimini ve boyutlarını açıklayan ve herkes tarafından aynı algılanmasını sağlar. Görsel olarak görünen her bir bileşen; mekân içinde kuşatma, örtme, birleşme, bölünme ve devamlılık sağlar (Demirkaya, 1999).

Kuşatma belirtilen bileşenlerin en güçlüsü olarak değerlendirildiğinde; yüzeylerin delinmesi deliğin boyutları ve çeşitli konumları ile bağlantılı olarak mekânın süreklilik kazanması, bir duvarın yok olmasına kadar izlemek öğretici olacaktır (Eldem, 1991).

Mekânın algılanmasının ilk şartının mekânı oluşturan doğal ya da yapay sınırların olması gerektiği savunulmaktadır. Bu sınırlar çerçevesinde tanımladığı boşluktan ayrı düşünülemez ve bunların devamında bölünme, birleştirme, devamlılık, örtmenin

de mekânın ara bileşenleri olarak değerlendirmektedir. Kapadokya mimarisi düşünüldüğünde bu söylemlerden farklı olarak sınır yapay olarak değil; tamamen doğal çevrede bir sınır oluşturduğu gözlenmektedir.

Özelikle antik dönemde oluşturulan mekânların sınırları düşünüldüğünde sınırlar tamamen sonradan oluşturulmuş yapay sınırlardır. Çatalhöyük Erken Neolitik dönem konutları, Aşıklı höyük'teki gibi tek katlı ve düz damlıdır. Taş temelsiz kerpiç duvarlar ahşap dikmeler ve damda kirişlerle desteklenmiştir. Evler birbirine bitişiktir ve çoğunda dışa bakan yüzleri, aralarında hiçbir açıklık olmaksızın oluşturulmuştur. Mahalleler oluşturacak biçimde kümelenmiş evlerin aralarında sokak bulunmaz; ancak zaman zaman büyük avlulara ve ağıllara yer verilmiştir.

Resim 3.5. Çanak çömleksiz Neolitik Dönem Aşıklı Höyük havadan görünüm yerleşim planı (Demirkaya, 1999)

Antik dönemde oluşturulmuş mekân sınırlaması ile Kapadokya yerleşim modeli karşılaştırıldığında; mimarsız mimarlık ürünü olarak tüflerin oyularak oluşturulduğu, sınırlarında da kendi içinde bir çeper meydana getirip ancak oluşum morfolojisi düşünüldüğünde mekânların oluşumunda bir sınır olmadığını; yapılabilecek noktalara kadar devam eden mekân olgusu gözlemlenmektedir.

Kapadokya bölgesinde mekân oluşumları inşa edilen bir biçim olmaktan ziyade oyularak elde edilen bir biçimdir. Tüf yapılarının kendini taşımasının getirdiği strüktürel özgürlük; taşıyıcı ya da yük iletici hiçbir elamana ihtiyaç duyulmadan, statik hesaplara girilmeden büyük mekânlar elde edilebilmesi, kolay ve hızlı oyulabilir olması tüf malzemenin tasarımcısı olmadan oluşturulan mekânlar oluşturmasının bir örneğidir (Kostof, 1989).

Kapadokya için mimari sınırların belirlenmesi; iki şekilde incelenebilir. Birisi yer üstünde bulunan kayalıkların oyularak yapılması diğeri ise yeraltı şehirlerinin oluşumudur. Özellikle yeraltı şehirleri nasıl oluştukları, tarihsel süreç içerisindeki dönüşümleri, mekânların birbiri ile organizasyonları sınır kavramının açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Yer üstündeki sınırın tanımı varken; yer altı tamamen sınır çizmeyen bir alan oluşturmaktadır ve her iki durumda bu sınırı oluşturmak için bu duvar örmesine; yani bir sınırlandırıcıya ihtiyaç duymamaktadır. Kendi mekân bölümlerini kendisi oluşturmuş, büyüme sınırsızlığı olan ve gittikçe büyüyeabilen bir kent olgusudur.

3.2. TASARIM, BİRLEŞİM VE DETAYLAR

Maulden yapı-yer olarak etkisi büyük olmasa da bir mimari yapı oluşurken; tasarımı ve detayları ile birlikte bir bütün oluşturur. Bu detayların yapıya yansması tektonik olarak kabul edilmektedir. Tüm detayların algılanması bina karmaşıklığını da beraberinde getirmektedir (Maulden, 1983).

Mimari olarak algılanan tektonik kavramı içerisinde onu bir araya getiren her şeyin var oluşsal olarak algılanması önemli olmaktadır. Tasarım ve onları bir araya getiren fiziksel olguların mimari olarak sunulması olarak açığa çıktığını düşünülebilir.

Kökeninde inşa etmek, bina etmek, yapmak gibi anlamları barındıran tektonik kavramı söz konusu bir araya gelişleri deşifre etmek ve anlamlandırabilmek için iyi bir yol sunar (Özdemir, 2014). Bu duruma bir ek olarak aslında bir araya gelişlerin başlangıç yani tasarım kararları ile bir araya geldiklerini yadsımamak gerekir. Tektonik kavramı ise bu bir araya gelen elemanların strüktürel rasyonelliği ile fiziksel olarak meydana gelmektedir.

Mimari ürünü bütünsel bir materyal olarak algıladığı için materyal odaklı tasarım önemli konularından biri haline gelir. Tektonik bir sanat yapısının yüzeyini dolduran çizgi, kütle ve hacimlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Frampton, 2001). Bu tanımları da eklediğimizde bu bir araya gelen iki ve üç boyutun entegrasyonun strüktürel yansması mimariyi yansıtmaktadır. Bu entegrasyonların strüktürel olarak yansımaması o yapının mimari bir yapı olarak algılanmasını zorlaştır mı ya da bunun zıttı olarak o yapıyı bir mimari öge olmanın ötesine mi taşır?

Kapadokya, geniş bir coğrafya sahip jeolojik yapısı ve kara iklimi sayesinde yüzlerce yıldır kendini koruyan bir mimaridir. Bu ögeler; kaya oyma kilise, manastır, yeraltı sığınağı (yeraltı şehri), dini, askeri ya da sivil kaya yerleşim, sarp volkanik doğanın organik bir parçası olarak bulunmaktadır. Yapılan birçok yapı; tasarım çerçevesinde düşünülmeden kendilerini oluşturan, topografyanın içinde konumlanmıştır. Kapadokya'da bulunan yapıların birbirleri arasındaki ilgileşim, dini ve sivil hayat verileri ve genel olarak mimari özellikler oluştukları dönem ve sosyal bağlamı anlaşılmasını sağlayan bir mekân kurgusuna sahiptir.

Resim 3.6. Kaya oyma kütlesi (Akcan, 2010)

Kapadokya bulunan büyük tuf blokları, kolay oyulabilme özellikleri nedeniyle bölge mimarisinin 'hammaddesini' oluşturmuş ve burada mimari, yerçekimi yasasına karşı konularak 'inşa edilmiş' bir biçim olmaktan çıkıp mekânın 'oyulmasıyla' elde edilen bir yapıım biçimi olmuştur. Başka bir deyişle mimari aşağıdan yukarı doğru kurulmuyor, iç mekân, var olan kültenin içine girilerek oyuluyor ve dışarıdan doğal bir yapısı olan kütle içeride kendi malzemesi de olan bir mimari yapıyı ve mekân organizasyonunu sağlıyor (Akyürek, 1998).

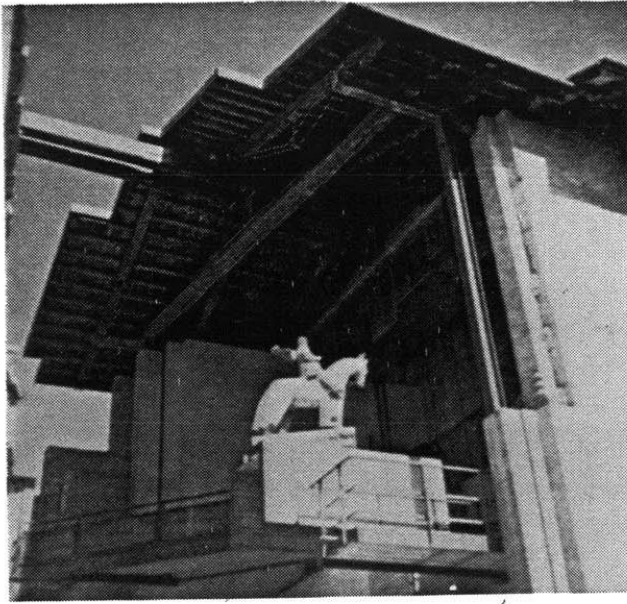
Bu malzemesiz mimarlık aynı zamanda işlevsel olmaktan çıkıp, mimarinin iç mekânlarını anımsatan 'strüktür simgeleri' olarak kullanılmıştır. Bu mimari ögeler ana mekânın oyulduğu gibi çevresindeki fazlalıklar atılarak ortaya çıkartılıyordu. Burada mimarlığın kısa tanımının değiştiğini bir boşluğun mimari elemanlarla sınırlandırılarak belli bir kullanım amacına yönelik mekân yaratmak olmaktan çıkıp, var olan doğal bir kültenin içinde oyarak bir boşluk oluşturmak ve böylece iç mekânı yaratmak olduğunu görüyoruz. İç mekânların yumuşak tuf kütlelerine oyularak yapılıyor olması, bu yapıları yapan 'oymacı mimarlara' inşa eden mimarın

özömlmek zorunda olduğu statik sorunlarla uğraşmama kolaylığı sağlamıştır (Akyürek, 1998).

Tektonik aksine kaya oyma mimarisinde kaya kütllesi bir şeyler üretilmesine ihtiyaç duyulmadan hali hazır olarak bulunmakta; birleşimler ve detaylar ilk mekân oyulduktan sonra oluşturulmaktadır. Bu söylemde tektonik kavramına öneri olarak atektonik bir kavram öne sürdüğümüzde; statik sorunları olmayan; var oluşsal durumun yalnızca dışarıdan okunan değil mevcutta bir kütlenin şekillenmesi ile oluşan bir mimari olgu ile karşı karşıya kalmaktayız. Frampton'un aksine strüktür bilgisine ihtiyaç duyulmadan; tanımlanan mimari kavramın antitezini oluşturan bir mekân algısı sunmaktadır.

3.3. MALZEME – YÖNTEM

Maulden Tectonics in Architecture kitabında; bir mimaride malzemelerin bir araya gelişleri ve bir araya gelişlerin yöntemleri mimarlığın en önemli ayrıntısı olduğunu vurgulamaktadır. Verona'daki Castelvecchio'nun duvarında malzemeyi katmanlarını sonlandırmak için kullandığını söylemektedir. Onun için bir bitişi simgelemektedir. Orjinal duvar ile sonradan yapılan duvar arasında bir sanal birleşimi gösterge niteliğindedir. Katmanları açığa çıkarmanın en basit yolunun malzemenin kullanım farklılıkları olduğunu savunmaktadır. Onun için önemli olan her boyutta malzeme ve yöntemin binayı anlatım kapasitesinin ne olduğudur (Maulden, 1983)

Resim 3.7. Ziggurat motifi (Maulden, 1983)

Malzeme bina için hem dışarıdan algılanması yönünden önemlidir, hem de o binanın nasıl yapıldığının anlamsal ifadesidir. Bu durum Kapadokya için tanımın tamamen zıt olduğunu düşünmek yanlış olur. Bölgede malzeme sadece algılamayı sağlayan bir araç değil; mimarinin tamamıdır.

Kapadokya için Weston'un aktarımına göre Aldo Van Eyck materyalin zaman içindeki durumunu M.Ö.5000 yılındaki malzeme ile şimdiki arasında temelde çok büyük farklılıklar olmadığını belirterek ifade etmiştir. Ona göre benzer mekânlar, benzer hacimler vardı ve benzer açıklıklardan benzer ışıklar geçiyordu, benzer güneş ısını hissediyordu insan, benzer bir gökyüzü vardı, benzer korkulara sahipti ve muhtemelen benzer biçimde uyunuyordu. Burada, aslında insanın temelde algısının benzer olduğu ve görünüşte değişim olsa bile bazı şeylerin temelde değişmediğine olan inanç söz konusu olmaktadır. İlkel mağaralar ve kaya oyma yerleşimler günümüzde hala kullanılmaktadır. Bu örneğin önemi geçmişte de benzer yerleşimlere benzer müdahaleler yapılarak yaşanıyor olmasının yanında bugün de aynı biçimde yaşanıyor olmasıdır (Armağan, 2011).

Resim 3.8. Uçhisar kaya konutlar (Akcan,2010)

Materyalin zamanla değişime uğramış olmasına rağmen ilk kullanımlarının da günümüzde uygulanıyor olması sürekli bir hafıza tazeliği sağlamaktadır. Yüzyıllar öncesinde taşı yontularak kullanılıyor olmasının yanında, bugün gelişen pek çok tekniğe rağmen aynı ilkel yol ile yani taşı yontarak yapı yapılabilir. Bu durum aslında var olan bir olguya nostaljik bakış açısı ile bakılarak gerçekliğinden uzaklaşmanın da önüne geçmektedir. Bu yüzden materyale duyarlılık geliştirme

konusunda değişen pek çok duruma rağmen değişmeyen materyalin ilk ve özüne dair durumlar göz önünde bulundurulma şansını taşımaktadır. Bu durumu elde etmek yine insanın algısına, belleğine ve deneyimine tutarlı bir biçimde katkı sunacak materyal kültürünün varlığı ile sağlanabilir (Armağan, 2011).

Kapadokya oluşumda malzemenin yanı sıra yöntemin nasıl olduğu konusunda da günümüze ulaşan çok güçlü bir kanıt yoktur. Akyürek'e göre yapının girişı oluşturulacak yerden bir oyuk açılarak kütlein içine girilmekte ve planlanan yapının ortasına uzanan bir tünel açılmaktaydı. Sonra da kütle, bu noktadan başlanarak plan çerçevesinde oyulmakta ve mekân kaba çizgileriyle oluşturulmaktaydı. Mekânın kabaca oluşturulmasının ardından düzeltme ve mimari detayların oyulmasına geçildi. Bu işlem yapının girişe en uzak ve en yüksek kısmından başlanarak aşağı ve girişe doğru ilerletildi (Akyürek, 1998).

Yer altında ya da yer üstünde olması malzeme ve teknik konuda Kapadokya'da bir farklılık göstermemektedir. Materyal ve mimari arasında insanlığın barınma ihtiyacı olduğundan itibaren bir ilişki vardır. Materyal bütünlüğü mimariyi bir araya getirirken; Kapadokya mimarisi oluşturan temel öge malzemedir. Malzemenin çeşitli sonuçlarda oyulması, kazınması vs. yöntemleriyle farklılaştırarak değil, dönüştürerek bir mimari elde edilmektedir.

Kapadokya mimarisini klasik tanıma ek olarak malzemenin değişmesi değil, dönüşmesi sonucu bir birlikteliğin sonucu olarak görmekteyiz. Tektonik kavramında materyal konusundaki en güçlü söylem malzemenin; strüktürü, farklılaşmayı, bitişleri ve dışarıdan algılanmasını sağladığı bir tampon bölge oluşturduğu üzerinde durulurken; atektonik olarak durumu değerlendirdiğimizde Kapadokya'da durum sadece strüktür, kat arası geçişler ya da bir başlangıç-bitiş sonlandırmak için değil; bu kavramlarının tamamının materyalden oluştuğunu görmekteyiz.

3.4. DOğAL ETKİLER

Bina yeryüzünde nasıl duruyor ve gökyüzüne nasıl yükseliyor? Bu noktada tektonik mimarinin son özelliğini en iyi karakterize eden bir yapıyı etkileyen önemli etkilerden birisi de doğal etkiler. Çevrenin mimariye olan etkisi ve özellikle yer çekiminin mimariye olan etkisi. Yapılar mimarinin doğal güçlerini ortaya çıkarıyor. Yeryüzünde varoluşumuzun iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yapılan şeyin kabullenilmesi ve bunun karşısında oluşan kuvvet. Louis Kahn'ın tasarladığı Exeter Kütüphanesinde

doğal güçler ortaya çıkıyor ve tuğla iskeletlerinin genişliğinin azalmasıyla yapıyı tanımlıyor. Bina istirahat eder sıkıca yere iner ve gökyüzüne yükselir, giderek daha kısa ömürlü hale gelir ve ışık etkisiyle farklı nitelendirilir. Binaya bunu katan malzemenin temel özelliği ve doğal güçlerin varlığıdır (Maulden, 1983).

Resim 3.9. Exeter Kütüphanesi (URL-10, 1965)

Tektonik tanım olarak bakıldığında; bu dört unsurda inşaat mimarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir yapının fiziksel olarak tanımlanması; yapı, korunma, materyal-yöntem ve metafiziğin bir araya gelişi olarak yapılabilir (Maulden, 1983).

Yumuşak tuf içine oyularak oluşturulan binlerce mekânı, bölge insanları, coğrafyanın kendilerine sağladığı bu imkanı yapım olanaklarını çok eski dönemlerden bu yana kullanmışlardır. Büyük tuf bloklarının içine oyulan mekânlar, iklim ve ısı farklarının olduğu İç Anadolu bölgesinde yaz ve kış mevsimlerinde yalıtım sağlayan bir malzeme oluşturmuştur (Akyürek, 1998).

3.5. BÖLÜM SONUCU

Mimari; tasarımcısı tarafından yapıya kendisi hakkında yönelik bilinçli bir algıyı ortaya koymaktadır. Nasıl olduğu, nasıl yapıldığı, birbiri ile bir araya gelmeleri tamamen mimariyi anlatmaktadır. Bahsedilen kavramların somutlaştırarak ortaya koyduğu tanım 'mimarlık' tır. Tektonik ve geliştirilen atektonik söylemlerin prensip olarak her iki durumda da mimarlığı tanımladığını ancak kavramların bir araya geliş

farklılıkları üzerinde durmaktadır. Genel ifadelerle Kapadokya mimarisinin tektonik olarak bu dört unsorda mimari boyutunun nerede olduğu bulunmaya çalışılmıştır.

Antanos mimarlık ve özellikle tektonik tanımı şu şekilde ifade eder:

“Mimari yapıların hemen her zaman oyun senaryoları hazırladığı düşünebilir, performansa dönüşmek üzere tasarlanır. Mimarlık belli bir mekândaki kullanıma reçete edebilir ya da tasarlanmamış mekânlar da eylemleri belirleyip, belli tekrarların tetikleyicisi olabilir. Yapıyı vurgularken bir imaj dilini kullanır. Tektonik mimari,yapı strüktürünü destekleyerek, kendini sabote eden bir imgelem şeklinde hayat bulur.Bir yapıyı ayakta tutan iç mantığı bir an önce açığa çıkarma niyetini taşır.’¹⁵

Kapadokya troglodit oyma mimarisi düşünüldüğünde; dış kütleye bakıldığında iç mekânda kurgulanan eylemleri yansıtmadığını ve bunların önceden belirlenerek değil; tasarlama noktasında eylemlerin mekânı belirlediğini görmekteyiz. Tektonik olarak değerlendirilmesi noktasında dışa vurumda mimarinin strüktür yansımasından çok iç mantığı dışa vurulmadan ve bütüncül bir malzeme karşımıza çıktığını düşünebiliriz. Tuf malzemenin mimari öğelerde çatı, duvar, cephe ve çoğunlukla tefriş olduğunu görmekteyiz. Bu bütünsel yaklaşım; şimdiye kadar karşılaştığımız mimarlık tanımlarında yetersiz kalmaktadır.

Resim 3.10. Peri bacasının iç kısmı (Akcan, 2010)

Kapadokya'yı tektonik kalıbının tanımları çerçevesine oturttuğumuzda mimarlık değildir ancak bu çerçevenin unsurları ile baktığımızda 'atektonik' olarak ileri sürdüğümüz noktada kendini oluşturan bir mimarlıktır. Bu noktada Kapadokya vernaküler denebilir. Ancak kendini oluşturması; tasarımcıya, malzemeye, statige,

¹⁵ Antonas,Ariste.Harabenin Tektoniği ve Yataklı Şehircilik, Betonart Dergisi Sayı: 48

planlamaya yere-sınıra ihtiyacı olmadan oluşturduğu mekân kurgusu da göz ardı edilmeden vernaküler kalıbından yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Kapadokya atektoniktir, doğaya yapılan müdahaleler sonucu biçimlenen dıştan içe oluşan mimaridir.

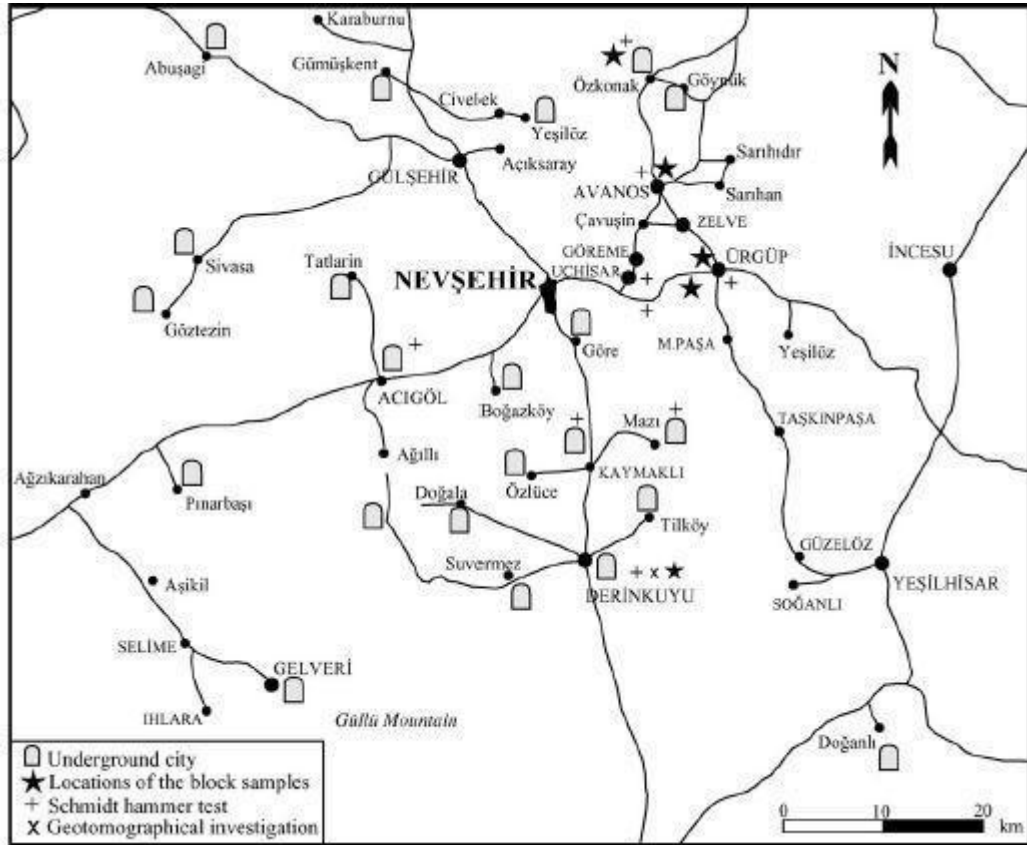
Kapadokya mimarisinin bu dört unsura ek olarak farklı bir açıdan değerlendirildiğinde; mülkiyet hakkı çerçevesinde taşınır ya da taşınmazın üzerinde hak sahibinin kullanma ya da yararlanması hakkı boyutunda herhangi bir yasaya göre açıklanamadığını görmekteyiz. Taşınmaz olarak yaşanıldığını düşünülüğünde her kullanıcı kendi yaşadığı mekânı kendi oluşturmakta; herhangi bir ölçü birimi olmadan oluşturmaktadır. Kadastral herhangi bir ayırım yapılmadan bir bölünmenin sonucudur. Yukarıda da belirtildiği üzere hem iç mekân hem dış mekân sınırları belirli olmadan kendini üretiyor. Alanı sınırlandıran herhangi bir engelleyici bir durum söz konusu olmaktan tamamen uzaklaşıyor ve mimarinin klasik tanımından tamamen farklı bir tanım meydana getiriyor. Kentsel alanların modern mimari tanımında yolların, odak noktalarının, kamu alanlarının oluşmasıyla başlarken; Kapadokya mimarisi planlama ihtiyacı olmadan oluşmaktadır. Mekân kurgusu oda oda oluşup; odalardan kenti oluşturan dış mekânı üretiliyor. Herhangi bir tasarımcıya ihtiyaç duymadan fiziksel beceri sonucu oluşuyor.

4.KAPADOKYA OLUŞUMLARININ MORFOLOJİK İNCELENMESİ VE TEKTONİK OLARAK DEĞERLENDİRMESİ

4.1.YERALTI OLUŞUMLARI

4.2.YER ÜSTÜ OYMA OLUŞUMLARI

4.3.YER ÜSTÜ OYMA + KAPLAMA OLUŞUMLARI

Şekil 4.1. Nevşehir ve çevresi yeraltı –yer üstü kaya yerleşimleri (Usaid, 1972)

4.1. YERALTI OLUŞUMLARI

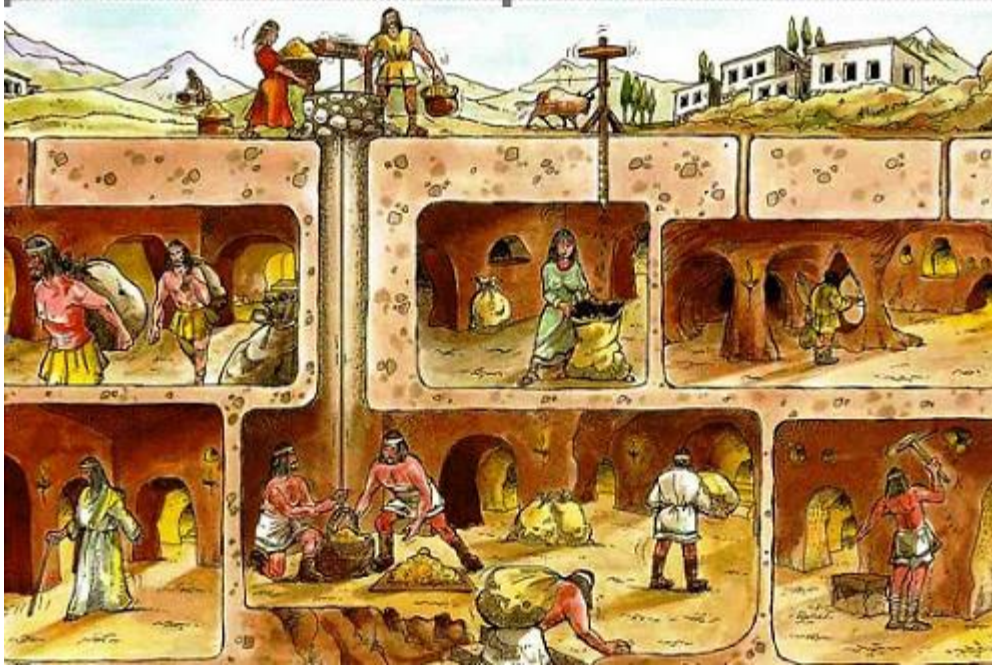
Kapadokya Bölgesinin en ilginç kültürel zenginliklerinden biri de sayıları 150–200, ulaşan çeşitli büyüklükteki yeraltı şehirleridir. 25000 km²'lik bir alanı kaplayan bölgenin bütün kasaba ve köylerinde küçüklü büyüklü kaya yerleşimleri vardır ve bu yeraltı şehirleri yörenin en ilginç en şaşırtıcı özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu bölge, volkanik dağlar nedeniyle tüm jeolojik devirlerde büyük çapta kabuk değiştirmiş I,II ve III. devirlerde yani 2–3 milyon yıl öncesinden başlayan yer hareketleri ve oluşumlarından fazlaca etkilenmiş, toprak üstünde volkanik tüfler kalın bir tabaka meydana getirmiştir. Daha sonra soğumaya ve oturmaya başlayan

tabakalar, yağmur, rüzgâr ve sellerin yardımıyla yeraltında ve üstünde enteresan oluşumları meydana getirmiştir (Çekiç, 2008).

Kayaların çok sert olduğu bölgelerde kayaları oyamamış sadece tabii oyuklardan yararlanmıştır. Doğu ve Akdeniz bölgeleri tabii mağaralarında görülen yerleşimler bu türden yerleşimlerdir. Kolay işlenebilir, oyulabilir kayalar ise genellikle Kapadokya Bölgesinde oldukça çoktur. (Niğde, Yozgat, Kayseri üçgeni arası) Kapadokya'da önce yer üstünde bulunan oyuk kayalara yerleşen ilk canlılar daha sonra bu kayaların yumuşak ve kolay işlenebilir olduğunu fark edip önce yatay alanda gelişmeye başlamıştır. Zaman zaman ortaya çıkan tehlikeler dolayısı ile eğimli ve düşey alanda da kayalar oyulup, derinlere doğru yeni koridor ve odalar yapılmıştır (Gülyaz, 1971).

Yeraltı şehirlerini yapmak için öncelikle derinlikleri 70-85 metreyi bulan ve suya inen hava bacalarının oyulması, daha sonra bacalardan yanlara doğru kazı yapılarak yer altı şehirlerinin yapılması hafriyatın ise önceden açılmış olan hava bacalarından çıkırıklar vasıtası ile çekilmesi akla gelen en uygun yöntemdir. Eğer önceden hava bacaları açılmasa havasızlıktan rahat çalışamaz ve mekânlar oluşmazdı (Demir, 1968).

Oluşumu aktarılırken akla gelen başka bir soru ise yer altından çıkan hafriyatın nereye döküldüğüdür; düşünüldüğüne fazlaca bir kumun şimdi nerde olduğu ya da nasıl yok edildiğidir. Yer altı derinliği 75 – 80 metreyi bulan ve yaklaşık 4 kilometrekarelik bir alanı kapsayan bir yeraltı kentinden hafriyatın büyük bir tepe oluşturması gerekirdi (Demir, 1968).

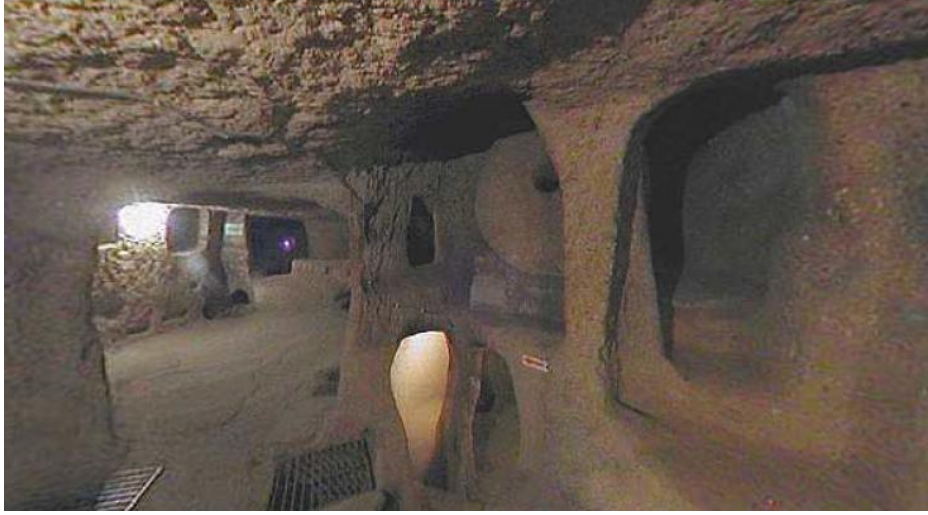
Şekil 4.2. Yeraltı şehirlerinin şematik gösterimi (Okuyucu, 2007)

Kapadokya bölgesi yüzey şekilleri bakımından engebeli ve vadileri çok olan bir konuma sahiptir. Özellikle Derinkuyu için öngörülen duruma göre; düz bir arazi içerisinde yer almaktadır. Derinkuyu - Kaymaklı etrafında bulunan yaklaşık 50-60 metre eninde 8 km uzunluğunda olduğu düşünülen şimdi tamamı dolu olan dereye boşaltıldığı düşünülmektedir (Demir, 1968).

Yeraltı şehirlerinden çıkan toprak bir başka yere dökülse bir tepe oluşturması gerekirdi. Şehirleri düşünüldüğünde başka bir soru ise yer altında yaşarken su ihtiyacını nasıl karşıladıklarıdır. Bunu da yapım aşamasında yer altı şehirlerinin yer altındaki sularla kurdukları su kuyusu bağlantıları olabilir.

Yeraltı şehirlerine bakıldığında volkan tüflerinin bulunduğu noktalar kazınmıştır. Görüldüğü kadar sert olmayıp kazılan yerler hava ile temas sonucu sertleşmektedir. Morfolojik olarak incelediğinde ilk katları ve son katları arasında ve bazı hava bacalarında farklılıklar vardır. Üst katlar ve bazı hava bacaları çok sertleşmiştir. Rastgele yapıldığı ve yapılırken hiçbir murç¹⁶ kullanılmadığı görülmüştür. Alt katlar ve bazı yerlerin yumuşak olduğu fazla sertleşmediği halen bazı yerlerin rahatça kazılabildiği yerlerde murç izlerine rastlanmıştır. Bu demektir ki ilk ve son katlarının yapılış yılları arasında zaman farkı vardır (Demir, 1968).

¹⁶ Betonun delmeye yarayan sivri uçlu araç, halk dilinde taşçı kalemi.

Resim 4.1. Derinkuyu yeraltı şehri (Akcan, 2010)

4.1.1. Kat Oluşumları

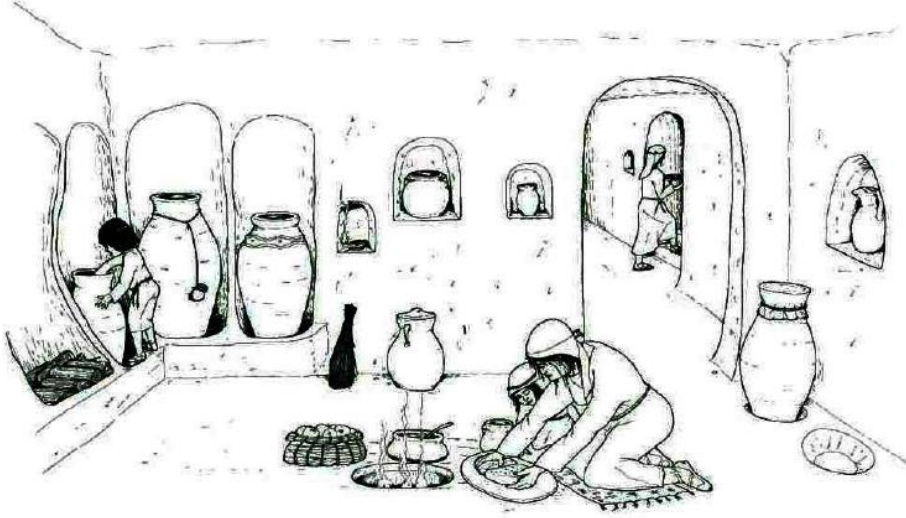
Yer altı şehirlerinin yapmak için öncelikle derinlikleri 70-85 metreyi bulan suya kadar inen hava bacalarının oyulması, daha sonra bacalardan yanlara doğru kazı yapılarak yer altı şehirlerinin yapılması, hafriyatın ise önceden açılmış olan hava bacalarından çıkırıklar vasıtası ile çekilmesi akla gelen en uygun yöntemdir. Eğer önceden hava bacaları açılmasaydı havasızlıktan rahat çalışamazlar; bu kadar derinliklere inemezlerdi (Demir, 1968).

Kapadokya bölgede yaşayan her uygarlık tarafından kullanılmış ve yeni mekânlar eklenerek genişletilmiş olması bu şehirlerin tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Genellikle zemin altındaki ilk kat yerleşimlerin, en eski yerleşimler olduğu düşünülmektedir (Çekiç, 2008). Yeraltı şehirlerinin kendilerine özgü yapısal özellikleri vardır. Oyma sırasında oluşan alet izlerine bakıldığı zaman, yeraltı şehirlerinin üst katları daha kaba ve düzensiz, alt katlar ise daha düzenli ve itinalı oyulmuştur (Gülyaz, 1998).

Yeraltı şehirlerinin ilk katları Paleolitik Çağlar'da da kullanılmış olduğunu diğer katların ise zamanlar oluştuğunu söyleyebiliriz. Katlardaki oluşumlar sadece yapım tekniği olarak değil, mekân oluşturmakta bakıldığında dahi 7.katında haç şeklinde kilisenin bulunması, ilk katların gelişerek sonradan misyoner okulunun ve vaftiz yerlerinin oluşu Roma ve Bizansların burada ikamet ettiklerini ve bazı olguların Hristiyanlık ortaya çıkışı ile oluştuğu düşünülebilir (Demir, 1968).

Yeraltı şehirlerinin çoğunun özgün girişleri bugüne kadar korunamamıştır. Acıgöl, Gökçetoprak, Mazi ve Özlüce yeraltı şehirlerinin birkaç yerden verilen girişleri vardır. Özgün girişlerin, çoğu zaman bazalt taşı kullanılan, koridor duvarları; koridor tavanları ise düzgün, ince ve uzun taslarla kapatılmıştır (Gülyaz, 1998).

Yeraltı şehirlerinin en eski katları olan giriş katları genelde ahır olarak kullanılan bölümlerdir. Bunun nedeni hayvanları içeriye daha çabuk alabilmektir. Ahırlarda hayvanların yem yiyebileceği ve su içebileceği oyuklar (samanlık ve yalak) ve hayvanları bağlamak için kullanılan delikler mevcuttur. Sayıları bakımında ele alındığında, ortaklaşa kullanılan birimler olan mutfakların ortasında, günümüzde Kapadokya bölgesindeki kasaba ve köylerde halen kullanılan, tandır (yemek pişirme ocakları), kenarlarında ise erzak küplerini düzenli bir biçimde yerleştirmek için kullanılan oyuklar bulunmaktadır (Gülyaz, 1998).

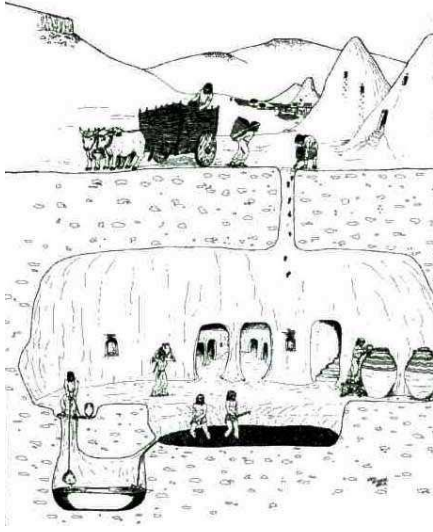
Şekil 4.3. Yeraltı şehri mutfaklarını gösteren çizim (Gülyaz ve Yenipınar, 2003)

İrili ufaklı yüzlerce birimden oluşan yeraltı şehirlerinde birimler arasında iletişim koridor ve tünellerle sağlanmıştır. Tünellerin en önemli özelliği iki kişinin yan yana yürüyemeyeceği kadar dar, basık, hareket zorlaştırıcı boyutlarda kıvrımlı ve uzun olmasıdır. Bazı tünellerin zemini rampa seklindeyken bazılarının ki ise merdiven basamaklıdır. Bağlayıcı tüneller belli bir mesafe sonrasında geniş bir alanda birleşmektedir. Bu birleşme alanları bir dağılım noktası, bir merkezdir (Stea, 1993).

Tünellerin birleştiği alanlar arasında kalan bölümler özel yaşam alanları ve erzak depoları olarak kullanılan birimlerdir. Değişen boyut ve şekillerde olan, oturma ve yatma için kullanılan bu birimler duvarlarla birbirlerinden ayrılmıştır. Odaların çoğunda, mevcut erzak depolarına ilaveten, duvarlara küçük niş seklinde oyulmuş

erzak depoları, zeminde küplerin konulması için yuvalar, uyuma platformları ve düz tablalar yer almaktadır (Akok, 1965).

Bölge insanı hem günlük hayatta hem de dini inançlarının gereği olarak şaraba ayrı bir önem vermiştir. Şaraphaneler özel birer birim olup genelde mutfaklara yakın yerlere kurulmuştur. Hem şaraphaneler hem de mutfaklar, yaz-kış ılık olan, daha üst katlara yapılmıştır. Hem şaraphaneler hem de mutfaklar, yaz-kış ılık olan, daha üst katlara yapılmıştır (Gülyaz ve Yenipınar, 2003).

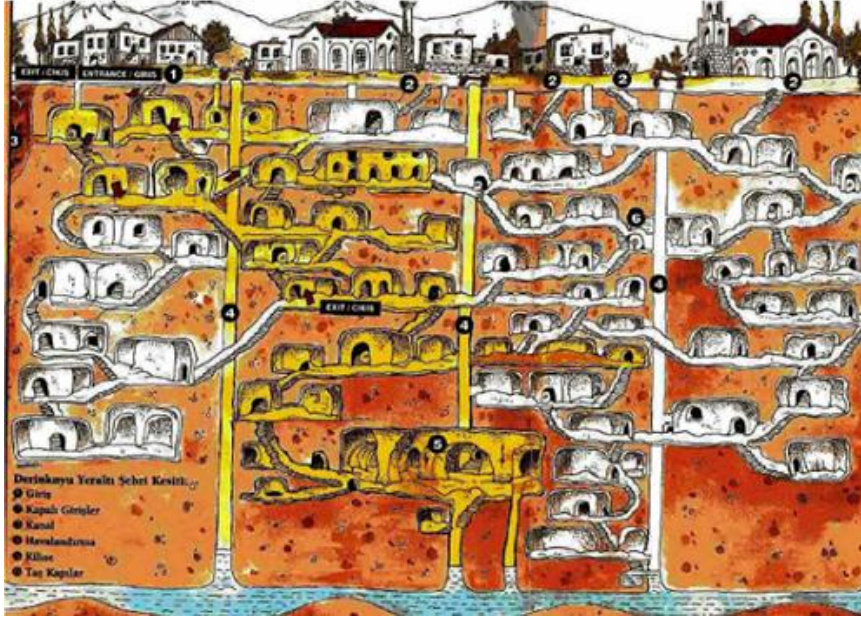

Şekil 4.4. Yer altı şehirlerindeki şarap aşamasını gösteren çizim (Gülyaz ve Yenipınar, 2003)

Yeraltı şehirlerinin mekân kuruluşlarına ilaveten kendilerine özgü savunma, havalandırma, aydınlatma sistemleri, su ihtiyacını gidermek için açılan su kuyuları mevcuttur (Okuyucu, 2007). Sürgü taşı adı verilen ve yuvarlanma özelliği olan kapılar yeraltı şehirleri için önemli bir savunma mekanizmasıdır. Yeraltı şehrinin yüzeyden ustaca gizlenmiş girişlerinden yaklaşık 5.00 m. sonra varılan ilk merkezden başlayan bir tünel üzerinde 'birinci güvenlik kontrol merkezi' bulunmaktadır (Stea, 1993).

Yeraltı şehirlerinde, tastan yapılmış kapıların dışında, ahşap kapıların kullanıldığı da bazı odaların girişlerinde ki izlerden saptanmıştır. Genellikle üç sürgülü olarak yapılan ahşap kapılar savunma amaçlı olmayıp, büyük olasılıkla ailelerin kendi aralarındaki özel mülkiyet sınırını belirlemek için yapılmıştır (Gülyaz, 1998).

Görüldüğü kadarıyla yaşayan kişi sayısına göre çok az mutfak vardır. Demir'e göre insanların yaşamlarını sürdürmeleri için az ateş kullanmak zorunda olmalıdır.¹⁷Çünkü birçok mutfağın aynı zamanda kullanılmasından meydana gelen dumanlar dikkat çekip; şehrin düşman tarafından kolayca keşfedilmesine neden olabilir.

Şekil 4.5. Derinkuyu yeraltı şehri (URL-1, 2014)

4.1.2. Şehir Oluşumları

Derinkuyu

Derinkuyu yeraltı şehri Nevşehir-Niğde kara yolu üzerinde, Nevşehir'e bağlı, antik adı Melogobia¹⁸ olan Derinkuyu ilçesinde bulunmaktadır. Yeraltı şehri girişteki havalandırma bacasına göre 40 metre, yeryüzü ile bağlantısı bulunmayan su kuyusuna göre 85 metreye kadar uzanmaktadır (Gülyaz, 1998).

Kapadokya'daki sivil yaşamı en iyi yansıtan merkezler yeraltı şehirleridir. Derinkuyu Yeraltı şehri bunların en önemlisidir. Burası sadece yeraltında yerleşimi göstermesi bakımından değil, savunma, havalandırma, üretim gibi unsurları birleştirmesi bakımından da örnek bir yer olarak gösterilmektedir (Korat, 2010).

¹⁷ Demir, Ö., 1968. Kapadokya Medeniyetin Beşiği. Nevşehir: Uluslararası Eski Medeniyetleri Araştırma Merkezi

¹⁸ Melogobia ; Malagobi ismi Rumca yumusak anlamına gelen "malaku" ile Derinkuyu'ya gelen ilk Rumların yerleştiği ve Derinkuyu'ya 5 km mesafede bulunan Goby Deresi'nden gelen "gobi" sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Daha sonra yöre halkı burada bulunan kuyuların derinliğinden dolayı yöreye "Derinkuyu" ismini vermişlerdir.

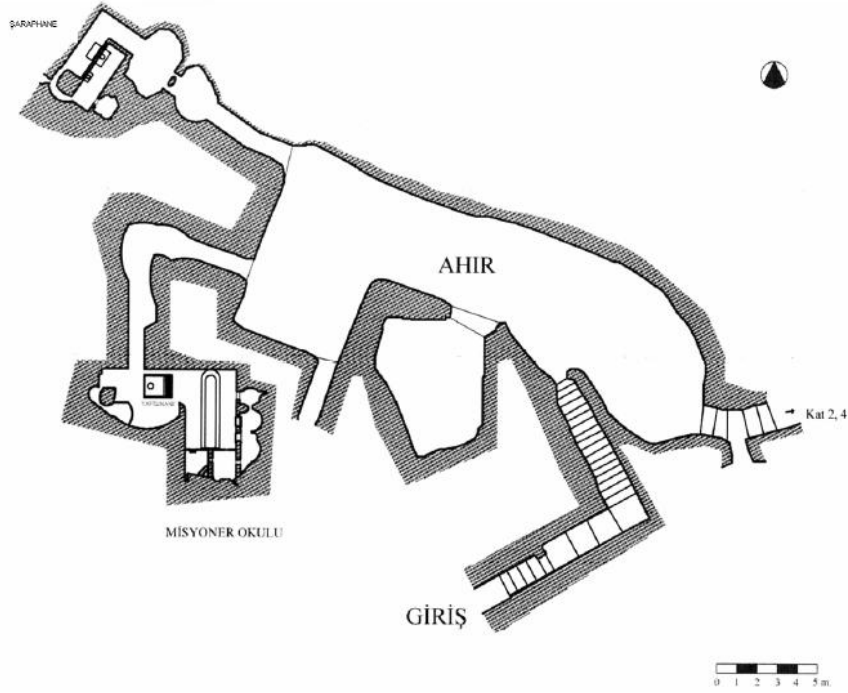
Yörede MÖ.2000-1750 tarihleri arasında Asur Ticaret Kolonileri Çağı yaşanmıştır. Bunu takip eden dönemlerde Hititler, MÖ.1750-1200, Geç Hititler MÖ. 1200-700, Pers- Helenistik Dönem MÖ. 585-332, Roma Dönemi MS.17-395 ve Doğu Roma MS.397-1071 dönemleridir (Gülyaz, 1998).

Yeraltı yerleşimlerindeki kat kavramı bir apartmanın katları gibi düşünülmemelidir. Odaların, depoların ve tünellerin planlanmasına bakıldığında programlanmış bir mekân kurgusu dikkat çekmektedir. Tüf tabakasının altında (90-100 metre) tatlı su gölleri olduğunu keşfetmeleri kat oluşumlarını etkilemektedir (Kaya, 2005).

Katlar sırasıyla birbirinin üstünde olmamakla birlikte kapladıkları alan bakımından da farklılaşabilmektedir. Derinkuyu yeraltı şehrinde görülen karmaşık kat sistemi bu durumun en güzel örneğidir. Birinci kattan başlayarak ikinci ve dördüncü katı birbirine bağlayan koridor üçüncü kata ulaşmamaktadır. Yeraltı şehrinin doğusunda bulunan üçüncü kata ikinci ve besinci kattan ulaşılırken dördüncü kat birinci ve beşinci katla bağlantılıdır. Yeraltı şehrinin merkezi konumundaki besinci kat üç, dört ve altıncı katın başlangıç ve bitişlerinin kesiştiği noktadadır. Kat sisteminin net olduğu bölüm beşinci katın devamındaki, tünelden ibaret olan, altıncı kat, tünelin bitimindeki yedinci ve sekizinci katlardır (Okuyucu, 2007).

Derinkuyu yeraltı şehri kullanım olarak sonraki yıllarda da varlığını sürdürmüş ve sonradan yapılan çoğu ev ile bağlantılı bulunmaktadır. Bu bağlantılardan birisi Durmuş Kadir evinin içerisinden yer altı şehrine bağlantılı olan tüneldir (Bixio ve De Pascale, 2011).

Derinkuyu 1.Kat

Şekil 4.6. Derinkuyu 1.kat planı (Okuyucu, 2007)

Derinkuyu yeraltı şehrinin birinci katında ahır, şaraphane, misyoner okulu ve vaftizhane bulunmaktadır (Gülyaz, 1998). Birinci kat girişin de bulunduğu en üst kat olup, genel bir tarihlemeyle Protohitit dönemine kadar (M.Ö.2000–1750) indirilmektedir (Gülyaz, 2000).

Yeraltı şehirleri Protohititler'den başlayıp Bizans'a kadar uzayan uzun bir süreç dahilinde günümüzdeki derinlik, genişlik ve mekân oluşumlarına kavuşmuştur. İlk yapıldıklarında muhtemelen küçük birer oda veya birkaç birimin birbirine bağlandığı mütevazı yeraltı mekânları olan ve yeraltı şehirlerinin çekirdeği denilebilecek bu bölümler esas itibarıyla sadece insanların korunmak için sığındıkları birimler olmuştur. Zaman içerisinde tarihi coğrafyası değişen Kapadokya bölgesinin hem stratejik öneminden hem de özellikle bölgede Hristiyanlığın resmi din olarak kabulünden sonra sık sık saldırılara uğraması buna ilaveten geniş bir coğrafya olan bölgenin nüfusunun da artması neticesinde mevcut yeraltı birimlerinin çoğaltılması sonucunda, içerisinde uzun süre tüm insani ihtiyaçların giderilebileceği, yeraltı şehirleri meydana getirilmiştir (Okuyucu, 2007).

Birinci kata bakıldığında çok eski çağlarda oyulduğunu düşünmek olası bir durum ancak ilk katta misyonerlik okulu, kilisenin olması ve faaliyetlerin olması savunmanın yanında dinsel öğretilerin de ön planda olduğunu göstermektedir.

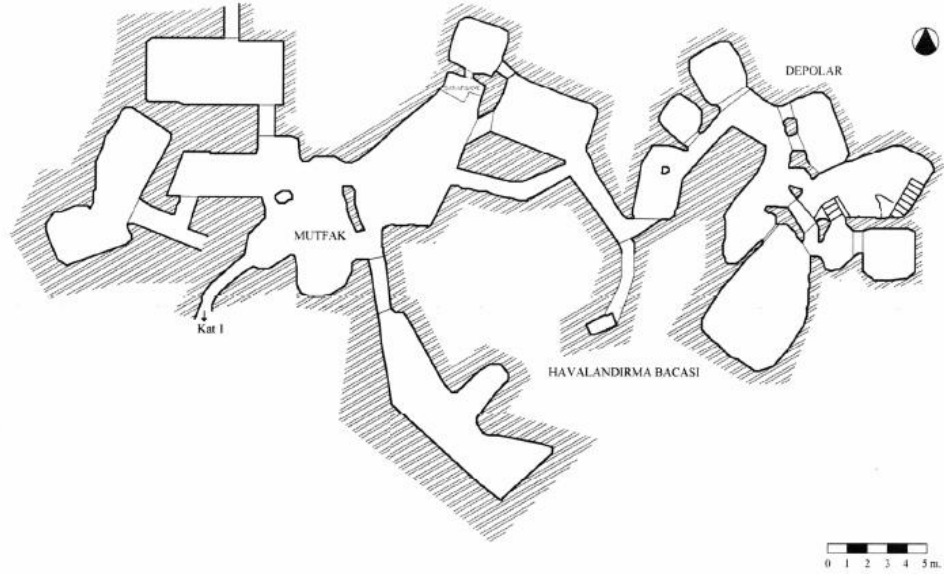

Resim 4.2. Derinkuyu yeraltı şehri, Misyoner okulunun girişi ve vaftizhanenin görünüşü (Okuyucu, 2007)

Resim 4.3. Derinkuyu yeraltı şehri, Misyoner okulunun batı kısmının görünüşü (Okuyucu, 2007)

Derinkuyu II.Kat

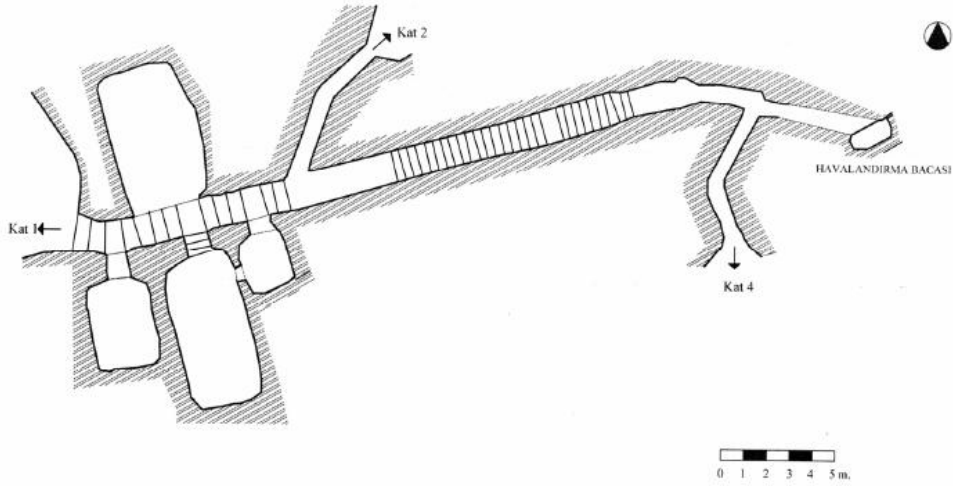
Şekil 4.7. Derinkuyu 2.kat planı (Aydan, 2003)

Derinkuyu yeraltı şehrinin ikinci katının gezilebilen bölümlerinde, oturma odası olarak kullanılan mekânlar, günümüzde yeraltı şehrinin girişi olarak kullanılan bölüm, mutfak, mutfakla alakalı birimler, şaraphane, erzak depoları ve mutfağın devamında ahır olarak kullanıldığı belirtilen bir bölüm bulunmaktadır (Gülyaz, 1998).

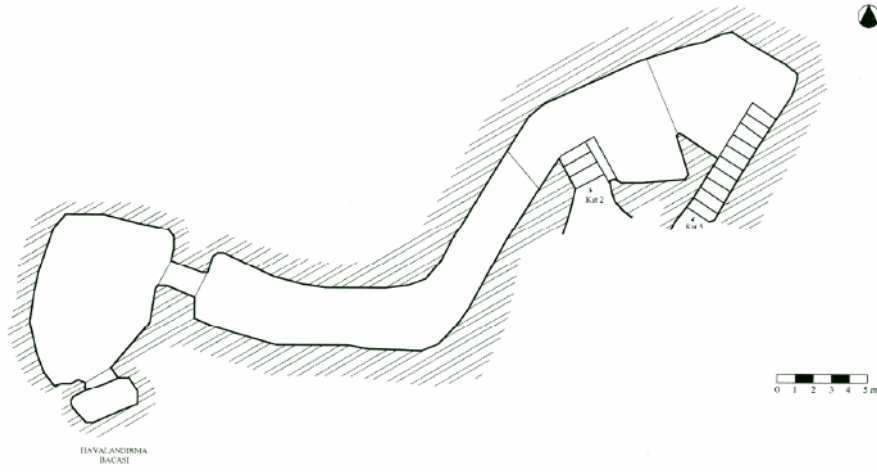
İkinci katta daha çok yaşam alanının geçtiği mekânlar bulunmaktadır. Merkezi noktada bir mutfak etrafında bulunan mekânlar yaşam alanlarının oluşturmuştur. Yaşam alanını toprak kotundan bir alt kota koyarak daha korunaklı hale getirmişlerdir. Mutfak etrafında yeryüzünden kolay ulaşımı sağlayan yiyeceklerin depolanması ve hazırlanması sağlanmaktadır.

Derinkuyu .III.Kat

Derinkuyu yeraltı şehrinin üçüncü katını yeraltı şehrinin tüm katlarına inen bir havalandırma bacası oluşturmaktadır.

Şekil 4.8. Derinkuyu yeraltı şehri birinci katı ikinci kata, ikinci katı dördüncü kata bağlayan geçisin planı (Aydan, 2003)

Şekil 4.9. Derinkuyu yeraltı şehri üçüncü kat planı (Aydan, 2003)

Üçüncü kat yeraltı şehrinin erzak depolarının en bol olduğu yerdir. Burada ayrıca su kuyusuna giden bir tünel bulunmaktadır. Tüm katlarda bulunan havalandırma bacasının en önemli özelliği yeraltı şehrinin bütün katlarına inmesidir. Mekân oluşumları dikkate alındığında havalandırma bacasının merkez olarak ele alındığı ve diğer birimlerin bunun etrafında şekillendirildiği görülmektedir (Gülyaz,1998).

Resim 4.4. Derinkuyu yeraltı şehri, havalandırma bacasının görünüşü (Okuyucu, 2007)

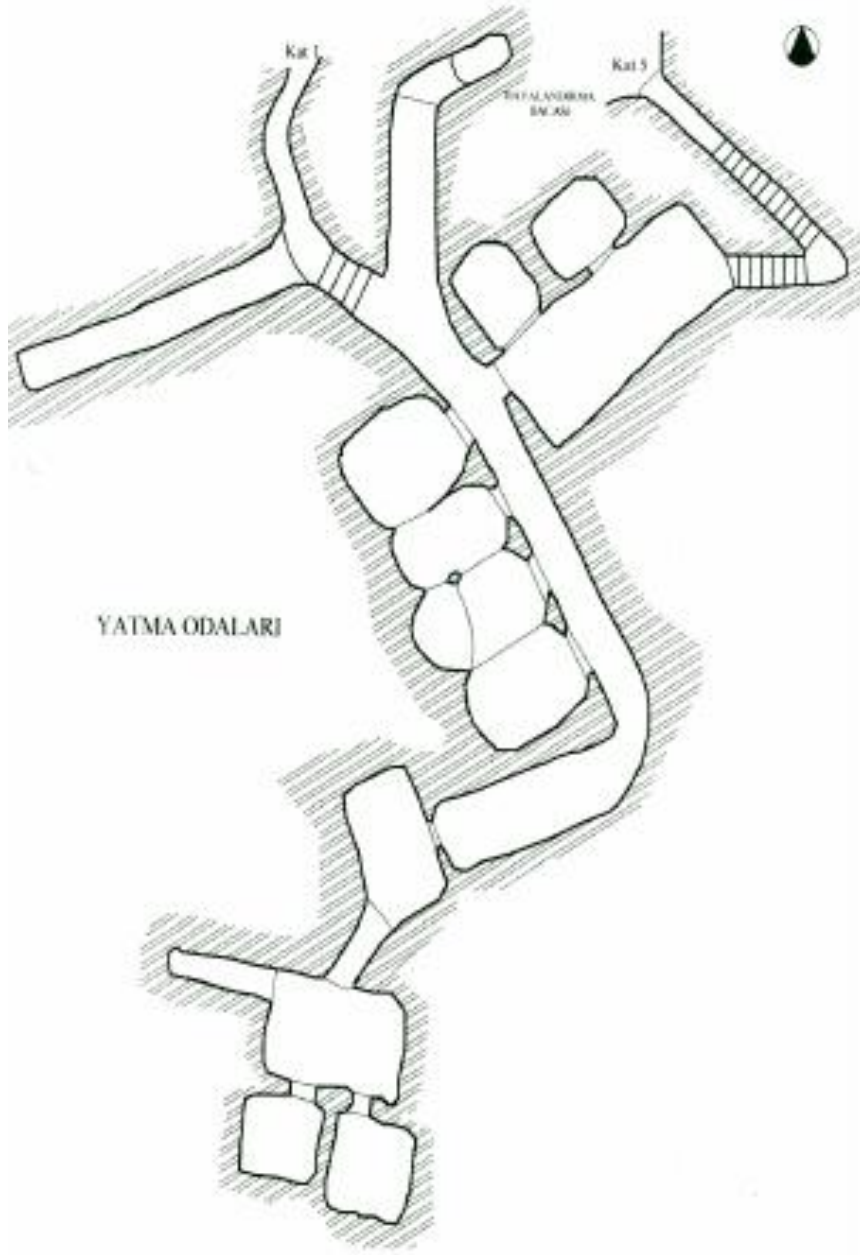

Resim 4.5. Derinkuyu yeraltı şehri, havalandırma bacasına inen bir geçisin görünüşü (Okuyucu, 2007)

Üçüncü kattan başlayan dar, yüksek, uzun ve kavisli galeri doğrudan beşinci kata gider. Beşinci katta yeryüzü ile bağlantılı bir havalandırma bacası bulunmaktadır (Gülyaz, 1998). Üçüncü katta bulunan bir tünelin 9 km uzakta bulunan Kaymaklı yeraltı şehrine bağlandığı belirtilmektedir (Korat, 2010).

Derinkuyu IV.Kat

Yeraltı şehrinin dördüncü katında oturma-yatma odaları ve erzak depoları bulunmaktadır.

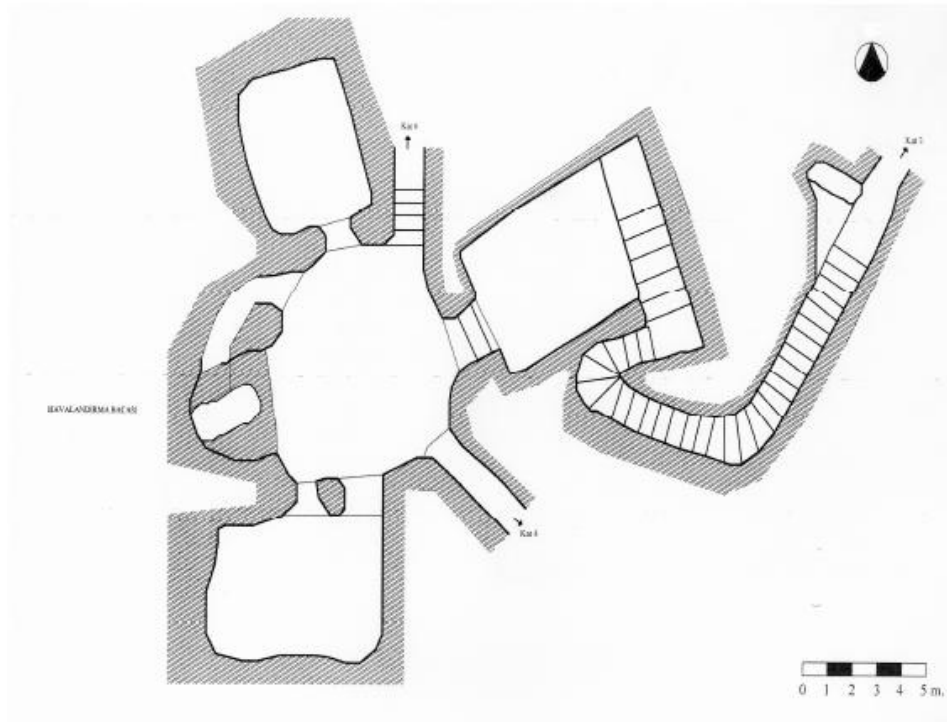

Şekil 4.10. Derinkuyu yeraltı şehri dördüncü kat planı (Okuyucu, 2007)

Kişi sayısı artıkça eklenen yatma odaları plansız bir planlamanın ağığa çıkmasını sağlamaktadır. Günümüzdeki koridor ve koridor etrafına sıralaman mekânların ilk tasarımlarını oluşturabilir.

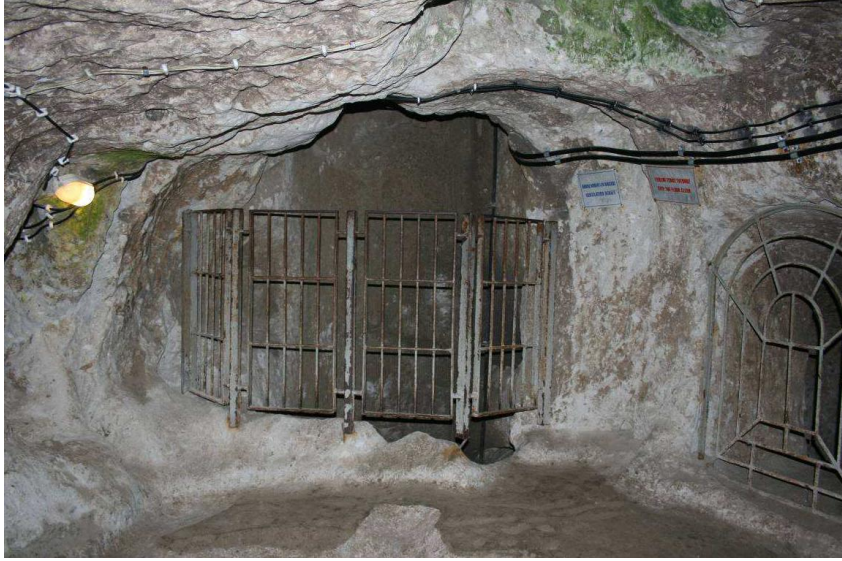
Derinkuyu V.Kat

Yeraltı şehrinin dağılım merkezi olarak düşünölen beşinci katta, üçüncü kattan gelen tünelin sonlandığı sahanlık, havalandırma bacası, havalandırma bacasının devamında birbiriyle bağlantı odalar ve besinci katı yedinci kata bağlayan tünelin başlangıcı bulunmaktadır (Gölyaz, 1998).

Şekil 4.11. Derinkuyu yeraltı şehri beşinci kat planı (Okuyucu, 2007)

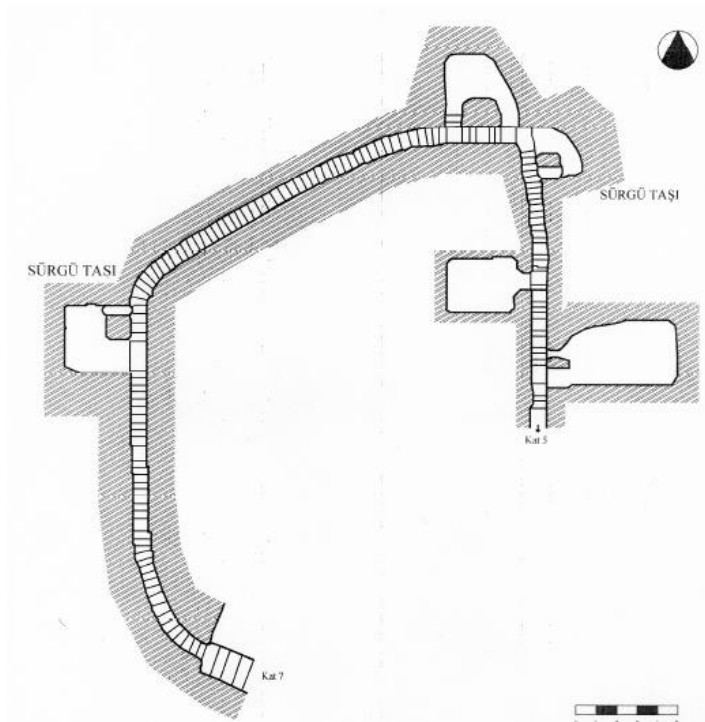
Tipik bir yeraltı şehirde bağlayıcı tüneller belli bir mesafe sonrasında geniş bir alanda birleşmektedir. Bu birleşme alanlarının bir dağılım noktası, bir merkez (Stea ve Turan, 1993) olduğu düşünöldüğünde, beşinci kat Derinkuyu yeraltı şehrinin dağılım merkezidir. Kat Merkezi; beşinci katın merkezini oluşturan alan dairesel bir form göstermektedir.

Resim 4.6. Derinkuyu yeraltı şehri, üçüncü katın merkezini oluşturan alan ve havalandırma bacasının görünüşü (Okuyucu, 2007)

Derinkuyu VI.Kat

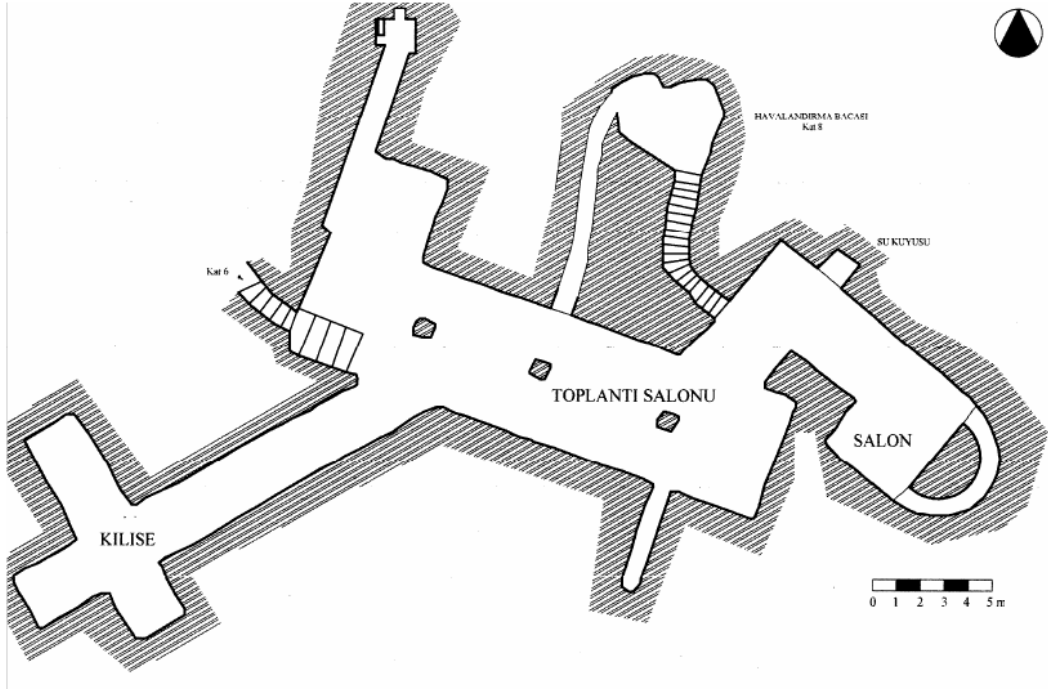
Altıncı kat, besinci katı yedinci kata bağlayan bir tünelden ibarettir. Tünel üzerinde ikisi kapı odası, üçü ise tünel kontrolünün yapıldığı birer güvenlik noktası olduğunu düşündüğümüz beş birim bulunmaktadır (Okuyucu, 2007).

Şekil 4.12. Derinkuyu yeraltı şehri altıncı kat planı (Aydan, 2003)

Derinkuyu VII.Kat

Yedinci katta toplantı salonu, mezar odası, kilise, kilisenin devamında bir salon ve su kuyusu bulunmaktadır. Yedinci kat yeraltı şehrinin en geniş mekânıdır. Bu katta ayrıca haç planlı bir kilise ve yeryüzü ile bağlantısı olmayan su kuyusu yer alır. Kare planlı kuyunun iki kenarına; inmeye ve tırmanmaya yarayan merdiven benzeri küçük oyuklar yapılmıştır (Gülyaz, 1998).

Şekil 4.13. Derinkuyu yeraltı şehri yedinci ve sekizinci kat planı (Aydan,2003)

Resim 4.7. Derinkuyu yeraltı şehri, toplantı salonunun güneydoğusunda bulunan geçiş alanının görünüşü (Okuyucu, 2007)

Toplantı salonunun güneydoğusunda bulunan geçiş alanının güneydoğu köşesinden başlayan tünel yeraltı şehrindeki mezar odasına gitmektedir (Gülyaz, 1998).

Resim 4.8. Derinkuyu yer altı şehri, mezar odasına giden tünelin görüntüsü (Okuyucu, 2007)

Resim 4.9. Derinkuyu yeraltı şehri, mezar odasının içinden görünüş (Okuyucu, 2007)

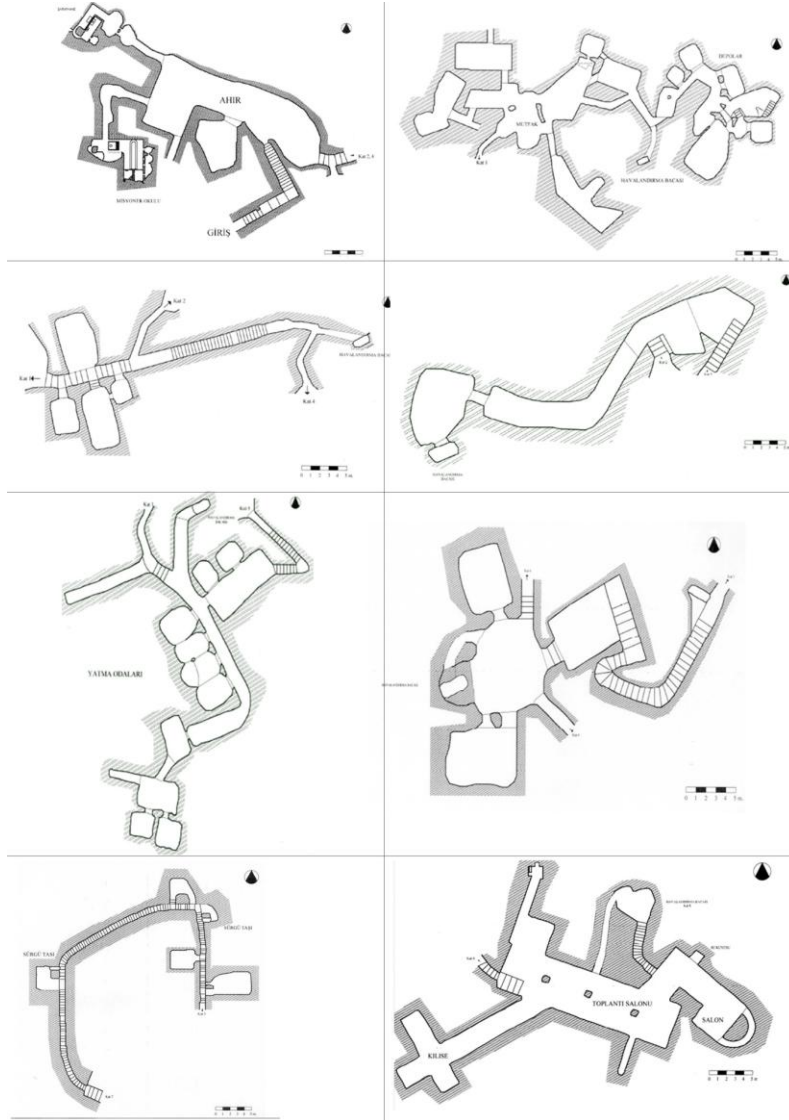
Toplantı salonunun güneybatısında Derinkuyu yeraltı şehrinin kilisesi bulunmaktadır. Kilise; Konstantinopolis ve Anadolu'nun diğer yörelerinde IV.yy'dan başlayarak uygulanan (Krautheimer, 1965) (Rodley, 1999) ve Kapadokya'da da kısa sürede

benimsenerek yaygınlaşan serbest haç plan semasına sahiptir. Kilisenin haç kolları, hem ayrı ayrı hem de kendi içlerinde, ölçüleri itibariyle birbirlerine simetrik değildir (Akyürek, 1998).

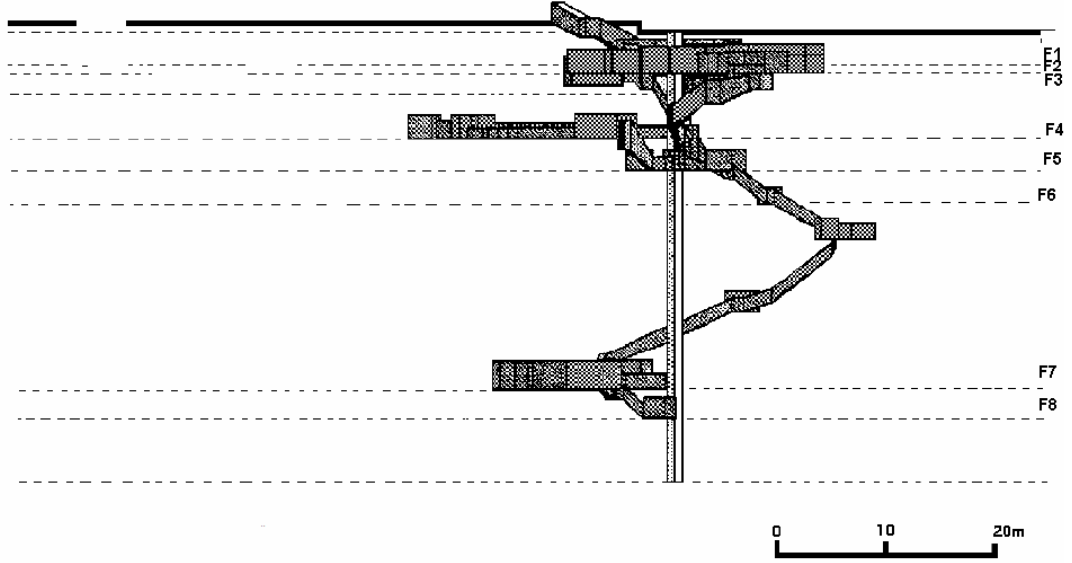
Toplantı salonunun kuzeydoğu kösesinden bir açıklıkla U şeklindeki bir salona geçilmektedir. Bu bölümün günah çıkarma hücresi veya bir inziva yeri olduğu düşünülmektedir (Okuyucu, 2007).

Derinkuyu VIII.Kat

Derinkuyu yeraltı şehrinin sekizinci katı, içerisinde bir havalandırma bacası olan, küçük bir odacıktan ibarettir.

Şekil 4.14. Derinkuyu tüm kat planları (Okuyucu, 2007)

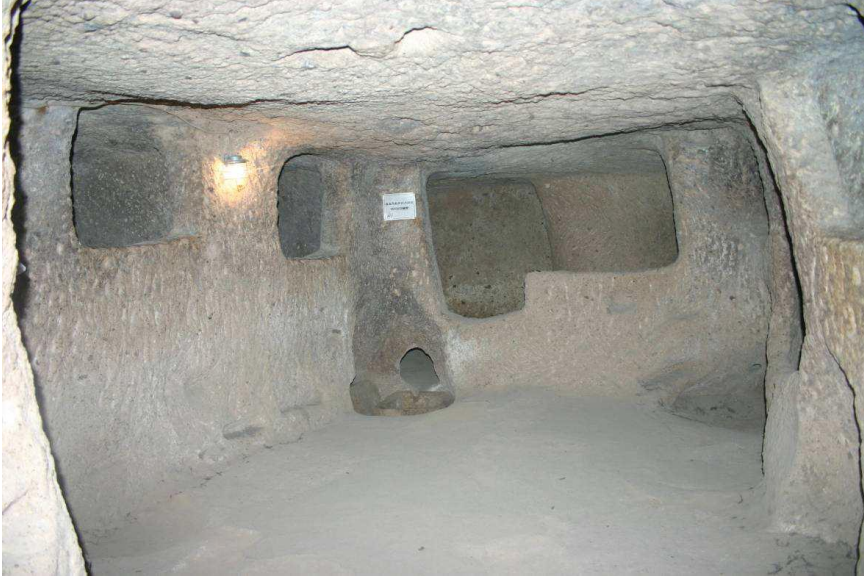
Şekil 4.15. Derinkuyu yer altı şehri doğu-batı doğrultulu kesiti (Okuyucu, 2007)

Kaymaklı Yer Altı Şehri

Derinkuyu yeraltı şehrinin 9 km. kuzeyinde antik adı Eneğüp olan Kaymaklı kasabasında bulunan ve günümüzde sadece dört katı temizlenen Kaymaklı yeraltı şehri 1964 yılında ziyarete açılmıştır (Okuyucu, 2007).

Kaymaklı yeraltı şehrinin gezilebilen katları ve birimleri ile şu şekilde tasnif edilebilir. Kaymaklı yeraltı şehrinin giriş katında ahır olarak kullanılan birim bulunmaktadır (Gülyaz ve Yenipınar, 2003). Girişin yapıldığı bu birimden başlayan bir geçitle ikinci katta bulunan kiliseye ulaşılmaktadır. Kaymaklı yeraltı şehrinin kilisesi tek nefli ve iki apsislidir. Kaymaklı yeraltı şehrinin üçüncü ve dördüncü katlarında, çok sayıda erzak deposu şaraphane mutfak küp yerleri ve zeminin küp şeklinde oyulup içinin sıvanması ile oluşturulan, dâhili küpler bulunmaktadır. Kaymaklı yeraltı şehrinin üçüncü katındaki mutfak ünitesinde diğer yeraltı şehirlerinden farklı olarak çok çukurlu bir andezit taşı bulunmaktadır.

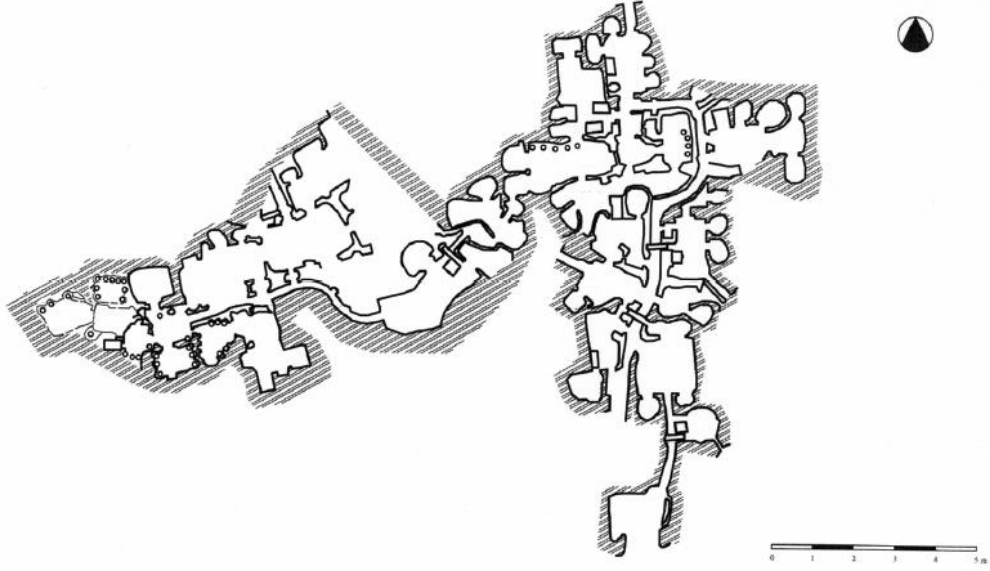
Gezilebilen bölümlerinde mutfak, erzak depoları, oturma ve yatma birimleri, şaraphane, kilise, kilisenin devamında mezarlık, havalandırma bacası ve su kuyusu bulunan yeraltı şehrinin temizlenen fakat aydınlatılmamış bölümlerinde görülenlerle beraber altı sürgü taşı bulunmaktadır (Gülyaz, 1998).

Resim 4.10. Kaymaklı yer altı şehri, büyük şaraphanenin genel görünüşü (Okuyucu, 2007)

Kaymaklı yer altı de Derinkuyu da olduğu gibi Hıristiyanlığı kabul etmiş zulümden ve yok edilme korkusundan kaçan kavimler tarafından oyulmuş, düşmanlara karşı hem sığınak olarak kullanılmış hem de ibadetlerini yerine getirmek için güvenli bir alan oluşturmuştur (Demir, 1968).

Yeraltı şehir karışık bir plan üzerine yapılmış gibi görünse de kazılışlarında belli bir dikkat ve yetenek vardır. Çünkü tüneller ve odalar çok karışık olmasına rağmen, kazılan bir oda diğer bir odaya isabet edip onunla birleşmemiştir (Demir, 1968).

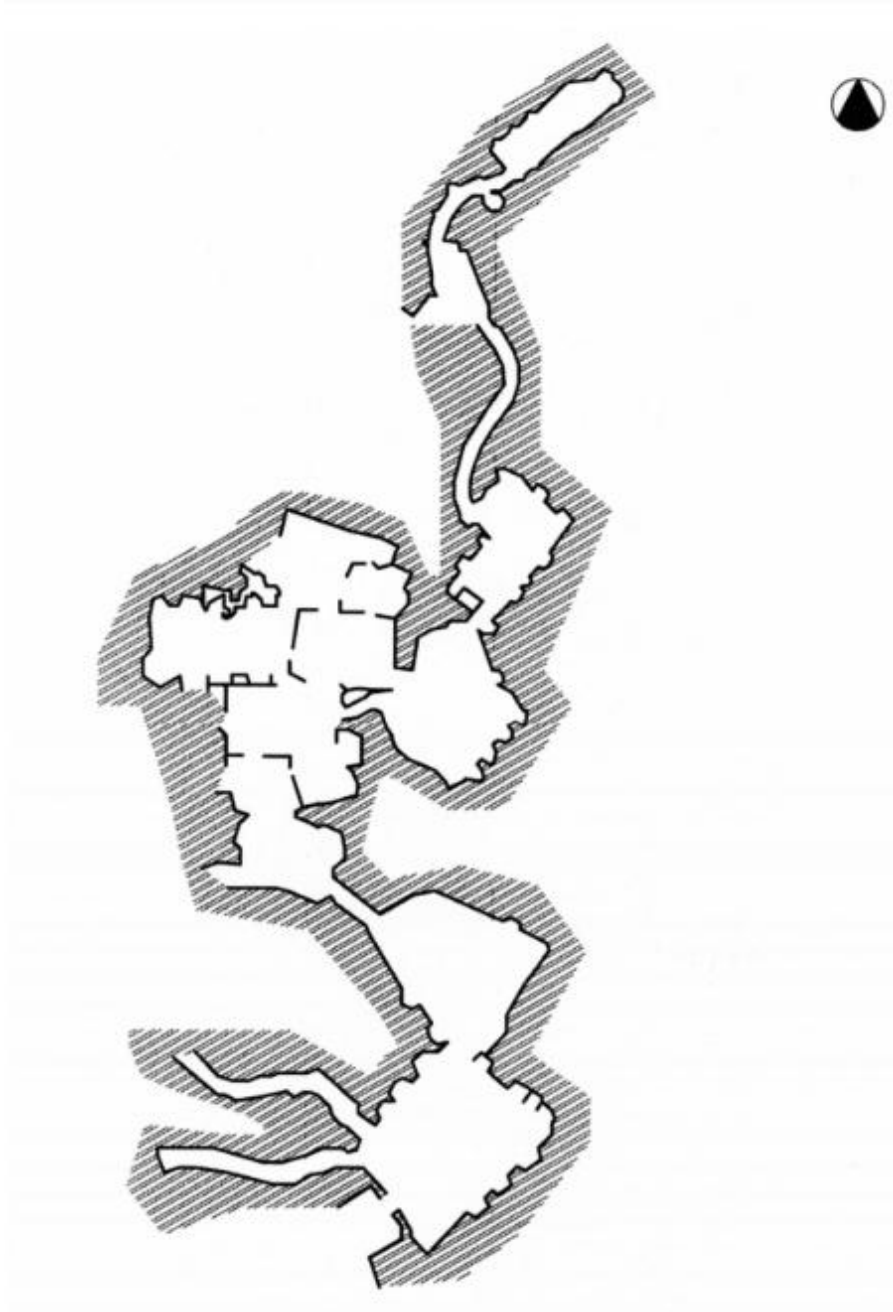
Şekil 4.16. Kaymaklı yer altı şehri planı (Giovannini, 1971)

Özkonak Yer Altı Şehri

1972 yılında keşfedilen ve diğer yeraltı şehirlerinde olduğu gibi tamamen temizlenmemiş olan Özkonak yer altı şehri tek katlı olmasına rağmen oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır (Gülyaz, 2004).

Divan-ı Hümayun defterinde Özkonak yeraltı şehrinin 9000 m² alana yayılan 19 katlı bir yeraltı şehri olduğu belirtilmiştir. Özkonak yeraltı şehrinde, tipik bir yeraltı şehrinde bulunan birimlere ilaveten, kızların Hristiyan ilkelerine göre eğitilmesi için oluşturulmuş dört rahibe manastırı ve hastane görevi yapan bir birim bulunmaktadır (Birant, 1990).

Özkonak yeraltı şehrine sonradan yapılmış bir girişle girildikten sonra boyutlarında olan bir salona ulaşılmaktadır. Salonun kuzeybatı köşesinde iki tünel başlangıcı vardır. Birinci salonun devamında tünelle ikinci salona geçilmektedir. İkinci salonun kuzeybatısından başlayan koridor vasıtasıyla üçüncü salona geçilmektedir. (Okuyucu, 2007).

Şekil 4.17. Özkonak yer altı şehri planı (Okuyucu, 2007)

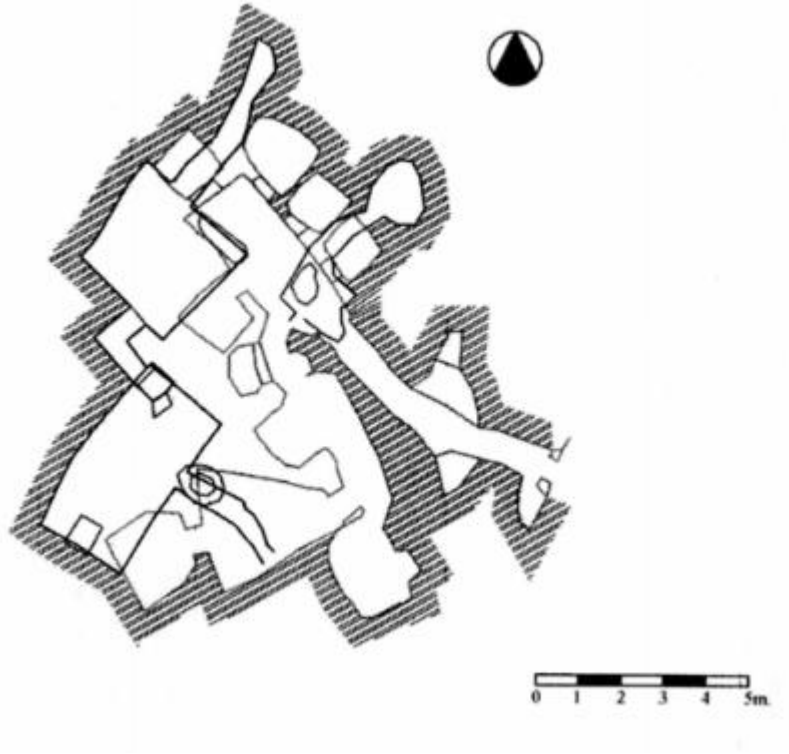
Mazı Yer Altı Şehri

Kaymaklı yeraltı şehrinin 10 km. doğusunda antik adı Mazaka olan Mazı köyünde bulunan Mazı yeraltı şehri, Derinkuyu'dan farklı olarak düz bir arazi altına değil; yüksekliği 100 metreyi bulan kayalıkların batı yamacına oyularak yapılmıştır (Okuyucu, 2007).

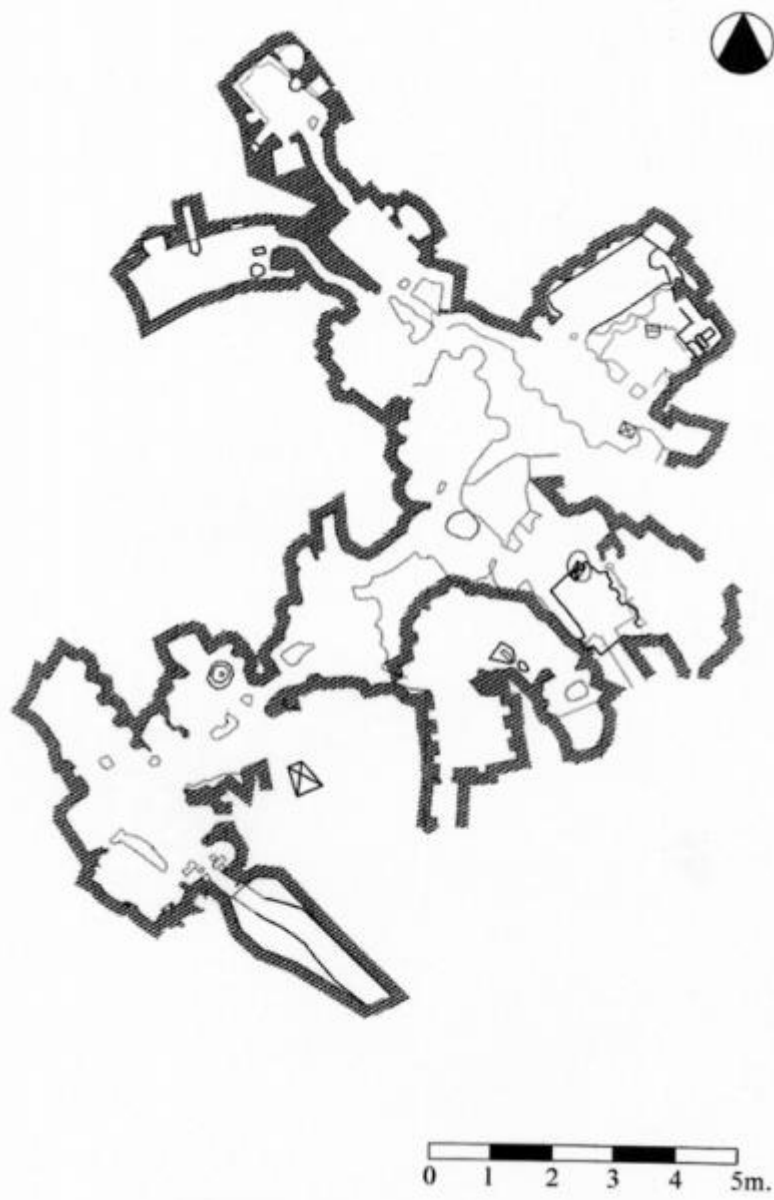
Mazı yeraltı şehrinin derinliği kilisenin olduğu alanda bulunan bir kuyu vasıtasıyla 20 metre olarak ölçülmüştür. Zeminle beraber iki katı temizlenebilmiş olan Mazı yeraltı

şehrinin gezilebilir bölümlerinde 26 oda, 5 salon bir de kilise bulunmaktadır (Gülyaz, 2004).

Mazı yeraltı şehrine koridor şeklinde düzenlenmiş ve olan orijinal girişle girilmektedir. Girişten sonra form olarak Derinkuyu yeraltı şehrinin yedinci katında bulunan toplantı salonuna benzeyen bir birim bulunmaktadır. Mazı yeraltı şehrinin en dikkate değer bölümü tek nefli plan şemasındaki kilisedir. Kilise, ahırlar, salon şeklindeki birimlere ilaveten su kuyusu, yeryüzüyle bağlantılı bacalar ve sürgü taşları tipik birer yeraltı şehri uygulaması olup Derinkuyu ile de benzeşmektedir.

Şekil 4.18. Mazı yeraltı Şehri zemin kat planı (Okuyucu, 2007)

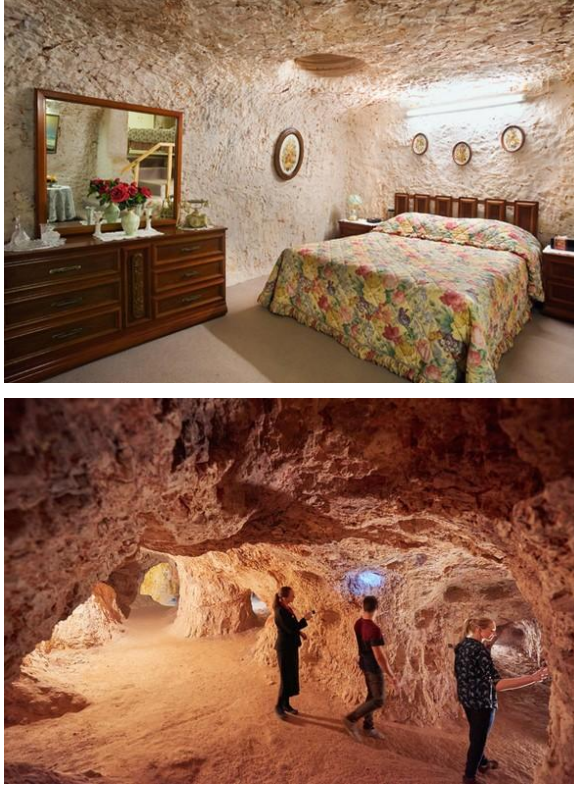
Şekil 4.19. Mazi Yeraltı Şehri birinci kat planı (Okuyucu, 2007)

Kapadokya’da dışında yer altında bulunan dünyadan birkaç örnek de gösterilebilir. Bunlardan birisi olan Petra Ürdün’de bulunan antik bir kenttir. Petra antik kentinde tiyatro, tapınak, ev, gibi yapılar kireç taşına oyularak yapılmıştır. El-Hazne ve Roma döneminde yapılan amfi tiyatro en bilinen yapılardır. Kumtaşından oluşan kaya bloklarına oyulmuş, tapınaklar, amfi tiyatro, mezarlar ve rölyeflerden oluşmaktadır. Yaklaşık 100 kilometre kare alana yayılmaktadır. Kapadokya ile yapılaş amaçları ve oyulmaları yönünden benzerlik göstermektedir. Cephe formları tektonik kavram içerisinde değerlendirildiğinde iç mekân-dış mekânsal birlikteliği malzeme ile karşılanmaktadır. Mimari formun hacimsel fonksiyonlarını Kapadokya da olduğu gibi somut anlamda yansıtmaktadır.

Resim 4.11. Petra antik kentinde bir manastır (URL-11, 2010)

Kapadokya yer altı şehrine benzeyen bir başka örnek ise Güney Avustralya'daki Coober Pedy yeraltı kasabasıdır. Kasaba da hala devam eden hala bir yaşam söz konusudur. Özellikle yaz sıcaklarında çoğu kişi mağaralarda yaşamayı tercih ediyor. Modern bir dünyada bulunan her şey yeraltı şehrinde de mevcut (bar, mağaza, müze, galeri ve otel). Modern mimariye çoktan entegre olmuş durumda olan yeraltı kasabası dünyadaki lüks oteller arasında bulunuyor. Modern mimari bakış açısından değerlendirildiğinde; kendini oluşturan bir yeri(sınırı), malzemesi ve tasarımı var; ancak Kapadokya'da olduğu gibi konstrüksiyon ve statik hesapları yok; tamamen oyulmuş ve modern mimariye entegre olmuş atektonik olarak değerlendirebileceğimiz bir başka örneği teşkil etmektedir.

Resim 4.12. Avustralya'daki Coober Pedy yeraltı kasabası (URL-2, 2017)

4.1.3. Bölüm Sonucu

Kapadokya bölgesinde, oyulmaya ve işlenmeye müsait kayalar ve arazi, insanlara yerin altında ve üstünde hem gizli hem de özel yaşam alanı oluşturmaları için imkân sağlamıştır. Bölgede erken dönemlerden itibaren sürdürülen bu uğraş, duvar inşasına veya bilinen manadaki tüm inşa faaliyetlerine göre daha az teknik kabiliyet ve bilgi gerektirdiği için de tercih edilmiştir (Wharton, 1988).

Bölgede bulunan volkanik tüf açmaları ve bunların kullanım sebepleri şöyledir:

1. Bölgedeki günlük ve mevsimlik ani ısı değişiklikleri,
2. Volkanik tüflerin ısı yalıtımı özelliğine sahip olması,
3. Tüflerin yapı malzemesi olarak kullanılması,
4. Tüfün kolayca oyulabilmesi,
5. Olağanüstü durumlarda (savaş, saldırı vs.) saklanma ve korunma imkânı sağlanması (Erguvanlı ve Yüzer, 1977).
6. Yeraltı yerleşimlerinin deprem veya volkanik patlamalar gibi doğal felaketlere karşı dayanıklı olması ve koruma sağlamasıdır (Ulusoy ve diğerleri, 2006).

Doğa, tarih ve insanın entegre olduğu bir yaşam mekânının oluşumu hem oluşma aşamasında hem de sonraki kullanım evrelerinde kendiliğinden oluşan mimariyi sunmaktadır. Kullanıcısının mekânını kendisi oluşturabilmesi, her ihtiyaca göre yeni mekânlar üretebilmesi mekân üretiminde özgür olduklarının birer kanıtıdır.

4.2. YER ÜSTÜ OYMA OLUŞUMLARI

Kapadokya mimarisi masif bir kayanın yerinde, yer üstünde veya yeraltında, mekân yapma amacı için oyularak şekillendirilmesiyle oluşturulur. Yaşama alanı yapılarından yer üstü yapılarını genelde kayalık yamaçların bazen de konik kayaların içine oyularak oluşturulan ve yeraltı şehirleri gibi barınma-barındırma ihtiyaçları için kullanılan kaya oyma alanlar ve doğal gübre ihtiyacının karşılanması için oluşturulan kaya oyma güvercinlikler oluşturmaktadır (Özata, 2015).

Çok erken dönemlerde sığınma, gömme, savunma olarak kullanılmış olarak kullanılmış doğal olarak oluşturulan boşluklardır. Basitçe düşünüldüğünde kırsal halk topluluklarının gizlenmiş kültürlerinin en ileri düzeyde oluşturduğu şekil ve boşluklardır (Kostof, 1989).

Bu boşluklar; doğal ortama uyumlu ve oluşan formların düşünülmüş mekânlar olduğu gözlenmektedir. Antik dönemde oluşturulmuş mekân sınırlaması ile Kapadokya yerleşim modeli karşılaştırıldığında; mimarsız mimarlık ürünü olarak tüflerin oyularak oluşturulduğu, sınırlarında da kendi içinde bir çeper meydana getirip ancak oluşum morfolojisi düşünüldüğünde mekânların oluşumunda bir sınır olmadığını; yapılabilecek noktalara kadar devam eden mekân olgusu gözlemlenmektedir.

Kapadokya bölgesinde mekân oluşumları inşa edilen bir biçim olmaktan ziyade oyularak elde edilen bir biçimdir. Tuf yapılarının kendini taşımasının getirdiği strüktürel özgürlük; taşıyıcı ya da yük iletici hiçbir elamana ihtiyaç duyulmadan, statik hesaplara girilmeden büyük mekânlar elde edilebilmesi, kolay ve hızlı oyulabilir olması tuf malzemenin tasarımcısı olmadan oluşturulan mekânlar oluşturmasının bir örneğidir. Ayrıca iç mekân oluşturma aksine temel form oluşturmaya tanımlamaktadır (Kostof, 1989).

Kapadokya tüm dünya örneklerine bakıldığında isimsiz mimarinin başlangıcını temsil eden en büyük örneklerden biri olmaktadır. Bu bağlamda örneklerin tasarımsal iç güdülerin tamamen yapan kişiler tarafından oluşturulduğunu ve ihtiyaca göre sınırsız mekân artırımı yapıldığını gözlemekteyiz.

Bixio ve Castellani'nin 1991 yılında İtalyan Yerli Yapay Boşluklar Komisyonundan bir Ceneviz araştırma ekibi, Orta Anadolu topraklarında Türk Kültür Bölümü işbirliğiyle

bir bilimsel araştırma programı geliştirmiş ve Kapadokya'da bulunan boşluk mimarisini gruplara ayırmıştır (Bixio ve diğerleri, 2011).

Yeryüzündeki oyuk yerleşimler :

- a.Kale-Kaya Köyleri
- b.Kaya Kiliseler
- c.Kaya Mezarları
- d.Kaya Manastırlar
- e.İnziva Hücreleri
- f.Güvercinlikler

Bölge mimarisi oluşurken; statik ve malzeme doğayı hiçbir şekilde etkilememiştir. Yapılmaya başlamadan önce tek parça olan eser; yapıldıktan sonra da tek parça şeklinde durmaktadır. Tek bir kişi bile kimseye ihtiyaç duymadan kısa bir sürede bir mekân oluşturabilir. Mekânlar oluşturulurken oluşan yüklerin ve diğer kuvvetlerin bir önemi yoktur. Yapısal güvenlik konusu tamamen serbesttir (Kostof, 1989).

Bir mekân tasarlanırken ya da oluşturulurken bu kadar serbest normlar veren dünyada tek olarak görülen Kapadokya mimarsız mimarlık oluşumunu sağlayan tek örnektir. Oluşan formlar incelendiğinde tek katta oluşumdan ziyade birçok kattan oluştuğu ve katlar arası boşluklardan düşey sirkülasyon sağlandığı gözlemlenmiştir. Yeryüzünde var olan kayalardan oyularak oluşturulan bu mekânlar; sonsuz, sınırsız, tasarımcısız ve taşıma tedirginliği olmadan oluşturulmuş yerlerdir.

4.2.1. Kaya Kale Köyleri

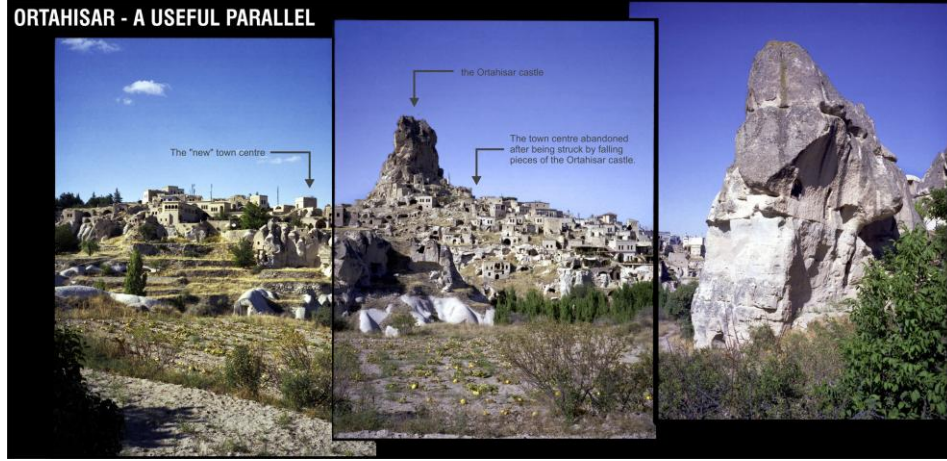
Kaya kale köyleri, Ortahisar ve Uçhisar'daki gibi yüksek kaya kulelerine kazılmış yerleşimlerdir. Kaya oyma odaları tepenin tepesine uzanan üst üste yerleştirilmiş seviyelerde geliştirilmiştir (Bixio ve diğerleri, 2011).

Ortahisar Kasabası'nın kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de MÖ 1500'lü yıllarda kurulmaya başlandığı düşünülmektedir. Yüzlerce yıl bazen savunma bazen yaşam alanı olarak kullanılmıştır.

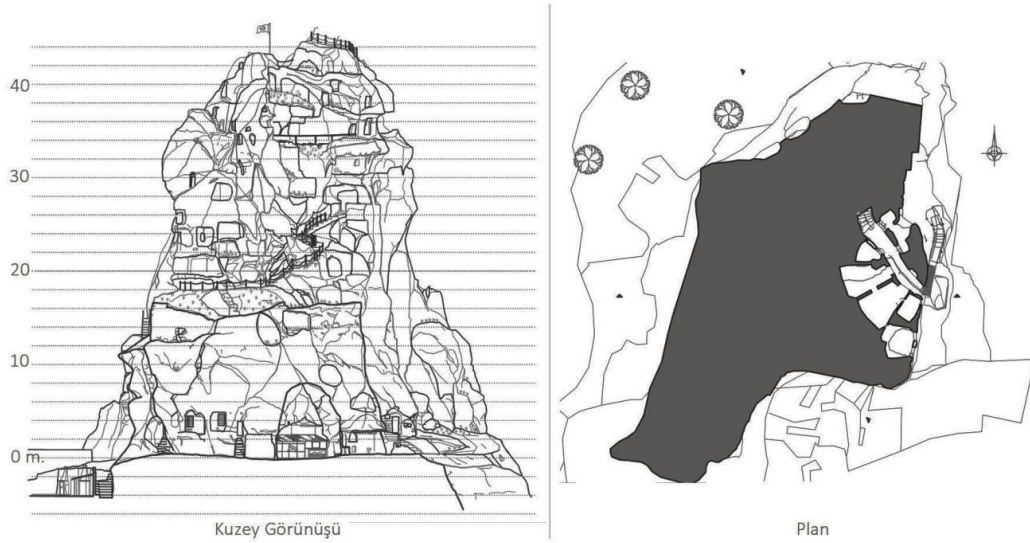
Ortahisar kalesi ve çevresi tamamen bir yerleşim merkezi olarak oluşturulmuştur. Kale ve çevresi tamamen oyulmuş bir köydür. Çok katlı olarak aşağıdan yukarı doğru oyulmuş yeraltı şehirlerinde olduğu gibi çeşitli tünellerle katlara bağlamışlardır

(Akyürek, 1998). Bu yerleşimler konutlarıyla, kiliseleriyle, ahırları ve depolarıyla tipik bir Bizans kasabasını tasnif etmektedir (Ousterhout, 1995).

Kale'nin bulunduğu tabana göre en yüksek noktasının yüksekliği 45-50 metredir. Üst kotlara geçiş bazen oyulmuş merdivenler ile bazen de düşey oluşturulmuş dar tüneller ile sağlanmaktadır. Kalenin kuzey cephesi görünüşü ve kale tabanına göre yaklaşık 20 m. yükseklikte bulunan alanları planları çıkarılmıştır (Anon., 2013).

Resim 4.13. Kalenin kentsel alanda silüeti (Carmela Crescenzi, 2013)

Şekil 4.20. Ortahisar Kalesi kuzey görünüşü ve planı (Anon., 2013)

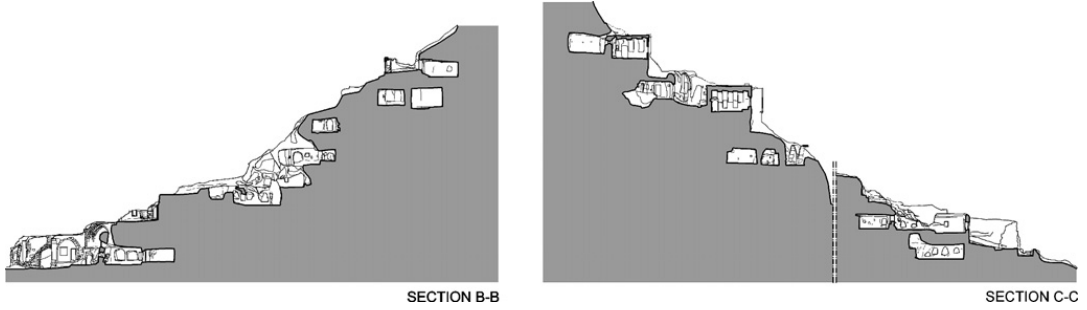
Şekil 4.21. Ortahisar genel görüntüsü ve planı (Özata, 2015)

Uçhisar Kalesi, hem cephe hem mekân oluşturan bir kale kaya yerleşim birimidir. Tamamen eğimli vadiye kurulan kent topografyaya son derece uyumlu mimarisi ile dikkat çekmektedir. Sadece mekânsal kurulum değil aynı zamanda kentsel bir gelişmeye bir diğer örnektir.

Oluşum şekline bakıldığında oymanın hem düşey hem de yatay doğrultuda genişlediği gözlenmektedir. Sadece tek bir mekândan, kilise çeşitli yaşam alanlara çeşitli ölçeklerde bütün şehir öğelerinin birlik olduğu bir semt olarak kabul edilebilir. Bu kadar ilkel bir oluşum aynı zamanda son derece modern imkânlar sağlamaktadır. Hava koşullarına karşı uyum, mağara içi ve dışı arasındaki ısı dengesi; düşük nem seviyesi sayesinde depolama imkanı (özellikle tarımsal ürün ve şarap için) gibi şartlar son derece kayalar içinde yaşamı kolaylaştırmaktadır. Mekânları oluştururken statik kaygını oluşmaması ve depreme olan dayanıklılığı ile dikkat çekmektedir (Erdem, 1993).

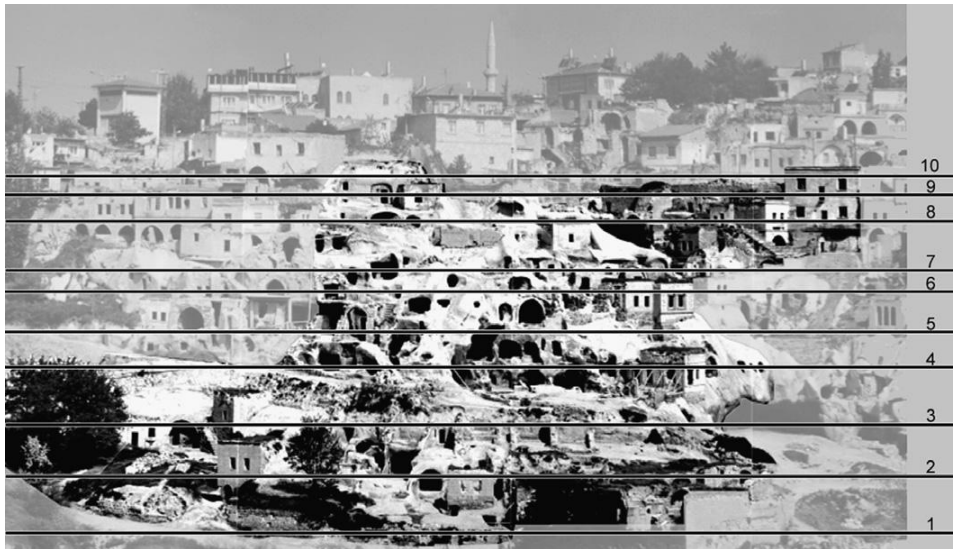

Resim 4.14. Uçhisar Kalesi ve evleri (URL -12, 2008)

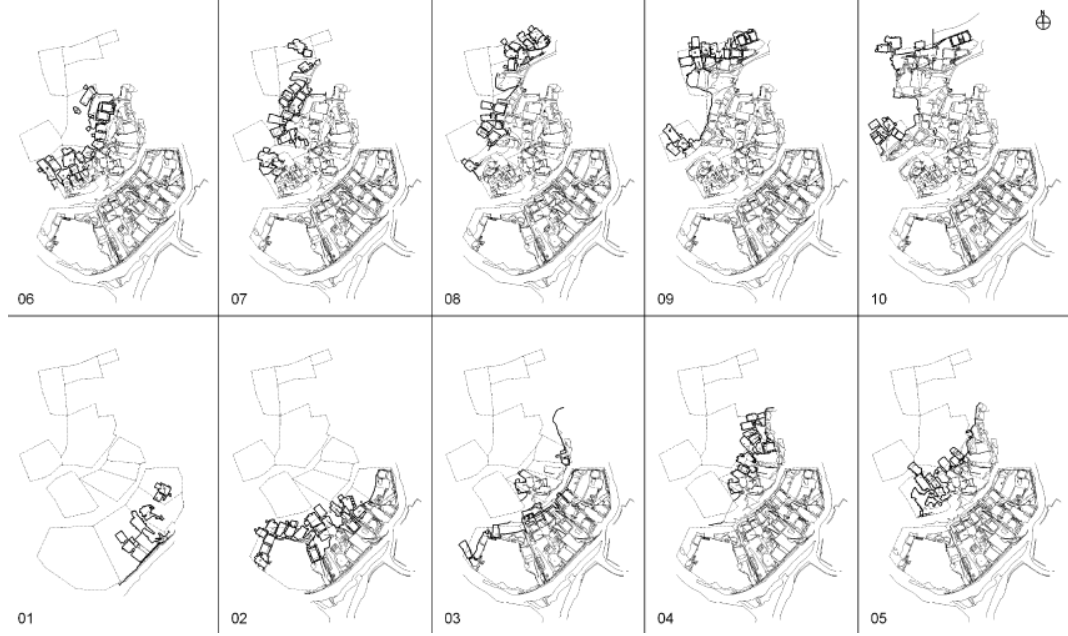
Şekil 4.22. Yerleşimin tipik kesitleri (Erdem, 1993)

Uçhisar'da mekânlar oluşturulurken mekân tanımları aile örgütleri tarafından tanımlanıp; koşullara uygun şekilde yapılmıştır. Eklemeler oluşan mekân oluşumlarında bütüne dinamik bir yapı haline getirmektedir. Bu dinamiklik doğal ortamın tamamen bir parçasını oluşturmaktadır. Sadece yapının değil insanın da doğal yaşamla entegre olduğu bir yaşam örneğini sunmaktadır (Erdem, 1993).

Şekil 4.23. Katların bulunduğu boşluklar (Aslan, 2002)

Boşluklardan da anlaşıldığı üzere tamamen organik ve bağımsız bir mülkiyet anlayışındaki mekânlar serbest bir mekân morfolojisi oluşturmaktadır. Tamamen kendi fiziksel koşullarından oluşan formlar; o günkü yaşam tarzını açıkça ifade etmektedir.

Şekil 4.24. Yatay kesitler (Aslan ve diğerleri,2002)

4.2.2. Keşiş Hücreleri

Kapadokya’ da oluşum prensipleri ne kadar aynı olsa da kullanım farklılıkları göz önüne alındığında farklı tipolojik yapılar ortaya çıkmaktadır ve oluşan her tipolojide iç odalar ve boşluklar boyut değiştirmektedir.

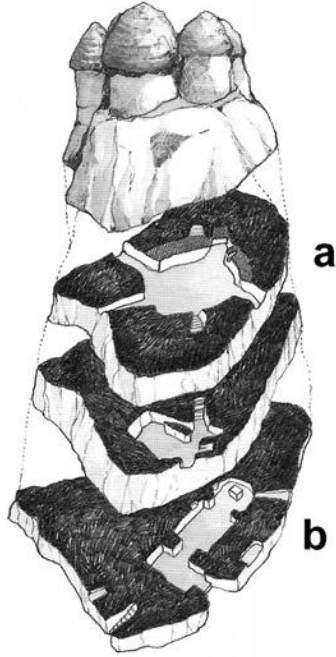
Hıristiyanlık döneminde kayaları oymak her zaman normal bir yapıyı inşa etmeye tercih edilmiştir. Yapılışı ve bakımı kolay olan yapılar savunma olarak da kullanılmaktaydı. Bunlardan en basit forma sahip olan keşiş hücreleridir (Erdem, 1993).

Bunlar tek başına inzivaya çekilen basit bir hayat yaşamak isteyen keşişlerin yaşadığı hücrelerdir. Keşişin kullanacağı masa, yatak, oturacak yer ve dolap yine büyük ölçüde kayalardan oyularak yapılmıştır. Bölgede sayıları en fazla oluşan formlardır. Kapadokya bu anlamda keşişlerin yaşayabileceği bir çevreyi kendiliğinden oluşturuyor. Keşiş kendi yaşayacağı basit hücrelerini, gözlerden uzak bu kayalıklarda, büyük olasılıkla yine kendisi oydu. Hücresi, sürdüreceği en yalın

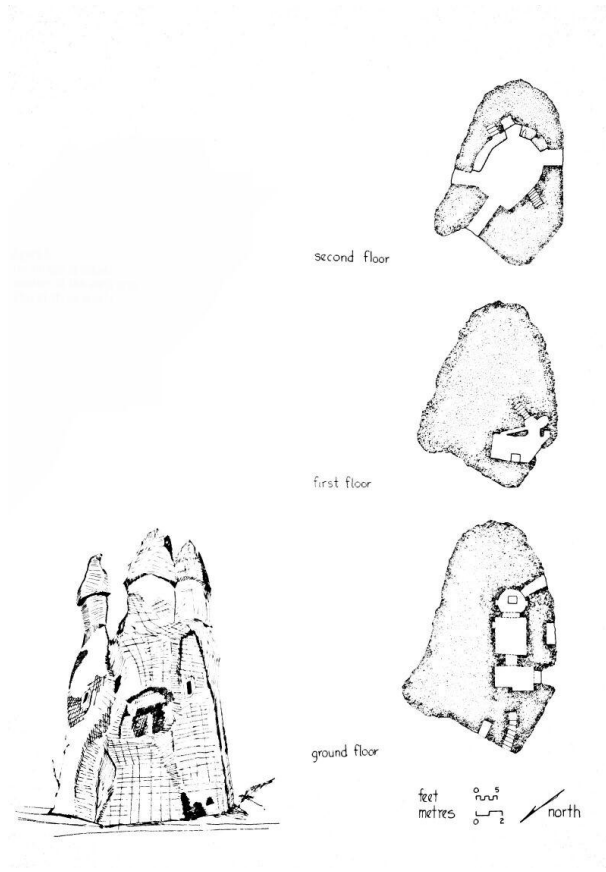
yaşam tarzını gereklerine uygun olarak çok basit bir ya da iki odadan oluşmaktaydı. Bu odalara bazen şapel eklenirdi (Akyürek, 1998).

Resim 4.15. Aziz Symeon tarafından kullanılan inziva hücresinin bulunduğu peribacası (URL-13, 2013)

Şekil 4.25. a.Keşiş Hücresi b.Şapel (Akyürek, 1998)

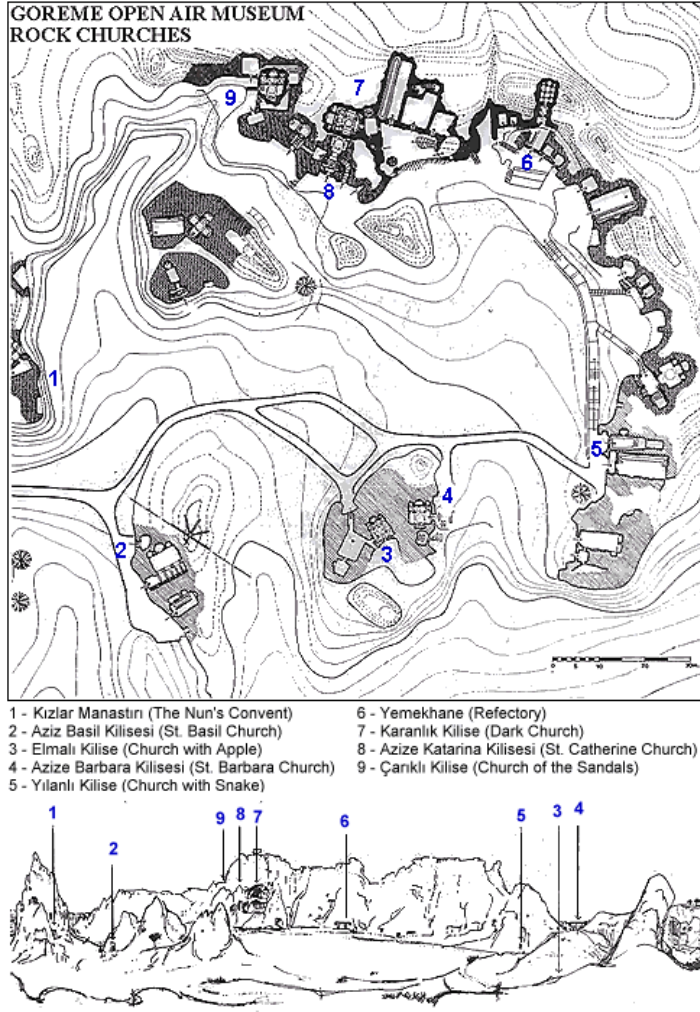

Şekil 4.26. Hücrenin dışardan görünüşü ve kat planları (Kostof, 1989)

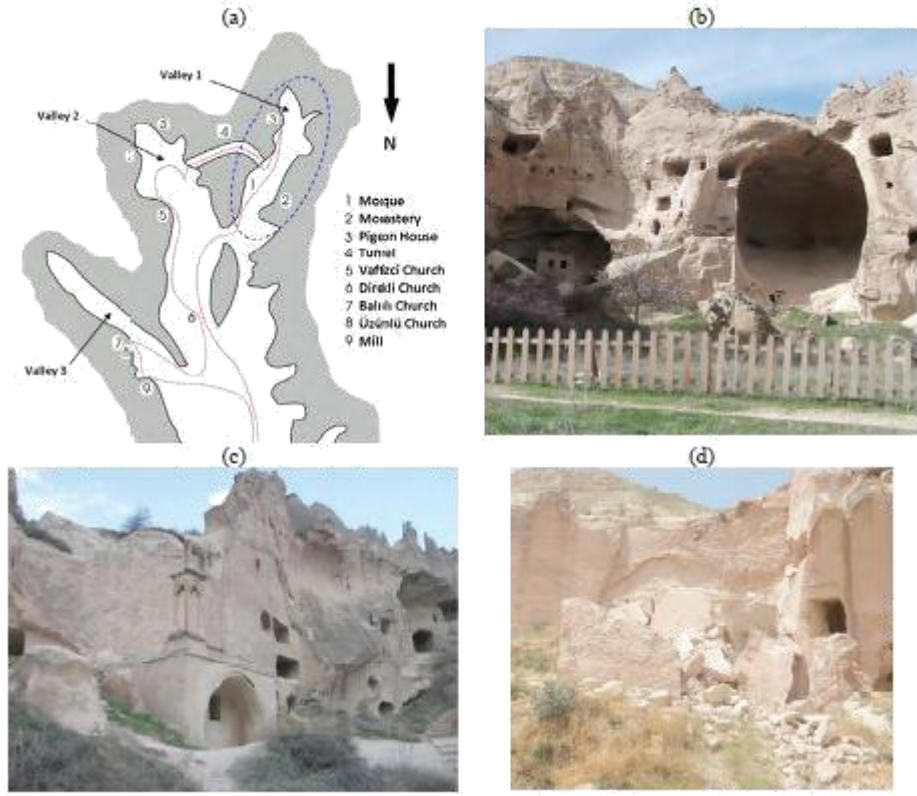
4.2.3. Manastırlar

Göreme, Nevşehir merkezine 10 km uzaklıkta bulunan bir kasabadır. Yerleşim alanı jeolojik olarak yaklaşık 7,5 milyon yıl önce oluşan tüf tabakalarının ve yapısal entegrasyonların en iyi gözlemlendiği yerlerden biridir. Göreme'ye bir km uzaklıkta bulunan Göreme Açık Hava Müzesi'nin 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmesi ile Göreme kasabası bir turizm merkezi haline dönüşmüştür.

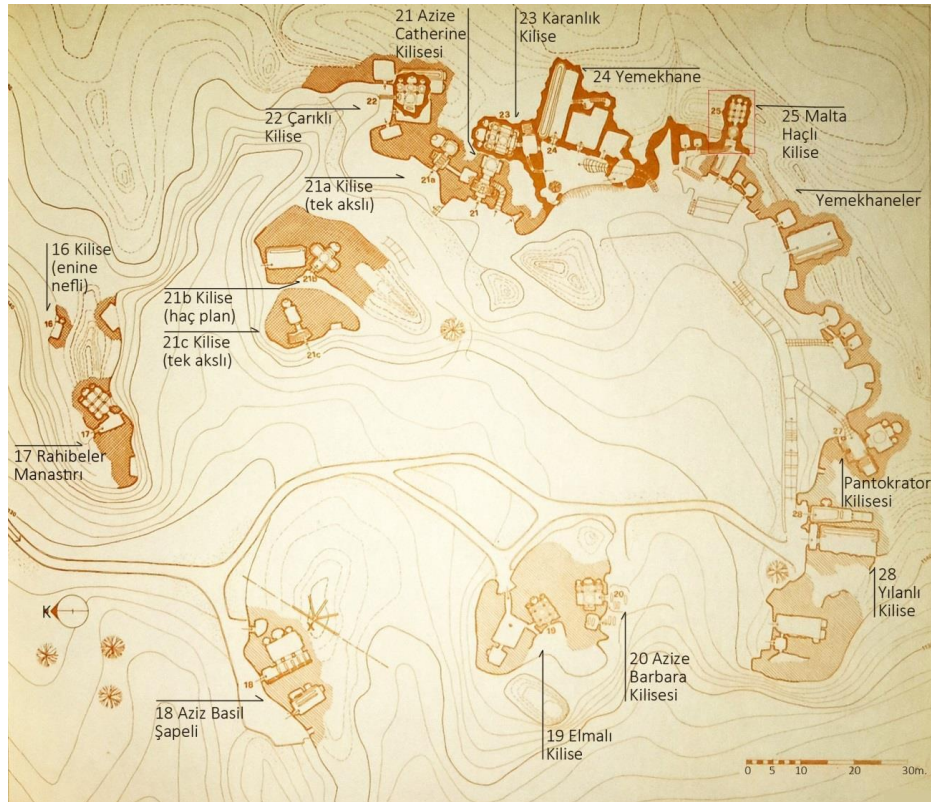
MS 4.-13. yüzyıllar arası manastır hayatının yaşandığı kaya oyma yapılardan oluşan bir alandır. Vadiyi oluşturan masif kaya kütlelerinin içine yemekhaneler, geniş odaları, kiliseler, şapeller, manastırlar ve oturma mekânları oyularak oluşturulmuştur. Müze'de Rahipler (Erkekler) ve Rahibeler (Kızlar) Manastırı, Aziz Basil Kilisesi, Azize Barbara Kilisesi, Azize Catherine Kilisesi, Elmalı Kilise, Yılanlı Kilise, Çarıklı Kilise, Karanlık Kilise, Pantokrator Kilisesi, Malta Haçlı Kilise ve isimsiz pek çok kilise vardır (Özata, 2015).

Şekil 4.27. Göreme Açık Hava Müzesi plan ve kesiti (Bixio, 1995)

Şekil 4.28. (a) Zelve Açık Hava Müzesinin basitleştirilmiş plan düzeni ve (b) Yarı altı (c) cami ve tarihi kaya yerleşimleri ve manastır (Gülyaz ve Ölmez, 2000)

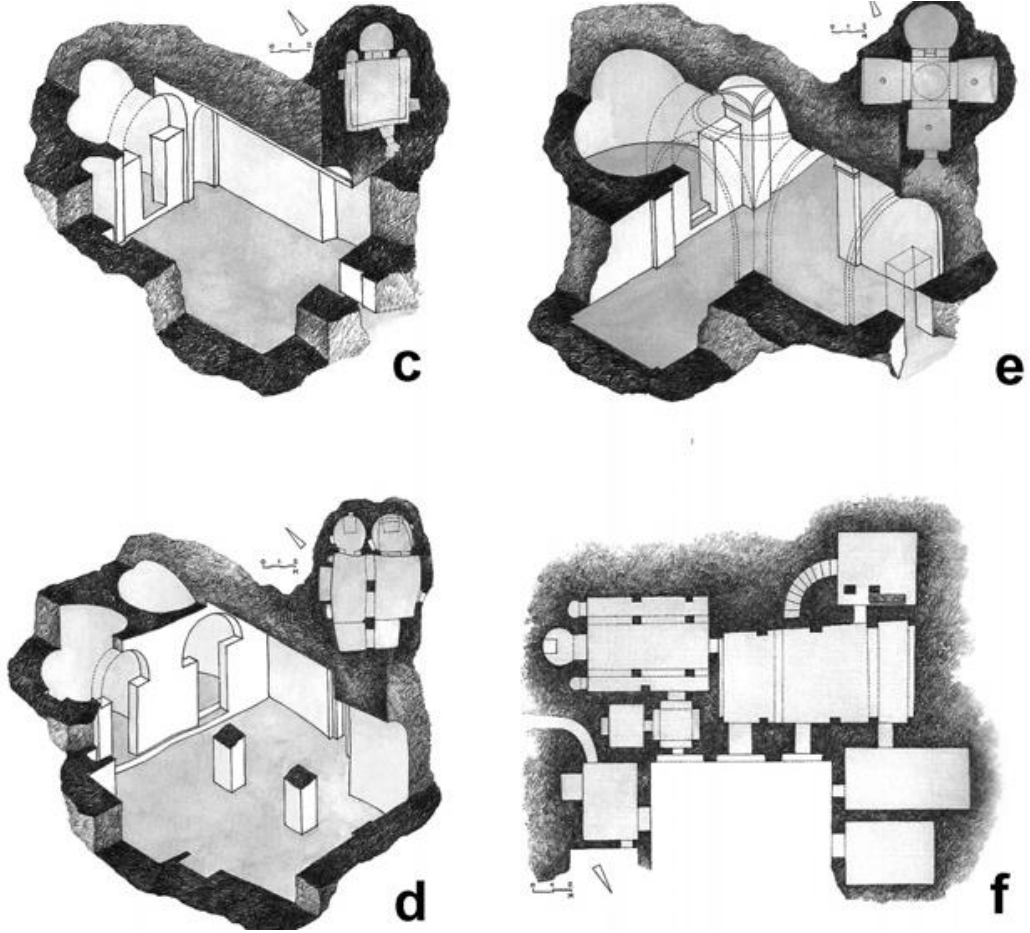

Şekil 4.29. Göreme Açık Hava Müzesi planı (Giovannini, 1971)

4.2.4. Kiliseler

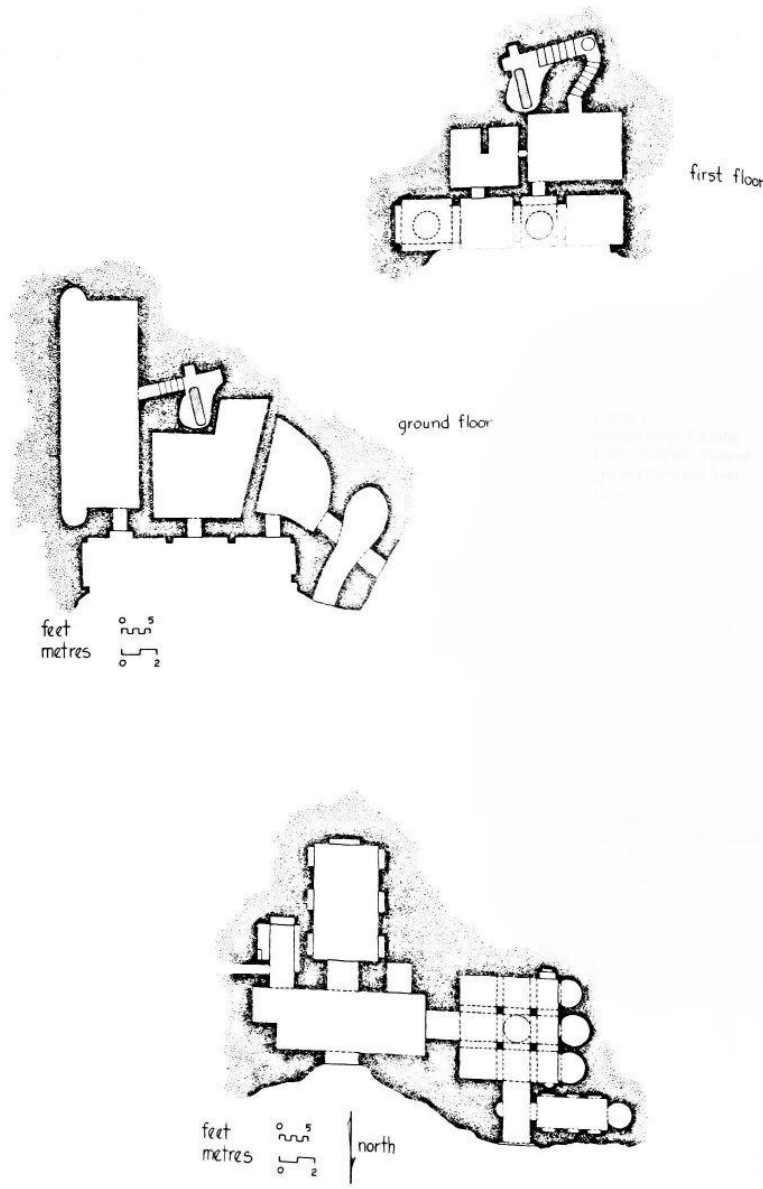
Kiliseler Kapadokya bölgesi için düzen içerisindeki boşluklardır. İçerisinde keşiş hücrelerindeki gibi kullanılacak kısımların oyulmasının yanında planlamalar düşünülerek yapılmıştır (Kostof, 1989).

Karanlık Kilise’de kuzeydeki kavisli bir merdivenden kilisenin dikdörtgen, beşik tonozlu narteksine çıkılır. Narteksin güneyinde bir mezar bulunmaktadır. Kilise haç planlı, haç kolları çapraz tonozlu, merkezi kubbeli, dört sütunlu, üç apsislidir. Karanlık Kilise olarak adlandırılmasının nedeni, narteks kısmındaki küçük bir pencereden çok az ışık almasından dolayıdır. Bu sebeple fresklerdeki renkler oldukça canlıdır. Kilise ve narteks İncil ve İsa siklusunu içeren zengin süslemelere sahiptir. Ayrıca Elmalı ve Çarıklı Kilise’de olduğu gibi Tevrat kaynaklı sahneler de resmedilmiştir. Kilise, 11. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başına tarihlenmektedir (Gülyaz, 2002).

Şekil 4.30. c.Şapel; d.Kilise; e.Çapraz Plan Kilise; f.Manastır (Akyürek, 1998)

Manastır içerisinde vestibül, salon ve kiliselerde görüldüğü gibi aynı düzlemde tekrar etmektedir. Kiliseler manastır içerisinde doğrudan bir koridor vasıtasıyla ulaşılabilen bir noktalarda bulunmaktadır. Kapadokya'ya bakıldığında genel anlamda kiliseler ve manastır hayatı hem içe hem dışa dönük bir hayat tarzına sahiptir. Kiliseler köylerle yakın ilişkililerdedir (Kostof, 1989).

Şekil 4.31. Karanlık Kilise planları (Kostof, 1989)

Resim 4.16. Karanlık Kilise (URL-5, 2011)

4.2.5. Kaya Mezarlar

Kapadokya’da en yaygın kullanılan Roma dönemi mezar mimarisi kaya mezarlardır. Bunda Kapadokya kayalarının kolay işlenebilmelerinin yanı sıra ölümden sonraki hayata dair inanışlar önemli bir yer tutar. Roma döneminde ölümden sonra ruhun bir melek tarafından sorgulanmak üzere önce gökyüzüne ardından da yeraltına götürüleceğine inanılırdı. Bu bakımdan yüksek kaya blokları üzerine oyularak yapılan mezarlar hem gökyüzüne yakın olmak açısından hem de mezarın korunması açısından önemlidir (İşçen, 2009).

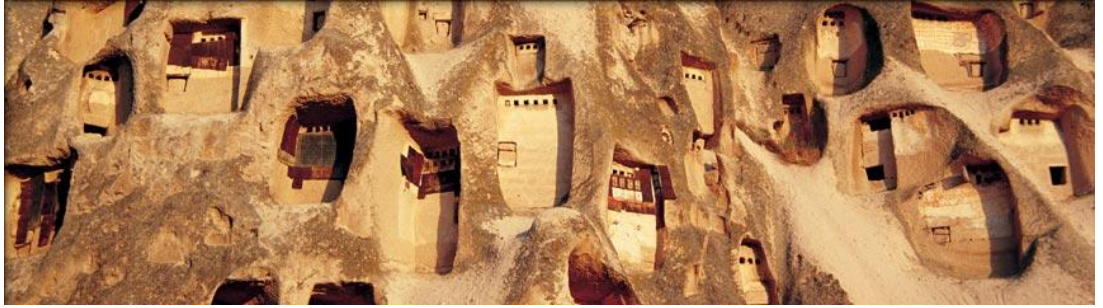

Resim 4.17. Kaya mezarları (URL-3, 2007)

4.2.6. Güvercinlikler

Bütün vadi yamaçlarına kayanın işlenerek ya da yöresel kesme taştan inşa edilmiştir. Güvercinlikler daha önceden yapılan manastır veya kiliselerin girişleri ve pencereleri kapatılarak güvercinlik olarak kullanılmıştır. Bugün manastır ve kilise fresklerinin sağlam kalmasını güvercinlikler sağlamıştır. Güvercinlikler vadi seviyesinden oldukça yükseklerde kayalar üzerine inşa edilmişlerdir. Bu sayede freskleri olumsuz yönde etkileyen güneş ışınlarından ve insanlardan uzak kalmışlardır. Zira insanlar güvercinliğe yılda bir kez güvercinin gübresini almak için girmekte, daha sonra tekrar inşa etmektedir (Gülyaz ve Ölmez, 2000).

Güvercinlikler genellikle kayalara oyulmuş bir oda şeklindedirler. Bu odanın içi 5-10 m² büyüklüğündedir. Odanın dış cephesi güvercinler için giriş kapısı görevini gören oldukça dar 4–5 delikten oluşmaktadır. Bu giriş deliklerinin etrafı boyanıp süslenerek kuşların dikkati çekilmektedir. Odaların içinde duvarlarda kuşların yumurtlaması için açılmış uygun büyüklükte çeşitli oyuklar (nişler) yapılmıştır (İşçen, 2009).

Resim 4.18. Güvercinlikler (URL-3, 2007)

4.2.7. Bölüm Sonucu

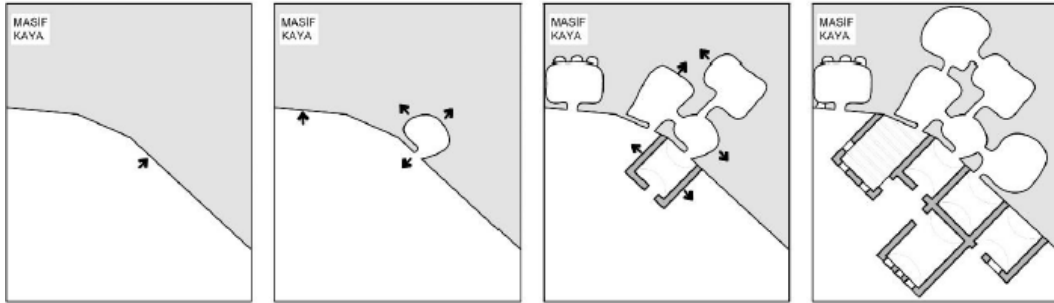
Kapadokya'nın oluşum yönü aşağıdan yukarıya doğru kurulmuyor, iç mekân var olan kütlenin içine girilerek 'oyuluyor' ve dışarıdan doğal bir biçimi olan kütle; iç mekânda tamamen vernaküler bir biçimi sergiliyor. Bu noktada mimarlığın klasik tanımının da değiştiğini 'bir boşluğun mimari elamanlarla sınırlandırılarak belli bir kullanım amacına yönelik mekân yaratmak' olmaktan çıkıp, var olan doğal bir kütlenin içinde 'oyarak bir boşluk oluşturmak ve böylece iç mekânı yaratmak' olduğunu görüyoruz. İç mekânların yumuşak tuf kütlelerine oyularak yapılıyor olması bu yapıları yapan oymacı mimarlara inşa eden mimarın çözümlemek zorunda olduğu statik sorunlarla uğraşmama kolaylığı sağlamıştır (Akyürek, 1998).

Kapadokya bölgesinin büyük çoğunluğu yer üstünde oluşan kayaların oyulması sonucu oluşmuştur. Kayaların kolay oyulması nedeniyle malzemesini kendisi veren doğa; kendiliğinden oluşan mekân kavramını bizlere sunmaktadır. Kapadokya’da mekânlar kurgulanırken her yeni gelen çağda yeni üretilen bir mekân olgusu söz konusudur. Değerlendirirken içinde bulunan zamanı da düşünerek mekânsal kurguyu anlamak gerekmektedir.

4.3. YER ÜSTÜ OYMA + KAPLAMA OLUŞUMLARI

Kapadokya’nın ilk yerleşimleri oyularak sağlanmış, daha sonra hayat standartları yükseldikçe, oyulmuş kayaların önüne taş evler yapılarak karma inşa edilmiştir. Bu evlerin inşa edilmesinde doğal çevrenin çok büyük etkisi olmuştur (Altındağ, 2003).

Bu tür yapılar belirli bir amaç için oyulmuş masif bir kayanın üzerine yığma yapı yapılması, mevcut kaya oyma yapıya ek bir revak veya odanın yığma ile tamamlanması veya kaya oyma mekânın bir kısmının kaba veya ince yonu taş ile tamamlanması ile oluşturulan yapı türüdür. Kaya oyma-yığma yapıların genel özelliği, büyütülebilir ve çoğaltılabilir olmasıdır (Erençin, 1979).

Şekil 4.32. Kaya oyma-yığma yapıların oluşturulma şeması (Özata, 2015)

Bölgede bu tür yapılar herhangi bir mekânsal gereksinim için kullanılabilir. Kaya oyma alanının üzerine yapılan yapılarda alt kısımda genelde samanlık, ahır, kiler gibi birimler oluşturulurken, üst kısım konut işlevi için kullanılır. Ahırın yaşanılan mekânın altında oluşturulmasının temel nedeni, özellikle kış aylarında alttaki sıcak mekânın ısısından yararlanmaktır. Ayrıca sıcak havalarda serin olması gereken yiyeceklerin depolandığı ve saklandığı kiler gibi alanlar kaya mekânlar içerisinde oluşturulmaktadır (Özata, 2015).

Kaya oyma konutların önlerinde yığma sistemle inşa edilmiş, yeni yasama birimlerinin eklenmesiyle oluşan bu konutlar, kaya oyma konut geleneği ile yığma konut sistemleri arasında bir geçiş sürecini yansıtmaktadır. Kaya oyma konut

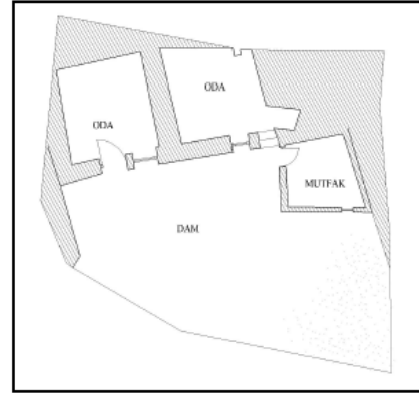
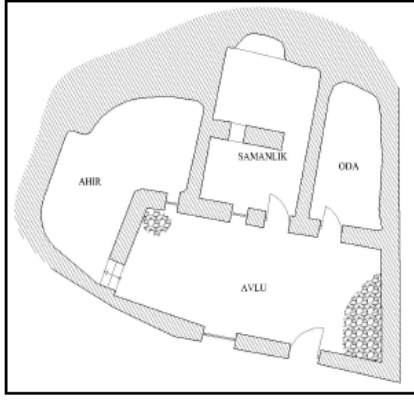
grubundan sonra bu konut grubunun oluşmaya başlamasıyla karma yapım sistemi gelişmiş ve bundan dolayı bölgede yer alan konut tipolojisi çeşitlenmiştir. Ayrıca kaya oyma konutların oluşturduğu kent silüeti, yığma yapıların eklenmesiyle bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir (Kalaycı, 2006).

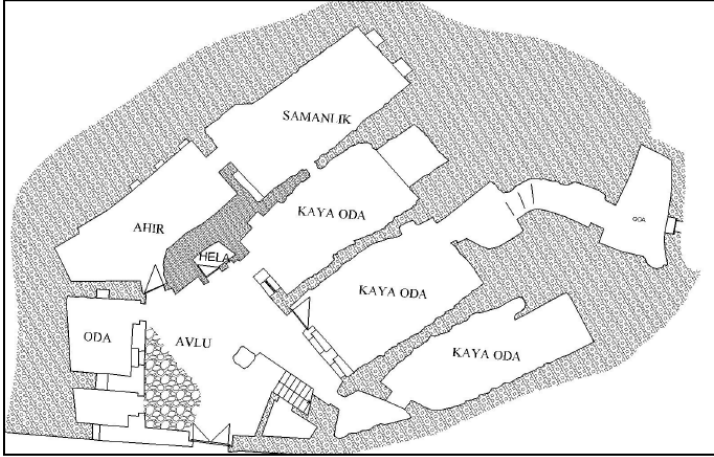
Resim 4.19. Ürgüp kaya oyma + yığma konut (Kalaycı, 2006)

Kaya oyma birimler daha önce yaşama, dinlenme, barınma ve savunma amaçlı kullanılıyor iken; zamanla yığma birimlerin eklenmesiyle kullanım amaçları değişmiş ve bu mekânlar ahır, samanlık, depo vb olarak da kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca tufün yapısal özelliğinden dolayı ısı dengenin korunması, kaya oyma mekânların mutfak, kiler ve depo gibi servis mekânları olarak kullanılmalarını da sağlamaktadır (Kalaycı, 2006).

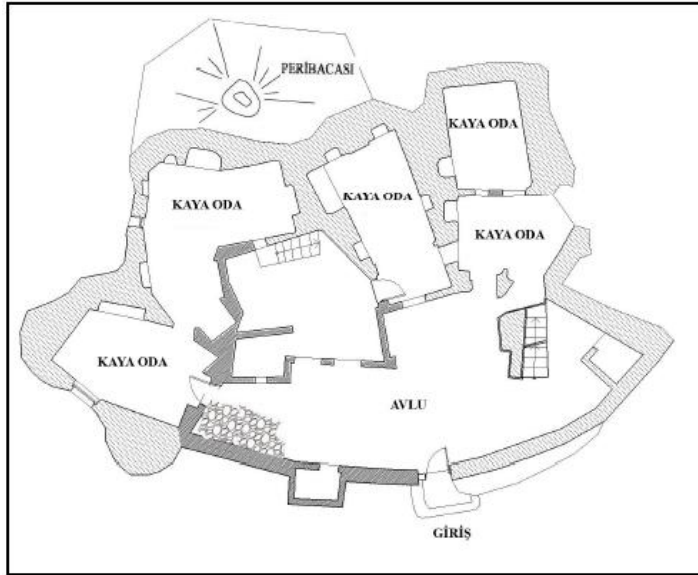
Kaya oyma + yığma konut grubu çoğu zaman tek başına konumlanmakla birlikte bazı örneklerde bir avlu ile çevrelendiği görülmektedir. Avlulu yapılarda ahşap bir sokak kapısıyla önce avluya ulaşılır. Avlu içerisinde genellikle bir tandır evi yer alır. Bazı örneklerde yığma birimler, doğrudan avluya açılan tek katlı bağımsız mekânlardan oluşuyorken, daha gelişmiş kaya oyma+yığma konut grubunda ise yığma birimler iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt katı depo, ahır olarak kullanılan bu birimlerin üst katında avludan merdivenle ulaşılan, yükseltilmiş bir oda yer alır. Konuk odası olarak kullanılan bu oda aynı zamanda aile büyüklerinin yatak odasıdır (Erençin, 1979).

Şekil 4.33. Kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)

Şekil 4.34. Kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)

Şekil 4.35. Göreme kaya oyma + yığma konut planı (Erençin, 1979)

Oyma birimler peribacalarının yüksekliği, genişliği ve bulunduğu topografyaya göre biçimsel farklılıklar göstermektedir. Yüksek duvarlarla çevrili avluların içinde yer alan oyma ve yığma konut birimleri hane halkı gereksinmelerine göre değişik büyüklüktedir.

Charles Texier Kapadokya oluşurken yapı malzemesinin bolluğu sayesinde kentin diğer kentlerin tersine büyük bir zenginlik noktasında değerlendiriliyor. Bu kentin vadi dibi ve yamaçlarında nekropoln tamamını kapladığı ifade ediyor. Gereksinimleri inşa etmekte yetmeyen kent sakinleri, eski olan mezarların yerine ev inşa etmişler, yarısı dışarıda yarısı yer altında evler oluşturmuşlardır. Modern kent; büyük olasılıkla kendilerine iyi barınak sağlayan bu çok sayıda ve geniş odaya yerleşen birkaç aileden oluşmuş sonra kayadan oyma kent birkaç ev edilerek büyümüştür (Texier, ev.Suat, 2002) .

Kaya oyma ve yığma konutların birlikte kullanımında tektonik olarak değerlendirildiğinde dört ana unsurla değerlendirildiğinde yer, tasarım, malzeme ve doğal etkilerden her bir unsurun mevcutta olan peri bacasından faydalanarak gelişen bir mimari olduğu dikkat çekmektedir. Yapının tamamı düşünüldüğünde onu meydana getiren her şeyin algılanmasını ynnden tektonik kavramı, yapıyı bize cephe ile sunmaktadır. Çünkü mimariyi aktaran tek unsur cephe ve ayrıntılarıdır.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışmasında kayaların oyulması sonucu oluşan eski tarihlerden itibaren kullanılan Kapadokya troglodit mekânsal kurguları incelenmiştir. Bu mekânsal kurgular belirli mimari kavramlar ile açıklanmaya çalışılmış, şehir oluşumları ve kentsel olguların olağandışı olarak kullanıldığı bölge yeni kavramsal yaklaşımlara üst düzlemde yeni tanımlamalar getirmiştir.

Bu bağlamda, tez çalışmasında modern mimari terim olan tektonik kavramından yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Tektonik kavramı; malzemeden bitmiş binaya kadar devam eden süreçtir ve tektonikte strüktürel rasyonelliği önemseyerek mimariyi meydana getiren tüm materyallerin bir araya gelişini ifade etmektedir. Kavramda; yapım şeklinin nasıl olduğu üzerinde dururken konstrüksiyon ve malzemeyi tamamen bir arada tutar. Mimariyi incelerken odak noktasının tektonik alan olduğu üzerinde durmaktadır. Mimariye sistematik olarak yaklaşmış olan kavramsal tanımları yapının sınırı, tasarımı, malzemesi, yapılış sistemleri ve son olarak doğal etkilerle oluştuğunu dile getirmektedir. Kavramı bir mimarinin anlam kazanması için bir sınırı(alanı) ve bir strüktür ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda yapının kuruluş sistemini, biçimselliğe ve eklemlerinin nasıl bir araya geldiği ile de tanımlar. Oysa Kapadokya eylemlerin meydana getirdiği bir form mimarisidir.

Çalışma kapsamında geliştirilen atektonik kavram ise bir yapının ya da mevcut bir mimarinin bir anlam kazanması için sınıra ve strüktüre ihtiyacı olmadan da mimari kabul edilebileceği yönünde tektonik kavramına öneri bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kapadokya tuf kütlelerin o bölgede birikmesi, doğanın belirlediği bir sınır olarak karşımıza çıkmakta, alanın kendiliğinden oluştuğu doğal bir oluşumdan meydana gelen mimarinin strüktürü olmadan var olabildiğini gözlemlenmektedir.

Kapadokya mimarisine önerdiğimiz atektonik kavramı ise bölgenin aynı zamanda tarihi sürecinin de oluşturduğu bir kavramdır. Atektionik kavramı içerisinde Kapadokya mimarisi kendi iç dinamikleri ile oluşturulmuştur. Bu troglodit mekânların hem içeride hem dışarıda bütünsel ölçekte katı formlarında oluşmuş olduğudur.

Umberto Eco'nun söylemi bu durumu niteler derecesindedir. "Bir kişinin kullanım noktası olduğu müddetçe birinin mutlaka kullanımı göstergesi olan bir işaret vardır."

Kapadokya mimarisi, bir tuf kütlesi ancak mekânları salt tanımlandığında strüktürel özgürlüğü, kolay ve hızlı mekân elde edinimi tasarımcısı kullanıcı olan mimarlıktır.

Mimariyi bütünsel bir materyal olarak tanımlandığında tasarımında; çizgi, kütle ve hacim bütünlüğünden bahsedilmektedir. Kapadokya bölgesi için bu durum bir araya gelişlerde topografyanın içerisinde kendiliğinden konumlandığını, hacimsel birlikteliğin ise tamamen organik olduğunu gözlemlemekteyiz. Kapadokya'da bulunan tuf blokları oyulabilme özelliği ile bölge mimarisinin ham maddesinden oluşmuş yer çekimi yasasına karşı inşa edilmiş bir biçim olmaktan çıkıp mekânın oyulmasıyla elde edilen bir biçimi ortaya koymaktadır. Mimariyi aşağıdan yukarıya doğru, var olan kütlenin içine girilerek oyulduğu kendi malzemesi olan mekân organizasyonu sağladığını atektonik kavramı ile açıklayabiliyoruz.

Sonuç olarak çeşitli atmosferik olayların yeryüzünü aşındırması sonucunda oluşan büyük tuf blokları; kolay oyulabilme özellikleri nedeniyle bölge mimarisinin hammaddesini oluşturmuş ve mimari yer çekimi yasasına karşı koyarak tektonik kavrama öneri olarak inşa edinilmiş bir biçim olmaktan çıkıp, mekânın oyulmasıyla elde edilen bir mimari oluşturmuştur.¹⁹ Bu noktada troglodit mekânlar; alışagelmış mimarlık tanımı dışında bir boşluğu mimari elemanlarla sınırlandırmadan var olan kütlenin içinde boşluk oluşturarak da mimari tanıma üst düzlemde değerlendirilebilmiştir. Mimarinin katı standartları olmadığı, doğal coğrafyanın bir mimarlık yaratabileceğini ve statik hesaplara ihtiyacı olmadan da bir mimarinin ayakta durduğunu atektonik kavramını ile açıklayabiliyoruz.

Troglodit mekânsal kurguları; salt morfolojik tipoloji ile incelenmesinin ötesinde genel olarak mimari mekân kuramına tamamlayıcı bir boyut katmaktadır. İnsanın yapay çevresini oluşturmasında kullandığı tüm araçlar teknik ve olanaklar düşünüldüğünde son çözümlemede mimarlık felsefesi söyleminde genellemede yukarıda belirtilen boyutların da yer alacağı daha geniş bir betimlemenin üretilmesinin mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Böylece coğrafi şartlar ile oluşan Kapadokya troglodit mekân kurgusunun kavramsal tanımı ve alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

¹⁹ Özata, Ş., 2015. Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

KAYNAKLAR

- Abdik ,Neslihan.** 2013. Kapadokya Yöresindeki Yerleşim Alanlarının Mimari Nitelikleri Bağlamında İrdelenmesi. Erciyes Üniversite Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Actual Medicine.** 2016.Kapadokya'nın İncisi, Zirvesi Ve Günbatımının Seyrine Doyum Olmayan Terası Uçhisar, C:24,S:2.
- Adıbelli, Ramazan.** 2002.Kapadokya Bölgesindeki Hristiyanlık Tarihi. Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Akcan, Emine,** 2010Kapadokya Fotoğrafları.
- Akok, Mahmut Ve Gürçay, Hikmet.** 1965.Yeraltı Şehirlerinde Bir İnceleme ve Yeşilhisar İlçesinin Soğanlıdere Köyündeki Yeraltı Şehirleri,Türk Arkeoloji Dergisi, Cilt 14.
- Akyürek, Engin.** 1998.Oyma Yapılar, Oymacı Mimarlar, İstanbul : Ayhan Şahenk Vakfı.
- Akyürek, Engin.** 1998. M.S. IV.-XI Yüzyıllar: Kapadokya'daki Bizans. İstanbul : Ayhan Şahenk Vakfı.
- Altındağ, Ebru.** 2003.Kapadokya Bölgesinde Mustafapaşa Kasabasında Geleneksel Evlerin İncelenmesi. Adana : Çukurova Ünivesitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Andolfato, Zucchi.** 1971. Arte Della Cappadocia. Roma-Chicago.
- Armağan,Coşkun Çağlar.** 2011.Fenomenolojik Yöntem Ve Tektonik Dil Aracılığı İle Materyale Duyarlı Tasarım, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, S., Orbay, A., Cansever, F.** 2002.Architectural Documentation Of A Typical Cappadocian Settlement:Uchisar,Turkey Berlin : In Proceeding.
- Ayhan, Arda.** 2004.Geological And Morphological Investigations Of The Underground Cities Of Cappadocia Using Gıs, Yüksek Lisans Tezi. Ankara : Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bauman, Zygmunt.** 1999.Küreselleşme. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Berkmen, Hülya.** 2015. Avanos Kültür Varlıkları Çalışması Kapadokya Bölgesinde Suyun İzi. 4, İstanbul : Megaron Cilt 10.

- Bilgin, Nuri.** 2003. Sosyal Psikoloji Sozluğu, Kavramlar,Yaklaşımlar . İstanbul : Bağlam Yayınları.
- Binan, Prof. Dr.Demet Ulusoy.** 1994.Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Bixio, A., R., Burri, E., Castellani, M., Castellani, V., Pensabene G.** 1995. Evidences For Hydrögeological Planning in Ancient Cappadocia in The Underground Town Of Cappadocia. İtaly.
- Birant, M.Ali.** 1990. Cappadocia. İstanbul.
- Bötticher.** 2005. Constructing Architecture. Almanya.
- Carmela Crescenzi, Marcello Scalzo,Giorgio Verdiani.** 2013. 3d Laser Recording and The “Naturalised” Urban Landscape of Göreme.
- Cimsit, F.** 2007. Tepe Kent Yerleşmelerinde Psiko-Sosyal Alan Olgusunun Konut Örüntüleri İle İlişkisi; Uçhisar Örneği İstanbul.
- Çekiç, Gülnihal.** 2008. Kapadokya’da Yeraltı Yerleşmelerinin Yer seçimi Oluşumu Günümüze Etkisi Derinkuyu Ve Kaymaklı Örnekleri Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Dam, Raymond Van.** 2002.Kingdom Of Snow Roman Rule and Greek Culture İn Cappadocia . Philadelphia : University Of Pennsylvania Press.
- Darkot, Besim.** 1973.Türkiye Cumhuriyeti, Coğrafya, Jeoloji, Ziraat, Sanayi ve Ticaret Meydan Laurosse.
- Demir, Ömer.** 1968.Kapadokya Medeniyetin Beşiği . Nevşehir : Uluslararası Eski Medeniyetleri Araştırma Merkezi.
- Demirkaya, Handan.** 1999.Mekân Kavramının Tarihsel Süreç İçerisinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi İstanbul : Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Deniz, K.** 2004. Konya’da Farklı Üç Kentsel Mekânda Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Eldem, Nezih.** 1991. Mekân Örgütlenmesi Dersinden Birkaç Kesit. 6, İstanbul, Dekorasyon Dergisi.

- Erdem, Arzu.** 1993. Subterranean Space Use in Cappadocia: The Uchisar Example, Tunnelling and Underground Space Technology, Sf.492–499.
- Erençin, Abdullah.** 1979. Kapadokya Yerel Konutlarında Turizme Yönelik Yenileme Çalışmalarına Bir Yaklaşım: Örnek: Avcılar Köyü, Doktora Tezi İstanbul : İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erguvanlı K., Yüzer E.** 1977. Past And Present Use Of Underground Openings Excavated in Volcanic. Oslo
- Frampton, Kenneth.** 2001. Studies In Tectonic Culture: The Poetics Of Construction In Nineteenth And Twentieth Century Architecture. Cambridge Mit Press.
- Giovannini, L.** 1971. The Rock Settlements: Arts Of Cappadocia. Geneva .
- Glenn E. Wiggins.** 1997. Louis I. Kahn: The Library at Phillips Exeter Academy.
- Gregotti, Vittorio.** 1991. Architecture, Environment, Nature. New York, Princeton Architectural Press.
- Gökhan ,Prof. Dr. İlyas.** 2015.Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu . Nevşehir : Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Gülyaz, Murat , Ölmez İrfan.** 2000. Cappadocia. Nevşehir : Dünya Kitap Kirtasiye.
- Gülyaz,Murat.** 2000. Komisyon. Kapadokya Yeraltı Şehirleri, Nevşehir.
- Gülyaz , Murat.** 1997. Doğanın Mucizesi Kapadokya. Ankara : Ajansmat Matbaacılık, Sf. 11.
- Gülyaz M.E. - Yenipınar H.** 2003. Rock Settlements and Underground Cities of Cappadocia. Nevşehir.
- Gürses, Erdem.** 2013. Medeniyetlerin Beşiği Kapadokya, Nevşehir.
- Gülyaz, Murat.** 1997. Doğanın Mucizesi Kapadokya. Ankara Ajansmat Matbaacılık,
- Gülyaz, Murat.** 1998.Yer Altında Dünyalar . İstanbul : Ayhan Sahenk Vakfı.
- Gülyaz, Murat Ertuğrul.** 2015.Kapadokya Mimarisinin Binlerce Yıllık Öyküsü, Arkitera.com
- Günaltay, Şemsettin.** 1987.Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont Ve Artaksiad Krallıkları, Ankara.
- Güney, Emrullah.** 1988.Nevşehir İli: Kapadokya ,Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Gürlü, G.** 2007. Türkiye Milli Parklarının Jeolojisi Ve Öneri Jeopark Alanlarının Belirlenmesi Projesi. Ankara : Jeoloji Etüdler Dairesi Başkanlığı.
- Görmez , K.** 2002.Kapadokya Mevcut Durum Raporu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Heidegger, Martin.** 1871. "The Taking Of Measure is What is Poetic İn Dwelling" Poetically Man Dwells. " İn Poetry, Language, Thought, Albert Hofstadter,. New York, Harper and Row,
- Haldon, John.** 2007,Bizans Tarih Atlası (Çev.Ali Özdamar)İstanbul,Kitap Yayıncılık.
- Hasol, Doğan.** 2016, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü . İstanbul,Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- History, The Cambridge Ancient.** 1936. The İmperial PeaceSf..70-192. Cambridge Cambridge University Press.
- İşçen, Yavuz.** 2009. Göreme'de Roma Dönemi Anıtsal Kaya Mezarları.Peri Bacası Dergisi.
- İşçen, Yavuz.** 2009. Kapadokya Ve Güvercinlikler. Peri Bacası Dergisi.
- Jeodicke, Jürgen.** 1985. Space and Form Architecture Stuttgart.
- Kalaycı, Müzeyyen Gökçen.** 2006. Geleneksel Ürgüp Konutları Ve Dereler Mahallesi Koruma Geliştirme Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara : Fen Bilimleri Enstitüsü
- Karakaya, M.** 2007. Seyahatnamelerde Nevşehir ve Niğde .Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, Mustafa.** 2005. Yer Altı Şehirlerimiz., Nevşehir Kültür Ve Tarih Araştırmaları Sf. 21-24.
- Koçyiğit, Rifat Gökhan.** 2007. Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin-Yeniden Üretimi Doktora Tezi ,İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
- Korat, Gürsel.** 2005. Tas Kapıdan Taç Kapıya Kapadokya, İstanbul. Sf. 17,270
- Kumanoğlu, Demir.** 2005.Unutulmuş Krallığın Peşinde: Kapadokya Krallığı Kapadokya Yazıları.
- Konstantinidis, Aris.** 2001. Studies İn Tectonic Culture: The Poetics Of Construction İn Nineteenth And Twentieth Century Architecture. Cambridge : Mit Press.
- Kostof, Spiro.** 1989. Caves of God, Cappadocia and İt's Churches. Oxford : The MIT Press.
- Krautheimer, Richard.** 1965. Early Christian and Byzantine Architecture Baltimore.
- Luton Tina.** 2017. Preserving Petra the crumbling city of Stone Sydney.
- Maulden, Robert.** 1983. Tectonics İn Architecture:From The Physical To The Meta-Physical. Washington : Bachelor Of Arts İn Architecture University Of Washington.
- Meiss, Von.** 1992. Elements Of Architecture . Van Nostrand

- Milstein,Mati.** National Geographic, Petra
- Memiş, Ekrem (Prof. Dr.).** 2002. Genel Tarih ,Tablet Yayınları, Konya.
- Meredith, Anthony.** 1995. The Cappadocians . New York.
- Mutlu, Suzan Akkuş.** 2015. Eski Çağ'da Nevşehir Bölgesi.Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu, Nevşehir, H. Bektaş Veli Üniversitesi Sf. 22.
- Neri, Umberto.** 1971. The Early Christians In Cappadocia. Geneva : Arts Of Cappadocia.
- Nevşehir Belediyesi.** 2012.Kapadokya'nın Tarihi (<http://www.nevsehir.bel.tr/>).
- Okuyucu, Demet.** 2008.Kapadokya Bölgesi Yeraltı Şehirlerinde Bulunan Şaraphaneden Birkaç Örnek, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,C:1,S:1.
- Okuyucu, Demet.** 2007. Derinkuyu Yer Altı Şehri (Yüksek Lisans Tezi) . Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Olçaytu, Ayça .** 2015. Peri Bacası Dergisi,Gravür ve Çizimler 1.
- Ousterhout, Robert G.** 1995. Historic Design in The Environment: A Byzantine Settlement İn Cappadocia. Champaign: West-Central Regional Conference Of The American Collegiate School Of Architecture.
- Önür,Selahattin ve Özkan,Süha.** 1974. Kalın Duvar Örüntüsü ve Kapadokya'da Mimarlık, 127, Mimarist Dergisi.
- Özata, Şerife.** 2015. Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Özata, Şerife.** 2013. Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri. İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi Bölümü Dizayn-E Mimarlık (Evren Küçükdoğan), Ortahisar Kalesi Müdahale Paftaları.
- Özdemir, Emre.** 2014. Tektonik Ve Deneyim. İTÜ Mehmet Konuralp, Mimarlıkta Kuram ve Eleştiri Ödevi.
- Özkul, Abdurrahman.** 1991. Dünden Bugüne Nevşehir Yöresi ve Tarihi. Nevşehir
- Roberto Bixio, Vittoria Calio, Andrea De Pascale.** 2011. Cappadocia, An Underground Disrict. Nevşehir 1.Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu.
- Rodley, Lyn.** 1999 .Byzantine Art and Architecture An Introduction. Cambridge.
- Seçer, Elif.** 2016. “Yer” Kavramının Anlamsal Değişimi: Mimarlıkta “Öz”e Dair Fenomenolojik Bir Sorgulama. Bursa Uludağ Üniversitesi,Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- Semper, Gottfried.** 2015. Mimarlığın Dört Ögesi ve İki Konferans, Türkçe çeviri:Alp Tümertelin, Nihat Ülner, Janus Yayıncılık.
- Strabon.** 1991.Geographika ;Antik Anadolu Coğrafyası Herodotos, Herodot Tarihi, (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul.
- Sevin, Veli.** 1998. Tarihsel Coğrafya, Kapadokya. İstanbul Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları.
- Stea, David – Turan, Mete.** 1993. Placemaking: Production of Built Enviroment In Two England.
- Stea-Turan.** 2016. Pleacemaking: The Production Of Built Enviroment in two Cultures.
- Şahin, Hasan Ali.** 2010. Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Nevşehir Yöresinde Varlığını Sürdüren Washania Krallığı History Studies. Sf. 307,308.
- Şengün, Hakan.** 2016.Betonart Dergisi, Tema: Tektonik, Tektonik Ne İşe Yarar? Sayı 48.
- Texier , Charles,** 2002. Çeviren Ali Suat. Küçük Asya, Coğrafyası,Tarihi ve Arkeolojisi, Ankara : Enformasyon Ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- TDK.** 1998.Yer Kavramı, Ankara.
- Thierry, Nicole.** 1971. The Rock Churches, Arts of Cappadocia, Geneva, Sf.138.
- Tuncel, Metin.** 1998. Oluşum Çağları . Kapadokya . İstanbul : Ayhan Şahenk Vakfı.
- Tuncer, Hasan.** 2015. Roma Hakimiyetinde Kapadokya. Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi .
- USAID.** 1972. Göreme Milli Parkı Uzun Vadeli Gelişim Planı.
- Ulusay R. - Aydan Ö.** 2003. Geotechnical And Geoenviromental Characteristics Of Man-Made Underground Structures In Cappadocia Minneapolis,Usa.
- Ulusay, R.- Gökçeoğlu, C.- Topal, T.- Sönmez, H.- Tuncay, E.- Ergüler, Z.A.- Kasmer.** 2006. Assestment Of Enviromental and Engineering Geological Problems For Possible Re-Use Of Abandoned Rock-Hewn Setteltment In Ürgüp (Cappadocia).
- Vanishing Ancient Villages of China,** 2015. Key Concepts in Chinesse Thought and Culture.
- Wharton, Anabel Jane.** 1988. Art Of Empire; Painting And Architecture Of Byzantine Periphery. United States Of America.

Yıldırım, A. Ege. 2005. Koruma Planlamasında Bir Örnek: Kayakapı Mahallesi
Ankara , Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını.

Yücel, Atilla . 2016. Betonart Dergisi, Tema: Tektonik ‘ Mimarlığa İçeriden Bakış:
Dik Açı, Tektonikler ya da Doğayı İnşa Etmek’ Sayı 48.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL-1**, <http://www.kapadokyazamani.com>, 2014
- URL-2**, <http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-bir-asirdir-yer-altinda-yasayan-kasaba>, 2017
- URL-3**, <http://www.cappadociaexplorer.com>, 2007
- URL-4**, <http://www.cappadociaonline.com/ottomantr.html>, 2014
- URL-5**, <http://okumaca.blogcu.com/kapadokya>, 2011
- URL-6**, <http://karabakh.org/karabakh-history/map-of-asia-minor->, 2011
- URL-7**, <http://www.nevsehir.bel.tr/index>, 2012
- URL-8**, <http://www.chinesethought.cn/EN/detail> , 2015
- URL-9**, <http://tr.travelogues.gr>, 2014
- URL-10**, <http://www.worldarchitecturemap.org/buildings/exeter-library>, 1965
- URL-11**, <http://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/archaeology/lost-city-petra>, 2010
- URL-12**, http://www.cappadociaexplorer.com/200912200439_UK.jpg , 2008
- URL-13**, <http://www.erdemgurses.com/kapadokya.html>, 2013

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Emine Akcan

Doğum Yeri / Tarihi: Nevşehir /1990

E-posta: emineakcanea@gmail.com

Öğrenim: Lise: Nevşehir H.Avni İncekara Fen Lisesi / 2008

Lisans: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü / 2013